

ARAD-MEGYE ÉS ARAD-VÁROS I S M E R T E T É S E.

A MAGYAR ORVOSOK ÉS TERMÉSZETVIZSGÁLÓK ARAD-VÁROSBAN TARTOTT
XV. NAGYGYÜLÉSE ALKALMÁBOL.

SZERKESZTÉ

PAR ECZ ISTVÁN.

A R A D.
NYOMATOTT RÉTHY LIPÓT NYOMDÁJÁBAN.

M D C C C L X X I.

Eművel, mint ez az „Arad-megye és város ismertetése“ szerényebb czimből is elsőlát-
szatra kitűnik, — nem egy rendszeres, a tudományos igényekkel teljesen számot vethető könyvet
akarunk nyújtani azon tisztelt uraknak, kik a magyar orvosok és természetvizsgálók XV. nagy-
gyűlésére városunk vendégszerető falai közé jöttek.

E mű alkalmisság készült: nem hosszas éveken át tartott, szorosan egy célra irány-
zott tanulmányozás és buvárkodás eredménye; mint inkább, ha nem is tudományos szabásban, de
még sem az ilyszerű igényeknek teljes figyelmen kívül hagyásával készült dolgozat az, mely ha
nem mindent, annyit amennyit lehetett, és céljához mértén hiszszük eleget is ad.

Én e művet, melynek szerkesztésével megbizattam, azon kéréssel adom át városunk szíve-
sen látott vendégeinek: vegyék azt mint maradandóbb emléket azon napokra, melyek városunk és
vidékünk művelődési-történetében tagadhatlanul kiváló helyet fognak elfoglalni.

Arad, 1871. augusztus hóban.

Parecz István.

TÖRTÉNELMI VÁZLAT

ARAD ÉS VIDÉKÉNEK MULTJÁBÓL.

TÖRÖK GÁBORTÓL.

Történelmi vázlat Arad és vidékének multjából. *)

I.

Igen háladatlan munka volna annak megvitatásába bocsátkozni, hogy azon területen, melyet jelenleg Arad-város és megye foglal el, kik laktak azon időben még, midőn Dáciához tartozott. Az ide vágó fejtegetések döntő adatok hiányában csakis a combinatiók és conjecturák problematikus légköréből vehetnek tápot. **) Azt hisszük, elég tehát, ha azon időig térünk vissza a multba, midőn e terület az ország egyéb részeivel a magyarok uralma alá került. Hogy azidőben kik voltak lakói, olvashatni számos történetirónál, kik közül jelesen Béla király névtelen jegyzőjének, Thierry és Szabó Károlynak ide vágó munkáira utalni ezuttal elegendőnek találjuk.

A magyar állam megalakulása és megszilárdulása után ugy Erdélyben, mint az ezzel szomszédos aradi vidéken is, mely Erdélylyel jó és balsorsban majd mindig osztozott, a magyar elem határozottan tulsulyra emelkedett, mire számos történeti adatunk van.

Megyénk idegen nemzetbeli lakói közül alkalmasint a románokat kell legrégiebbeknek tartanunk, kik ha igaz még Trajanusnak Dáciában letelepített gyarmataiból származnak. A románok e régiségőknél fogva sem mérközhettek számra nézve a magyarokkal; elszaporodni leginkább csak a mult század elején kezdtek a megye északi és keleti részein, honnét már akkor az ezen vidéken szenvedett sok viszontagságot megúnt, és az örökös háborúk által elemésztt magyar lakosok jobbára kipusztultak.

Német jövevények már első királyaink korában egyenkint és csoportosan szállták meg az országot: de megyénkben telepítvényeik csak II. József idejéből valók.

Arad-vármegye e néven csak a XVII. század végével kezd az okmányokban megjelenni: előbb mindig Orod-vármegyének iratott, — amint ez a legrégebb keletű oklevelekben is feltalálható; miből egyszersmint azt is lehet következtetni, hogy e megye, ha nem is vezéreink korában, már Szt. István alatt, kinek az ország helyesebb felosztása nagyrészen tulajdonittatik, nyert lételt és foglalt sort a többi megyék közt.

A vármegye az Orod nevet az orodi vártól nyerte. A megyék ugyanis, midőn megalakítottak nevüket többnyire valamely vártól vagy erősségtől nyerték, minek már a vármegye szóban is legvilágosabb nyomát találjuk. Béla névtelen jegyzője elszámolja azon várakat, melyeket őseink beköltözésükkor a hazában készen találtak, valamint azokat is, melyek a vezérek korában épültek és a vármegyének nevet adtak. Orod-erősségről még lesz alkalmunk lejjebb bővebben is szólni.

*) Fábrián Gábornak 1835-ben „Arad vármegye leirása“ czim alatt közre-bocsátott műve legbővebben és legalaposabban foglalozik Aradnak és vidékének történelmi multjával.

Jelen dolgozat, csak részben használva a nevezett mű által nyújtott anyagot, egészen oly adatokat tartalmaz, melyeket buvárkodásom és jegyzéseim közvetlen eredménye gyanánt tüntethetek fel.

Oly rövid idő alatt, mint e dolgozat elkészítésére is kitérve volt, egy egészen rendszeres s a tudományos világ fejlettebb igényeinek minden oldalról megfelelő művet adni lehetlen. Ezt különösen kérem tekintetbe vétetni, ha bárki is, e nevem alatt megjelent munkálat felett ítéletet akarna mondani.

**) Origines et occasus Transsylvanorum, seu erutae nationes Transsylvaniae ect. Auctore Laurentio Foppeltino de Medgyes. Viennae Austriae ect. 1762. — czimű műben felhozzatik, hogy a germán, szláv és románok (előbb oláhok) vetélkednek az iránt, ha vajjon e három nép közül melyiknek őseiül legyenek a régi Dácia lakosai tekintendők. — Arról, ha vajjon a mai románok nem a Dáciát elfoglalt, és azt később, 150 évi birtoklás után odahagyott római gyarmatok maradékai e, érdekes fejtegetést ad: Tökölly Sebők „Erweis dass die Walachen nicht römischer Abkunft sind“ czimű művében.

Az Arad-név 1554-ben fordul elő legelőször, midőn az orodi erősség török kézre kerülván Arad-városnak alapjai vették meg. A megye azonban előbbi nevét továbbra is megtartotta mind addig, míg nem az orodi erősség a XVIII. század elején végkép elpusztulván: az ekor már szépen virágzó Arad-várostól kapott nevet, s ezt 1718-ban pecsétjébe is felvéve, melynek körirata „Sigillum comitatus Aradiensis“ lett.

Arad-vármegye régi határait megállapítani majdnem lehetlen. Kiterjedése majd nagyobb, majd kisebbnek tűntetik fel a régibb történelmi adatokban, mint amilyennel jelenleg bír.

Őseink megtelepedése óta az egész hazát sújtott mongol pusztitáson kívül, Arad- és Zaránd-megyét mint a törökök által együttesen birt, használt és kipusztított hódoltságirészeket, sokkal több nyomor érte, mint hazánk bármely részét.

Az ide vágó, itt-ott szorványosan előforduló adatokon kívül, eléggé szól emellett a magyarságnak elpusztulása e vidékből, pedig hogy e vidéket magyarság lakta, kétségtelenné teszik a történelmi adatokon kívül*) nemcsak a helységek, hanem a folyók, erek, dülők s. a. t. magyar nevei, (melyeket alább közlendünk,) a templom-romok alakjai s az azok közt talált jelvények, — számtalan határban százados tölgyek alatt látható hátság, vagy bogárhátú ugy-nevezett magyar szántás nyomai, nemkülönben számtalan román család magyar neve. A magyarok egy része ugyanis hazaföldjéről elvándorolni nem akarván, a kihalt vagy elbujdosott lelkészek hiányában, szülötteit a török uralom alatt behuzodott, s kényuralmat megszokott g. n. e. román papokkal kereszteltette meg, s ezuton lassankint beolvadtak a románok közé.

Igy történt ez például a raonai (ronai) birtokosokkal, a nemes Józsa családdal, mely hajdan református volt; de példája van ennek Monyásán és Ó-Dézán, hol a monyászi plebániának több évig be nem töltése miatt többen gyermekeiket az új-dézai g. keleti templomban kereszteltetvén, ezek ama vallás hívei közé olvadtak, és nemzetiségüket levetkezték.

Ami helyzetünket a történelemre nézve szomorúbbá teszi az: hogy vidékünkön volt egyetlen orodi káptalan is elpusztulván, az abban elhelyezett iratok közül gyéren találunk néhányat a gyulafehérvári káptalan iratai között, hová azok a hagyomány szerint vitettek; birtokos családainkkal pedig a családi levéltárak is elpusztultak. A zaránd-megyei levéltár Hóra és Jánku román hadai által elégettetett, Arad-megye levéltára csak a század harmadik tizedében kezdődik néhány okmánnyal.**)

*) Mig más megyék csak 36 portától adtak egy jól felfegyverzett lovas, Arad- és Zaránd-megye minden 24 porta után adott egy huszárt paizssal, lándzsával, vérttel és sisakkal. (1498: 16. trvez.) Ez maga is eléggé mutatja, hogy milyen jólétben lehetett e két megye még a mohácsi vész előtt.

**) Nem leendő érdektelen néhány adatot felhoznunk, melyeket a megyei levéltárban tett buvárkodásaink eredményeül mutathatunk fel:

A helytartó-tanács 1741-ben a megyét oda utasította, hogy követi az országgyűlésre III. Károly halála miatt gyászruhában jelenjenek meg. —

Grassalkovits Antal 1744-ben Arad-megye főispánjának nevezetett ki. —

Gróf Pálffy János Mária Terézia királynőnek, a magyar nemzet iránt különösen viseltető szeretetét a megyével közli 1744-ben.

Boros-jenői és zarándi járásoknak Arad-megyéhez csatoltatása, ezekhez tartozó helyek és puszták egybeírásával tudtul adatik 1744-ben.

Engelhoffert tábornok írja 1746-ban a megyének, hogy a polgáriak földjét a katonákétól el nem különíthette máskint, mint ahogy előbb bírták, kivévén, hogy a Barnazeli pusztát bizonyos részét fentartotta a főispán részére kaszálónak.

Forray Andrást 1747-ben a főispán főjegyzőnek nevezi ki, ugyanazt, ki mint első-alispán a haramiak által elhűzoltatott, miről alább leendő szó. —

A bekebelezett részekért a vármegyére tett 4 nádori portán kívül, Arad körül fekvő házacsákra (tuguria) kettő adatik 1747-ben.

A helytartó-tanács Arad-megyének 1747-ben tudtul adja: hogy a temesi Bánát bekebelezésére kir. biztos nevezetett ki, s ennek napidíjaul Arad-vármegyére 51 frt 56 kr. esik.

Királyi épület készítésére a megye által ajánlott 3000 frtért a helytartó-tanács köszönetet jelent 1749-ben.

A helytartó-tanács tudatja a megyével, hogy a királynő Bibics kir. tanácsos által a szt. Ferencz-rendűeknek Szt.-Anna mező-városban szándékolt letelepítését megtagadta 1749-ben.

Szintyei törvénytelen vám 1749-ben megszüntetett.

A katonai véghegyek királyi rendeletből 1751-ben a polgári hatóság alá adatnak. Ennek következtében Horváth János véghegyi kapitányról, és Oroszországba magával vinni szándékolt egyénekről, a megyétől értesítés kéretik 1751-ben. — A kiköltözésre engedelmet nyertek lajstromát a helytartó-tanács 1752-ben a megyével közli.

A n.-zerindi és mind azon malmok gátjai, melyek a fa-szállítást gátolják, elbontatni rendeltetnek 1755-ben.

Méheket tenyészteni kezdők 6 évi adó-mentességben részesítettek 1760. 1772. között.

Arad- és Csanád-megyék Makón tartott gyűlésén 1750. nov. 11-én aként kívánták maguk között a határvillongást elintézni, hogy Arad-megyének essék Torna, Dömbegyház, Dombiratos, Nagykamarás, Botos, Bankota, (Bankut); Csanád-megyéhez pedig Kupa, Kunágota, Bánhegyes, Megyes, és a többi Kovácsháza és Barakét folyóig úgy két Pereg és Pobány. — Ezen határogyezség azonban teljesezésbe nem ment. —

A később ugy-nevezett Bánát a törökök kiverése után visszanyergetvén, Arad-megyétől Lippa, és a Maros balpartján a Bega folyóig hozzá tartozott részek, a Maros régi folyása szerint, Temes-megyéhez csatoltattak, valamint Krassó-megyének előbb hozzá tartozott részét is elveszítette. Ellenben 1744-ben Záránd-vármegyéből a b.-jenei, záránd és világosi járások, Arad-megye levéltárában foglalt lajstrom szerint, 150 helység és pusztával átadattak. Innét magyarázható, hogy jelenleg Arad-megyében ugyan egy nevű több hely van, melyek ez előtt két megyében voltak.

A török kiűzetése után Záránd- és Arad-megye elkülönítéseig, sőt az után is, e megyék hegyi vidékei rablókkel, haramiákkal voltak telve.*)

Az 1699-ben kötött karloviczi béke után, a temesi Bánság a Maros balpartjaig még török uralom alatt maradván: hogy az ország többi része a becsapások ellen védelmezve legyen, az említett folyó jobb partján határőrző katonaság állíttatott fel. A belgrádi béke után (1739-ben) a három határőrző ezred, u. m. a tiszai, mely Bács-Bodrogh- és Csongrád-megyében a Tisza partjait fedezte, az alsó-marosi, mely Csanád-megyében s Aradnak Pécska és Szemlak helységeiben feküdt, végre a felső-marosi, mely Arad- és Záránd-megyékben tanyázott, az 1741: 18. törvényezikk által eltöröltetett, s a határőrök 1751 és 1752-ben a polgári hatóság alá adattak. Ennek következtében több ezer szerb család a Maros mellől, úgy Kovaszincz és Világosról Horváth János határőri kapitánnyal Oroszországba költözött.**)

Arad-megye gyűléseit eleinte a török kiűzetése után, Záránd-megyével együtt Boros-Jenőben, Kovaszinczon, Kurticsen, Világoson tartotta; jelesen 1744-ben Kurticsen tiszujitást tartott.

1749-ben kötött szerződés szerint Bibits Ferencz özvegyének Edlspacher Erzsébetnek aradi háza a megye részére megvételvé, a székhely Arad-városba tételét át. Midőn ezen század első tizedében újabb korszerű börtönök építése szükségessé vált, a rendek soká haboztak, hogy hová építtessék azokat; soká volt vita alatt, vajjon Uj-Szt.-Anna, Világos, Paulis, Pankota választassék e.***) Végre mégis csak Arad-városban állapodván meg, a megyeháznak jobb szárnyán a tömlöczök építése 1812. évben megkezdett, de fedél alá nem vétethetett, mert a vár miatt, mivel a lőtávolsági 600 ölbe esett, felsőbb helyről betiltatott, míg végre, gr. Rhédey Lajos kir.

Tornya, úgy Szionda és Babos puszták, valamint, Varjasháza és Babos puszták között fenforgott vizsályt Lovász Mihály kincstári igazgató és Marczibányi Lőrincz, 1759-ben a megyéhez beadott határjárási oklevél szerint barátságosan elintézik.

A serezedbeli, és arad-várbeli hajósok között történt verekedésről a tisztviselők által tett vizsgálat 1760. mutatott be. E szerint a múlt század közepén az aradi várnak hajósai is voltak, s a katonasághoz tartozó személyek kihágásai felett a polgári hatóság tette a vizsgálatot.

Odvoson állítandó rom: kath. parochia iránt végbevitt vizsgálatról szóló bizonyítvány bemutatatik. Ezen parochia jelenleg is fenáll, de működése megszűnt.

Két jezsuita missionáriusnak a valódi isteni szolgálat előmozdítására leendő jövedele tudtul adatik.

Ambrus-hymnusnak némely győzelmekért leendő énekeltetése a helytartó-tanács által rendeltetik.

Szt. Anna, és Szt.-Márton új telepítvények egybeiratása rendeltetik.

Táárs úgy szinte Roxim, és Járkos puszták iránt b. Péterfy részére készített határjárás 1765-ből.

Határjárási iratok között megemlíttetnek Szederke, Öved, és Szentkirályi puszták.

Lespegye pusztá iránt vizsgálat tételét 1747-ben, úgy látszik hogy Illyó körül volt.

Hosszú mező iránt vizsgálat tételét b. Péterfy részére, ki akkorban Boros-Jenőt és hozzá tartozóit birta.

*) Nagy feltűnést okozott egy eset. Aradmegye első-alispánját Forray Andrást soborsini, árokkal kerített kastélyából, 6 haramia a kaput őrző 24 saját hajduja közül kivitte. E célra a következő eselt használták: a vidéken ismert egyik haramia-társukat megkötözve mint megfogott haramiát paraszt-ruhába öltöztetve, átadás végett jelentették; ismert lévén a megkötött haramia, készségesen bebocsátattak. Midőn az alispán elébe jutottak, ruhájuk alá rejtett fegyvereiket előrántván, az alispánra szegezték, s őt, ki fegyverre kapott hajduit a haramiák agyonlövési fenyegetése miatt lecsitította, a hegymagaslapon és Fehér-Körösön át a dumbroviczai, most Diéts helységhez csatolt erdőbe vitték. Ott egész kényelemmel, szakácsa és uri vendégek hozzá engedése mellett, mindaddig tartották, míg nekik kegyelmet eszközölt; miről az egész templomi ornátusban közéjük megjelent aradi g. n. e. püspök által keresztre tett eskü mellett biztosítottak. Akkor elbocsátották az alispánt, ők maguk pedig a kitűzött napon Arad-megye törvényszéke előtt megjelenván, fegyvereiket lerakták, becsületes magukviselésére megesküdtek, amit mint a következők mutatta, híven meg is tartottak. — Ez esetet maga Forray András első alispán, gr. Fekete György főispánjához tett kedélyes jelentésében adja elő a fenebbiek szerint.

**) Ráczokat Zsigmond király alatt látunk a megyében először megjelenni, mikor belőlük az Aradban birtokot nyert szerb despota Brankovics György ide vagy szíazat beköltöztetett. De ezek később a zivataros időkben majd mind kivésztek. A mostaniak azoktól veszik eredetüket, kiket I. Leopold 1790 aug. 2-ról kelt oklevelével fogadott be az országba. Ezen engedély folytán több rácz csapat, Aradon, Szegeden, Pécsen, Mohácson, Székesfehérvárott, Budán, Szt.-Endrén, Nagy-Váradon, Esztergomban, Győrött, stb. telepedett meg.

***) Curiosum gyanánt felemlíthető, hogy midőn a rendek a megye székháza hová építése felett haboztak, a helytartó-tanács, a megyéhez küldött intézvényében, építési-helyül Uj-Aradot javasolta; figyelmét elkerülvén, hogy Uj-Arad Temes-megyében fekszik. —

biztossá kinevezett biharvármegyei főispán működése folytán, 300 ölnö túl a vártól számítva, egyemeletes ház építése megengedtetvén, 1822-ben az építés folytatott, és befejeztetett. 1867-ben pedig a bal-szárny kiépítése bizonyos megyei alapítványok, továbbá a községek és birtokosok adakozásaiból nyert pénzen megkezdett, mely a folyó évben (1870) el fog készülni. A közép homlokzatnak kiépítése az utókorra marad.

Szegedinetz, vagy mint sokan nevezik Rác-Peró pécskai határőri kapitány által indított, és Erdőhegyen 1735-ben elayomott lázadásról Thaly Kálmán 1870. évi „Századok“ 34. s. következő lapjain némi adatokat közöl; sajnos azonban, hogy Arad-megye, melynek kebelében e lázadás keletkezett és elnyomatott, levéltárából semmi adatot sem nyújthat.

A „Századok“-ban terjedelmesen leirt Hora-féle pórhad elő-csapata, Arad-megyében a Maros felső vidékén Solymosig pusztított, hol Hendrey megyei esküdt által visszanyomattak.

Jánk Ávrám követői a világosi fegyverletétel után, a meddig t. i. egy század honvéd és a megyei önkéntesek a megye határát megóvni bírták, a megye fehér-körös-menti részén, Buttyin és Dézna mezővárosokig terjeszték pusztításaikat. — Ezt megelőzőleg, Világos és vidéke lazadásba keveredett, ezek azonban Gál László őrnagy vezérlete alatt kiállott aradi nemzetőrök által szétugrasztattak. Ugyan Gál László vezérlete alatt az aradi nemzetőrök és nemzetőri tüzérek Zaránd-megye felszabadításának is főtényezői voltak.

II.

A magyar elem, mint fenebb említők, csakhamar a megye megalakítása után tulsulyra vergődött azon népek fölött, melyek már előbb meghonosultak e vidéken.

Legjobban bizonyíthatja ezt azon körülmény, hogy a megyében a mostaniakon kívül sok magyar nevű falu létezett, valamint számos ősmagyar család; melyek azonban a mohácsi vész után beállott zavaros idők tartama alatt nagyrészt elpusztultak, vagy pedig nemzetiségükből kivetkőztek.

Az itt következő hely- és családnevek két hiteles okmányból, u. m. Aradmegye levéltárában, két egymással egyező példányban fenmaradt Földvály-féle regestrumból vétettek. E regestrum egyik példányában a nevek után három rovat számokkal van kitöltve, melyek elseje hihetőleg a dica mennyiségét fejezte ki, a második forintot, a harmadik denárt jelentett, és így a regestrum, mint ezt czime*) is mutatja, a subsidium ki-
vetéséhez lévén készítve, mindenesetre hivatalos jelleggel bíró, hiteles okmánynak tekintendő.

Meg kell jegyezniünk még azt is, hogy azon magyar neveket, melyek a ma divatban levőkhöz csak kétes hasonlatot és mutatnak, innét mind kihagytuk.

Községek, melyek Aradmegyében nyomtalanul elpusztultak, s csak magyar nevüket hagyták fen:

Abád, Ároki, Apa, Agár, Aranyos-Szöllős, Alsófalva, Arjas, Agabél vidéke, Annaszeg, Aranyos, Asszonlaka, Felső-Árkos, Bandafalva, Bottyánfalva, Buda, Balásfalva, Kis-Bánya, Botegyház puszta, Balogh, Baki, Báldy, Baratzeg, Barz, Bálványos, Beke, Batthia, Baka, Bandorlak, Bikáts, Bánvásáry, Bodogfalva, Bánhódos, Bellengszeg, Bánosmad, Borostelek, Beretfalva, Felső-Bericze, Alsó-Bericze, Bertond, Borsova, Berlengnye, Bornék, Baliczafalva, Beltzenfalva, Berenzel, Békeó, Bikács, Kis-Bodon, Nagy-Bád, Kis-Bátor, Bodonfalva, Erdős-Bernát vagy Erdős-Bánáth, Csigatóvis, Chuch, Csíhold, Csehfalva, Csimoslak, Csierke, Cserche, Csermety, Csegedszeg, Chunakezi, Csalócsa, Alsó-Csíves, Felső-Csíves, Csold, Csivkás, Cserfalva, Csertelek puszta, Csagasz senicze, Tekeres-Csigér, Csorba, Csetujás, Dinyefalva, Dalom, Deszk, Deszkér, Dölöskid, Deghfalva, Ekerittő, Ecsioka, Életfalva, Erinch, Erweth, Alsó-Egres, Felső-Egres, Erdős-Telek, Egyházaskerek, Eperjes, Főfája, Fajdos, Fejéregyház, Fővényes, Farkastelek, Fülöptelege, Féltetek, Farakertes, Felhíd, Fisztető, Hosszú-Gyarak, Kis-Génye — Kis-Zény, Hosszumező, Herczegmorocz, Háromfalu, Haraszti, Hennyádfalva, Hosszupatak, Herczegfalva, Három-Oltárom, Ivánháza, Iváncs, Jászpély, Kis-Kápolna, Nagy-Kápolna, Karsafalva, Káposztás, Kelmenfalva, Karácsonfalva, Kápolna, Kasza, Kázmér, Keresztúr, Kis-Kér,

*)A teljes czim ez: Regestrum secundi subsidii Sacratissimae Caesarco-Regiae Maiestatis (Ferdinandi I.) per florenum unum ac denarios decem exacti in comitatibus Csanád, Zaránd, Szolnok Exter. Békés, Csongrád, Orod, per Stephanum Földvály Dicatorem et Exactorem. —

Kósa, Kevő, Keszi, Karalyos, Kezdaka, Kanvas, Kacsi-Alkert, Karucz, Királymezeje, Karadvér, Kitschirmed, Szentes-Király, Kapolnás-Kertes, Felső-Köved, Kis-Köved, Császár-Kertes, Mihály-Kertes, Ketezi, Kápolna vidéke, Kumona, Kithámora, Kása, Kolcs, Lónya, Lorántfalva, Letecsova, Kis Lasztino, Lonka, Mathustornya, Madársok, Manafalva, Mihálykert, Megyer, Martonos, Monostorlak, Marián, Boros-Megyer, Boros-Megyes, Maród, Muzzagfalva, Mezőch, Monostor, Magyaros, Monváros, Magastava, Novák, Nyárev, Nemeskiskert, Nemesvásári, Nagy-Nivegy, Kis-Nivegy, Nyicske, Nagy-Nagya, Nádfalva, Oroszlánfalva, Oroszfalva, Pokolfalva, Pálélés, Panfalva, Papfalva, Papokféjeregyszék, Papokszegg, Papi, Papoky, Peszér, Nagy-Patak, Pakaszeg, Püspökfalva, Pechsy, Pelelj, Peketély, Pichie, Pinkouca, Polgárfalva, Pinike, Rachtoz, Kis Ráczfalva, Nagy Ráczfalva, Revkez, Remete, Sárogyház, Sárkány, Somboly, Salófé, Sebesér, Septesy, Sumolikeszi, Sonkolas, Selyend, Szerenfalva, Szent-György, Szent-István, Szent-Benedek, Szent-Kereszt, Serfesz, Sződy, Sáros, Thereseház, Tivadar, Tholmács, Thumanas, Tótzaránd, Túr, Tamashida, Tammaz, Erdős-Telek, Tótfalu, Felső-Tillod, Alsó-Tillod, Felső-Técza, Alsó-Tenczei, Felső-Tenczei, Közép-Tenczei, Televes, Tekeres, Tarkánfalva, Ujfalu, Vajkafalva, Veszfalva, Varuskezi, Zábrán, Kis Zerind, Zvihalom, Zena, Nagy-Zámond, Zernofalva, Zombrád, Ziodi, Zonka, Zavard, Zancsháza, Zarafalva. Összesen 257.

Ezekon kívül: Betlenes és Oroszkeszi faluk, most puszták Seprős mellett; — Társ, Gáb, Pipásy, Vizek előbb faluk most diverticulumok a sikulai határban; — Szantusháza most diverticulum a ternovai határban; — Panát új telepítvény, Kisfalud Englsbrunn név alatt és Zadoklaka hihetőleg Zaderlak új telepítvények Temes-vármegye Aradhoz tartozott részében; — Almaszeg, Bánhegyes, Megyes, Dombiratos (Csanád-megyében,) Roxin Kornafalva (most Kornyest) puszták; Attlatka, talán Alatka most puszták; Kalodva öt volt; — Felső-Disznó-, Unyás-, Magyar- és Kis-Kalodva, most egy Kladova van; Aranyág négy volt, Medves-, Alsó-, Felső- és Székes-Aranyág, most egy van. Siklos kettő volt alsó és felső, most Sikló név alatt egy van, Kertes öt volt, Kápolnás-, Császár-, Mihály-, Alsó- és Felső-Kertes, most egy van. Dad valószínűen Dúd (mit erősít hogy Dúdon most is híres agyag-bányák vannak) négy volt, Magyar-, Agyagos-, Székes- és Felső-Dúd, most egy van.

A jelenleg fenálló magyarnevelő községek és puszták:

Ággya, Apatele, Almás kettő, Almaszeg, Bánkut, Basarág, Barnót, Bélzerind, Bogaszeg, Borosjenő, Borossebes, Csicsér, Csintye, Csermő, Dézna, Elek, Felmén, Feketegyarmat, Földvár, Fezekas-Varsánd, Fényes, Gyarmat, Gyorok, Hódos kettő, Hódmézes, Iltyó, Iratos, Járkos, Józás, Józásahely, Kis-Jenő, Kupa, Kakucs, Kerülő, Kerek, Kertes, Kutas, Kereszt-Mén, Mikalaka, Morocz, Miske, Magyarát, Muszka, Megyes, Mén, Nadab, Nádas, Odvos, Otlaka, Ötven, Pécska, Kis-Pereg, Nagy-Pereg, Pél, Radna, Soborsin, Solymos kettő, Szederhát, Szabadhely, Szemlak, Simánd, Szent-Anna, Szent-Márton, Szent-Tamás, Székudvar, Sikló, Seprős, Szent-Pál, Szomoskesz, Szakács, Tamánd, Tövisegyház, Talpas, Tót-Várad, Tok, Ujfalu, Vadász, Világos, Zaránd, Zerind, Zöldes, Zimánd.

Folyóvizek, erek, dűlők s. a. t. magyar nevei:

Maros, Fehér- és Fekete-Körös, Csiger, Töz, Leveles, Szartos, Kengyel, Jakabér, Fulér, Csolt, Fekereg-ér, Gúter, Sósér, Korhán, Kölgyes, Határ-ér, Medves-Sebes, Darvastó, Sáros-tó, Jerikoi-tó, Sajgó-lapos, Rác-gödör, Hegyes, Kecskés, Bokréta, Pintlak.

Az elpusztult birtokosok nevei következők:

Ábrámfi, Ártándy, Bakó, Bakónyi, Balogh, Baky, Báldy, Bagdy, Bárczváry, Batatzeg, Bánury, Besnyey, Bebek, Banverits, Báthory, Bede, Banerky, Borbély, Betthlen, Boka, Bibarcz, Becsohny, Belehard, Batok, Bekényi, Banvásáry, Bigedy, Bóva, Benkey, Belbares, Berthoty, Businy, Bak, Benkő, Csibak, Csáky, Csioky, Czufokay, Dersy, Deres, Doby, Dóczy, Dogh, Dósa, Edenfy, Erdőhegy, Eszéky, Erőbb, Erő, Fogacsy, Földy, Ferczeng, Földes, Földvár, Finta, Gál, Gorbay, Gortás, Glesán, Hagymás, Hrsaszt, Horváth, Ispán, Jenney, Jasz, Jakabfi, Józika, Kerecseny, Kendy, Keresztesy, Kátay, Kassay, Kuthassy, Keczer, Kalvaz, Kéry, Kolbász, Keskeny, Koncsol, Köslös, Kalmár, Kolomár, Kusaj, Kordy, Korossy, Koszody, Liszthy, Lévai, Lénárd, Losonczy, Lak, Lóry, Lovasy, Magócsy, Magdy, Massay, Makay, Mizslai, Miski, Méreg, Marothy, Miskei, Miklosy, Matics, Moré, Nagy, Nemes, Nádas, Orgonás, Orszáthy, Orláth, Páthóczy, Pethő, Pászthory, Pacsod, Papfy, Pongrácz, Pilethy, Próka, Polányi, Pisky, Pipásy, Patak, Pánthy, Porolyi, Pisalyi, Panaszi, Ravazdy, Revesényi, Rozgonyi, Razog, Rokay, Selemény, Serény, Székely, Sörény, Soprich, Sarkasty, Sárközy, Saschus, Sotkos, Schlosser, Salki, Sasi, Simon, Somogyi, Ságodi, Simándy, Szt. Miklosy, Szokoly, Szenkovits, Szepes, Szeghy, Szintha, Tholdy, Társy, Taty, Thamassy, Takosy, Tóth, Ujlaky, Varsány, Varga, Vér, Vida, Vizesy, Várlaky, Várossy, Vass, Zalay, Zay, Zaplya, Zederkény, Zersinkó, Zlér, Zolándy, Zinthy, Zaprich, Zileny.

A jelenleg magyar nevet viselő román családok nevei:

Árkosy, Barna, Bartha, Bálinth, Balás, Ballangó, Bajka, Bika, Bogár, Budai, Bojtor, Buda, Bosnyák, Bocskai, Csizmás, Czigán, Dán, Deák, Dobos, Farkas, Fejér, Fika, Gábor, Gáspár, Herczeg, Hollaki, Ilka, Józsa, Karácsonyi, Kócs, Kováts, Kaba, Korpás, Kis, Laczkó, Lázár, Mezei, Nagy, Pálincás, Péter, Pallagi, Pus-kás, Papházy, Papp, Pribék, Palkó, Rácz, Rokon, Répás, Simon, Sándor, Szilágyi, Szabó, Szász, Sipos, Szom-bathy, Szücs, Tamás, Tatár, Tudomány, Tokodi, Takáts, Varga, Zsiván, Zsidó, Zászló s. a. t.

A régiebb korból származó árkok, földhányások, romok biztos utmutatói a történelemnek, s azoknak más kutfőkkel egybevetése e téren sok homályt eloszlatott: ezért szükségesnek tartom az Arad-megyében létezőket elősorolni.

1. **Á r k o k:** a) Békés-vármegyéből Simánd és Arad között a csinált ut mellett levő árok és felhányás, mely a tövisgyházi és nyéki puszták között a csinált ut alapjául használtatik, és az előbb ugynevezett „Traján-csárdá”-tól nem messze, a zimándi pusztára telepített. Zimánd, Bankut és Szt.-Leányfalva kertész-községeken, és Mikalaka határán és a Maros tulsó partján Kisfalud (Englsbrunn) falun keresztül tovább nyúlik. —

b) Bihar-vármegyéből a két Körös közötti területen, Világoson, az Almaszegi pusztán, azontul a Maroson áthaladva a temesmegyei Nagyságig, s onnét tovább haladó árkolat, kettős egymásmelletti árokkal, s közötté a felhányás közepén némi mélyedéssel. Leginkább látható Szabadhely és Gyorok közt az országuton, mely azt átszegi.

c) A Bihar- és Arad-megyék közt magasló Iszoly nevű meredek hegytől, Ignesti határán keresztül, B.-Sebesbe, a déznai patakig nyúló árok, melynek meredek helyein, a magasabb oldalon, a felhányás alatt égetett föld látható, hihetőleg azon czélból téve, hogy a föld az árokba vissza ne omoljék. Ezt sokan római utnak gondolták, de oly helyeken is vezet, hol csak madár repülhet.

d) Csicsér-falu szélén van egy mély és vízmeder-forma rövid árok a Maros régi árkaig, hihetőleg vízlecsapolásra készített azon időben, midőn a Maros a kovaszinczi határon át kanyarodott medrét elhagyván, a mostani helyére csinált magának új medret; mely alkalommal régiebb helyén, most is látható mélyedésekben tavakat hagyott hátra, s azok vezettettek hihetőleg az említett mély rövid árokon át a Maros új folyásába. — A Maros régi medre Kovaszincz, Zimánd, Ötvenes határaiban most is látható, e helyek bő kavicsbányákkal birnak.

2. **Földhánysok, halmok:** a) Az új-sz.-annai határban, az aradi ut mellett, római castrum-forma nagyterjedésű, és a folytonos szántás daczára magas földhányás, kevésbé látható árok-mélyedéssel. Ezen földhánysban találtattak földből égetett, hihetőleg parittyába használt, veres golyók; úgy szintén fenebb az árkok között c) jegy alatt érintett, földhöz egészen hasonló égetett földréteg. Ezen sánczozattól nem messze kelet felé, jelen század első tizedében történtek némi ásatások, melyek több ütő és vágó vas-fegyverek találását eredményezték. (Ezek közül kettő jutott kezemhez, azonban a világosi fegyverletétel után történt kiraboltatásom alkalmával elvitettek.) Ezen helységet Földvárnak, a román népség Várba-nak nevezi, hihetőleg ettől vette a vele szomszéd földvári pusztá elnevezését.

Ugyan Új-sz.-Anna határában a Kurtics felé vezető ut mellett, közel az Aradról Simándra vezető út és fenebb az árkok között a) alatt leírt árokhoz, van egy terjedelmes halom, köröző mély és széles árokkal. Mi neve volt ezelőtt ezen halomnak, feledékenységre ment; mióta a halom és környéke a Sz.-Annán alapított, s József császár által Temesvárra áttett piaristáknak adatott, azóta „P a p o k h a l m a” nevét kapta.

b) Római castrum-forma kiterjedt sánczozat van a pécskai határ emelkedett helyén, a Nagylakra vezető uton, a szálló között és mellette, melyről néhai Lovász Zsigmond végrendeletében, mint római sánczokról tesz említést.

c) A Pécskától nem messze, ugyanazon magaslat folytatásán, Szemlak felé magas halom alakú felhányás; ugylátszik, mindkettő alatt hajdan a Maros folyt.

d) Régi Orod most Glogovátnál létező 5 halom. Ezeken kívül

e) Halmok vannak Világoson 2, Lökősházán 1, Ötvenes szélén 1, Kéthalmi pusztán 2, (ezek egyike a mélyedések betöltésére elhordatott), Déznán 1, Lázon 1, Bohányban 1, Bél-Zerinden 1.

f) Rómainak mondott út nyoma van a monyorói és repszegi határookban, melyeknek kövei építésekre hordattak; amabban az országút mellett, a régi út vonalán, látható egy négyszegű sir-nagyságú árok; Tö-zvizen át Biharmegyébe nyúlik.

g) A Maros bal partján, mely vidék a mohácsi csata előtt Aradmegyéhez tartozott, s most Temesmegyéhez van csatolva, több felhányások és romok találatnak; ilyenek a Schöndorfon az uraság szőlőjénél levő sánczozatok, a traunai magaslaton levő árkok, ugyanott a Maros árterületén, a kincstár birtokában, faragot követ kirakott kut.

Miután a római L. XIII. Geminiának (Romer Floris „Századok“ 1868. 428. lapja szerint) feladata volt a marosparti várak építése és védelme, lehetséges, hogy ezen sánczozatok a rómaiak idejéből valók; de az is lehet, hogy csakis azon sánczok közé tartoztak, melyeket, mint alább Arad leírásánál felfogjuk említeni, Károlyi Sándor kurucz vezér 1707-ben Lippa és Szeged között széthányatott.

h) A kurticsi határban akadnak régi sirok. Néhány ásatás alkalmával ezüst gyűrűk, ékszerdarabok taláztak, melyek római időre mutatnak. Ilyen gyűrű és női ékszerek vannak Fábián József és Fábián László urak tulajdonában.

i) Kiszindián régi temetkezéseknek kövekkel kör alakban jelezett, nyomai vannak, melyek a hullának ülő helyzetben történt temetésére mutatnak. Nem messze ezektől régi bányászatok nyomai is találatnak; vajjon a római vagy a Fuggerek idejéből valók-e, — bővebben kellene kutatni.

3. Romok, várak: Czélszerűnek látjuk a várak, apátságok, egyházak és egyéb épületek romjairól és az azokban talált régiségekről az illető helységeknél és pusztáknál, hol léteznek vagy taláztak, szólni.

A régészet-kedvelők és történelem-buvárok könnyebbsegeül azon alább említendő helyeknek, hol különösen romok léteznek, vagy régészeti tárgyak taláztak, — neveit betűsorrendben ide igtatjuk:

Arad előbb Orod. Ágya. Ágris, hajdan Egres, Apatelek, Boros-Jenő, előbb Jenő a törököknél Janó. Betlenesi pusztá. Bohány. Barakony. Berza. Dézna, előbb Deszni. Desznő. Elek. Alsó-Eperjes. Erdőhegy. Gyula. Varsánd. Kerülő. Kéthalmi pusztá. Kiszindia. Kladova. Kovaszincz. Kurtics. Kerülő. Kömlös. Lippa. Magyarád. Ménesi. Muszka. Nadab. Pankota. Pécska. Sikula. Simánd. Solymos. Szabadhely. Szent-Anna. Talpas. Taucz. Varsánd. Világos. Zaránd. Zádorlak.

III.

Azon történelmi vázlatnak, melyet jelen dolgozattal Arad és vidékének multjából akartunk nyújtani, kiegészítése végett, nem mulaszthatjuk adni leírását Arad-megyében fekvő azon egyes helyeknek, melyeknek történelmi multjára vonatkozólag, felemlithető adatok állnak rendelkezésünkre.

Orod. Arad.

Orod-városnak, melytől a megye régi nevét vette, emlékezete annyira el van temetve, hogy az ma majd csaknem a glogováczi lakósoktól, kiknek helysége annak helyén épült, emlegettetik. Feküdt hasonló nevű várossal és káptalannal együtt a mai Aradtól keletnek egy mértföldnyire, a Maros partján. Fekvése, és fenmaradt romjai arra mutatnak, hogy egyike lehetett a legnevezetesebb erősségeknek.

Birt prépostsággal. Nagy kiterjedésű székesegyháza a mai glogováczi lakosok őseinek megtelepedésekor boltozat-íveivel fenállt, hanem akkor lebontatván, anyaga a hagyomány szerint az új templomnak építéséhez használtatott, alapja azonban most is látható. Ugyane helyen van fenebb a földhányások között megemlített őt h a l o m. Mindezen maradványokat szakértőleg kikutatni érdemes lenne.

Az uradalmi korcsma alapjának e század első tizedében történt ásatásakor, taláztak ezüst érmek Béla király idejéből, melyek jelenleg Török Béla ur gyűjteményében láthatók.

Az Orodon tartott országgyűlésről Thuroczy János Chron. Hung. Frankfurtban 1600-ban nyomtatott munkájában ír.

Orodnak hivatott a vár és abban székel a káptalan. Ezen vár jobbágyai (Jobbagiones Castri Orodien-sis) előszámíttatnak a váradi registrumban. (Kollár Amoenitates R. Hung. c. 111. 76. l.)

Orod-várat Báthory Zsigmond csapatai Solymossal, Lippával, Világossal és több várral 1595-ben elfoglalták.

A török 1552-ben megszállván Orod-várat, hogy azt hatalmában annál jobban megtarthassa, mindjárt 1553-ban közel hozzá új erősségnek, u. m. az aradi várnak építéséhez fogott, a Maros és a posványok közt. Ezen időtől kezdve tétetik csak említés az aradi várról: s mely később sokszor elpusztult, de ismét újra épült.

Orod elpusztítását leírja Kovacsits in forma styl. 113. 117. sz. a. 16. lapon.

Arad-vár parancsnoka 1703-ban Leffelholcz volt, helytelenül vélik tehát sokan, hogy Tököly, kiről alább lesz szó, lett volna az aradi vár kapitánya, ami hajdan a parancsnokkal egy értelemmel birt.

Az aradi szerbek 1704-ben Dák Ferencz kurucz ezredest elfogták, ki is Gyulay István kurucz ezreddessel egyetemben, az aradi szigeten 1708. év nyarán elfogott Tököly szerb vezérért, 1709. év tavaszán kicseréltetett. (Hornyik. Századok 1868. 714. l.)

Károlyi Sándor kurucz vezér 1707. júl. 5-én Arad ostromához fogott, s a Tököly vezérlete alatt kitört szerbeket több ízben visszaverte, a külvárost elfoglalta, és felégette; azonban az erős vár vivásához szükséges eszközök hiányában, a fejedelem parancsából két napi ostrom után oda hagyta. Egyébiránt Lippától fogva Szegedig, a Maros szigetjeit és sánczait porrá égette, és a szerbeket török földre hajtotta. (1868-ki Századok. 709. lap.)

Nyuzó Mihály és Sötér Tamás kurucz ezredek, 1709-ben, gr. Teleky Mihályt, a nándorfehérvári szerdárhoz küldött fejedelmi követet, a makói átmenetelig kísérték, az aradi vár alá csaptak, s ott a kinszorult szerbeket levagdalták, elhajtott falka marhájukat a török kereskedőknek eladták, s február 22-én tértek vissza Kecskemétre. (Hornyik Századunkban.)

Az aradi, és jenei várakban 1827-ik évben 5 compania katona volt. (Arad-vármegye levéltára.)

Az orodi káptalan terjedelmes leírása Graynál, Bartos kronikájában és Döblernél található.

Aradot a prépostságok közé sorolja Keresztury. (Dissertatio rerum memorabilium Hungariae 12. 38. lap.)

Orodon hozott izzóvas, és forró-víz ítéletet leírja Bél Mátyás.

Orodi prépost 1520-ban Guthkeleti Zokor Ferencz volt. (Wagner Collect. illustr. famil. D. 4. 111. lap.)

Benedek orodi prépost volt ifju István király cancellárja, ugyan ő írta alá V. István király által a szepesi szászoknak adott oklevelet 1227-ben. (Szvorényi és Bárdossy János.)

Vancsa István orodi prépost, és a váci püspök voltak 1241-ben IV. Béla kiutazására őrzőül renedelve. (Szvorényi, Tabasits, Pray, Szvasztics.)

Az orodi káptalan II. (vak) Béla többi között következő jószágokkal adományozta meg: Zengő, Csuma, Chyla, Tamási pusztákkal. (Gottfried Lajos 1638-ban kiadott Archontolog. Cosmologicájában.)

Az orodi káptalan tagja Jakab írta alá a nagyvárad káptalannak Gián (Gyán), Rocht, Kenid, Barakony, Bikád, Oselly s. a. t. falukba történt beigtatási levelét. (Keresztury a n.-várad püspökség és káptalan alakításáról 1806. 1. R. 211. lap.)

Ferencz orodi prépost idejében vitetett szt. Ágota karja és ereklyéje Orodról a n. várad templomba. (Keresztury i. m. 1. r. 90. lap.)

Az orodi káptalanban 1495-ben kelt szabadalom-levél megemlíti Lőrinczi, Veresegyház, Zada pestmegyei helyeket. (Ugyanott 257. l.)

Az orodi káptalan részére Zápolya által tett adományozás 1552: 21. törv.-cikk által megerősítettik.

Az orodi káptalan jószágait, a tordai végzés Horváth kezéből 1544-ben kivéteti és a káptalannak visszaadhatja.

Az orodi káptalan 1561-ben még sok jószággal birt, mint az Aradmegye levéltárában található, és fenebb már említett Registr. 2. subsidii mutatja.

Az orodi káptalanban 1553-ban kelt „Praefectio statutorialis“ okmányban olvasható: „item ad facies Castri Pankota jobbágyone Blasio Nagy Capituli Ordienensis de possessione Barnoth (most puszt) item possessione Nagy Bárc.“ stb.

Fráter György Aradon 1548-ban hadat szedett. (Századok 1868. 333. lap.)

Heberville és Rabutin labancz vezérek 1000 német lovast küldöttek Arad vidékére a rácok felültetése végett. (Hornyik. Századok 1868. 693. lap.)

Arad-vár legjobb szolgálatokat tette a törököknek a Maroson át intézett becsapásai ellen. Csakis a karloviczi béke után maradt meg állandóan birtokunkban. Ennek helyén épült később az a vár, mely jelenleg is áll a Maros balpartján.

Arad-város 1517-ben először említettik az okmányokban. Ekkor még azonban jelentéktelen, csekély város volt, csakis az 1699-ben kötött karloviczi béke után kezdett mindjobban fejlődni.

A görög püspöki székhely 1706-ban tétetett át Boros-Jenőből ide.

1732. évben dőghalál pusztította Arad-várost, mely 1738-ban újra kiültött, és pusztításait 1740-ben iszonyu marhadőggel végezte.

Aradon 1715: 91. törv.-cz. szerint fő-harminczad állíttatott.

A helytartó-tanács Arad-városnak, a várhoz tartozó területen építeni megtiltotta 1750. és 1751. (Arad-megye levéltára.)

Arad-megyétől Arad áthelyezése iránt a helytartó-tanács 1765-ben véleményt kíván. (Ugyanott.)

A minoritáknak a templom-építés a helytartó-tanács által megengedtetik. (U. o.)

A minoriták 1702-ben telepedtek meg Arad-városban. Most is fenálló templomukat, régi kápolnájuk helyén 1725-ben építtették.

A városnak Csanád megye felé eső határában, most Scherz-féle tanyánál, vályog-készítés alkalmával számtalan koponyákra és emberfogakra találtak; — a koponyák rendkívül laposak, és vastag csontuak voltak, igen sokon vágó fegyverrel ejthetett sérülések látszottak, az álcsonatok rendkívül szélesek voltak, ami mongol fajra mutat. — Ez a város figyelmét magára vonván, a további ásatást betiltotta, és 1850-ben azon helyen egy küldöttség által vizsgálat tétetett. Az eredmény mintegy másfélszáz koponya, csontok, bolthajtás- és kőfal alapok találására vezetett anélkül, hogy valami történeti alapot nyújtott volna.

Ágya.

Ágyát, Szintyét, Kis Jenőt Báthory Zsigmond 1590. augst. 25-én, Szalay János kihalta folytán, Várad Kiss Jánosnak és mindkét ágú utódainak adományozza; a beigtatás történt 1591-ben szent Bálint napján (Neo-aquistica comiss. iratai között a fiscusnak Tisza nemzetség előadásaira 1700 jul. 5-én adatott válasz 5-ik pont E. alatt.)

1561-ben a Földváry-féle „Registrum“-ban Ágya, Szintye mint a nagyvárad püspökség birtoka van kitéve.

Ágris.

Hajdan Egres határában, a falu felett magasló hegycsucson zárda-alakú alapok láthatók mi volt itt, kinyomozni nem lehetett.

Apatelekek.

A szőlőhegy neve után most a köznép nyelvén Mokra. Fentartotta jelen időig a „Rákóczy-szőlő“ nevet. Az itt szándékolt evangelicus templom-építésnek Engel csanádi püspök ellenmondott, a helytartó-tanács pedig 1752-ben a templom építését eltiltotta. (Arad megye levéltára.)

Boros-Jenő, Jenő.

Nagy-Jenőben említ Keresztury (11 r. 113. lapon) kolostort, melyet (122. lap szerint) Gergely fráter 1266. alapított volna. Kérdés ha e hely nem B.-Jenő e, mintán ott Bokszeg felé, ilyféle romok láthatók, s közelében a Körös partján levő rétet a román ajku köznép most is „barát rétnék“ (ritu kaluger) nevezi.

Jenőről Schvikker János Henrik (Temesi bánatról írt munkája) szerint már egy 1387-ről kelt okmány tesz említést.

Midőn 1439-ben vég Szendrő a török szultán által elpusztíttatott, Brankovits Világos-várra vonult, s a vele kiszorított szerbek Jenő környékén telepedtek meg.

B.-Jenőről írja Sarkadi Nagy Mihály, Szathmár-megye leírásában, hogy Váradnak a 17-ik században történt eleste után nevezkedett B.-Jenő görög lakosokkal, — hihetőleg görög vallásukat ért.

A kolosvári, várad, boros-jenci, debreczeni katolikus parochusoknak más szertartás, mint a betegek látogatása, és gyóntatása, kereszteleés, és temetés meg nem engedtetett, (Eder Jos. Károly. Breviarium juris Transylvanici 6.lap. — Aprobata. Constitutionum 1. r. 1. czím. 11. czikk.)

Boros-Jenőt az „approbata constitutio“ azon jöszágok közé sorozza, melyek nem a fejedelméi, hanem az országéi, s azért visszaválthatlanul nem adományozhatók. (u. o. 42. lap.)

Boros-Jenő körül lévő birtokosok kötelesek voltak lovasokat élelmezni. (U. o. 71. l.)

Husztna vidéke Zaránd-vármegyébe kebelezetvén, azon megye első járása adóval és ingyen munkával, a boros-jenei várfentartására rendeltetett. (U. o. 74. l.)

Rudolf császár Székely Mózesnek ajánlott egyezségben abba, hogy Lippa, Jenő, Lugos, Karánsebes s azok vidékei Erdélyhez tartozzanak bele egyezett, de Székely Mózes ez egyezséget el nem fogadta. (Várfalvi Nagy János. Századok 1869. 720. lap.)

Jenő 1566-ban elfoglaltatott, és 1693-ban Világos várral a törököktől foglaltatott vissza. (Keresztury.)

Az 1596: 35. t. cz. ha Jenőt, Lippát, Pankotát, Világost, az erdélyi fejedelem vissza szerzi, a földes uraknak jószágait vissza adatni szorgalmazza.

Jenő jelentékeny hely lehetett, mert Morlin velencei követ jelentése szerint, 1661-ben a felső vidéki urak kijelenték a császárnak, I-ső Lipótnak, hogy nem maradhatnak alattvalói, ha Várad és Jenő török kézben marad (Századok 1868. 277. l.); ugyszintén bizonyítja ezt az is, hogy a 16-ik században a török pasa 100,000, emberrel ment ostromlására.

Boros-jenei Székely Mózes b.-jenei elhagyott telkét b.-jenei Tisza Istvánnak 200 forintért eladja 1645-ben. (Neo-aquistica commissio iratai.)

Báthory Gábor által 1611. évi május 15-én Szebenben tartott országgyűlésen Várad, Lippa és Jenő váraknak jó karban helyzetése rendeltetik.

A Jenőn szorult Felső tábornok és nagyváradi parancsnok, Leffelholtz aradi parancsnok által fedezetül adott két ezer rác és néhány száz német kíséretében mehetett 1703-ban haza. Midőn ezen fedezet visszafelé ért, a kurucok által a Fekete-Körös mellett megveretett. (Századok 1868. 503. 504. l.)

A kuruczoknak Jenőnél felütött erős tábor 1706-ban gátolta Stahremberg és Rabutin labancz seregeinek egyesülését a Várad és Arad alá gyűjtött nagy seregekkel. (Hornyik Századunk 1868. 705. l.)

Haller Gábor zárad-megyei főispán I. Rákóczy Györgyöt és táborát követte Várad, Jenő és Lippa tájain, s II. Rákóczy György által a jenei végvár kapitányává neveztetett. (Századok.)

Jenei püspök 1708-ban Diákovics Esaias volt, ki a fenebb érintett folyamodást adta a szerbek érdekében. 1715-ben pedig Martinovics Joanith volt, mint ezt a kisindiai oltárkendő himzése bizonyítja.

Boros-Jenőben 1715: 11. törv.-czik által fiókharmineczad állíttatott.

B.-jenei és aradi várakban mint fenebb előadatott 1727-ben 5 compánia katona volt. (Arad-megye levéltára.)

B.-jenei határnak bogszegihez közel eső ugynevezett Balkán részén van egy rom, mely hajdani zárdára mutat, ezt erősíteni látszik egy annak közelében a Fehér-Körös régi árka partján levő rét, melyet a lakosok (ritu kaluger) barát rétnek neveznek.

Boros-Jenőben van Atzél Péter birtokosnak igen jeles nagy könyvtára, mely ritka művekkel bővelkedik, és folyvást szaporittatik.

A löpor felfedezése előtt a várat többnyire hegyesucsokra, sziklára építették, később az ágyuk hozzá férhetése gátlásaul lapályokba és mocsárókba, melyek mesterségesen is elősegítették; ilyen a boros-jenei. Ezen vár környékén a Rákócziak idejében működött, francia öntetű ágyudarabok találtattak. Jelenleg a vár területe és épületei dicsőbb célra nem fordíthatnak, mint hogy Atzél Péter birtokos ur áldozatkész bőkezűségéből mostani rendeltetéséhez idomítva, az ott állomásozó honvéd-zászlóalj elszállásolására, s jelesen a régi török mecset honvéd-oskalának használtatik.

Barakony.

Megemlittetik Jakab orodi káptalan tagja által 1406-ban aláírt beigtató levélben. (Keresztury. A n.-várad püspökség és káptalanról 1. r. 211. lap.)

Berza.

Falu, határában, a Fehér-Körös mellett talált egy pásztor nagyszámú különféle nyomatu római ezüst érmeket, oly mennyiségben, hogy kalappal és tarisznnyákban hordatott széjjel, s mikorra megtudták, alig birt Kéry Imre erélyes megyei főorvos úr egy párra szert tenni.

Betlenes.

Most pusztá, előbb falu. Templom-romjai között egy a katolikusok által használt ostyasütő 16-ik századi évszámmal találtatott, mely 1823. évig a seprősi gör. keleti szertartásu templomban őriztetett. Ezen régiség a Déznán történt rablás alkalmával eltűnt.

Bohány.

Falu, templomában volt egy misés-könyv, mely Rákóczy költségén a jenei püspök felügyelete alatt cyrill betűkkel román nyelven nyomtatott, ezt Gergár gör. keleti esperes magához vette, s most holléte nem tudatik.

Dézna, Deszna, Desznő.

Mily nyomorgatás alatt volt a török hódoltság idejében, Deszna-vár és vidéke, a szultánhoz 1592-ben beadott azon panaszlevél kivonatából láthatni, melylyel a zaphiak ellen beadandó panaszokat akarták megelőzni, kik is Báthory Kristófnak a fővezérhez 1577. évben irt leveleszerint „minden dúlást, fosztást, kegyetlenséget, lopatást, ragadozást, pusztulást, újabb újabb foglalást cselekednek“, ugyan ők ösztönözték a községeket fenebbi panasz beadására. (Erd. és Porta 327. l.)

Viszont a török pasa panaszt emelt a szultán előtt, hogy Desznön kastélyt (várat) akart a német párt a császár ellen építeni. Ezen vádat Báthory Kristóf követének 1575 évben adott utasításában aként fejtí meg, hogy „annak előtte a csürös kert Desznyiben fen volt a kastély mellett, hová a gabonát és majorságot nagy munkával hordották, azért az asszony Bebekné a szegénységnek akarván terhét könnyebbíteni, engedi azt, hogy alatt, a falu szeribe a téren csináljanak kertet, és majorházat. Azt csináltatják volt Bebekné szolgálai hogy ráütöttek a jenei törökök és négyet elvittek benne, kastélya volt ott az asszonynak csak tarthatná azt.“

„Más dolog, még azt mondják, hogy Báthory Miklós számára akarják elfoglalni.

Az is hamis panasz, mert az asszony kérte vala meg tőlem minap a kastélyt új adománynyal, arra viti iktatót a váradi káptalanból országnak törvénye szerint, azok voltak ott, azok iktatták; arról költötték, hogy németek akarták elfoglalni, ki ha úgy volna, nem káptalannal, hanem haddal foglalná az ellenség.“ (Erd. és P 271. lap.)

Ugyan erről van említés Erd. és P. 281. lapján, hol a desznei porkoláb kegyetlenségeit a temesvári pasa felemlíti, hogy t. i. „egy Nesztère (?) nevű faluban egy leány fejét vétette, Toposinceza (?) nevű faluban egy ember fülét metéltette, Hagymásy szolgája pedig Pap György nevű tizenketted magával, lovaggal a jenei sánczok alatt való Sebes (most Boros-Sebes) nevű várost megdulta, szegény népnek marháját mind elvitte, az ki fű volt a városban annak fejét vétette.“

Desznő-vár vidékét János király idejétől fogva, 1576-ban s azontul is a török kiűzetéséig, mindenkor kétfélben bírta a szultán és erdélyi fejedelem.

Gyula bevétele után Desznő-kastélyt (várt) Szulejmán császár János királynak adta ajándékba, János király pedig Bebek Györgynek, „1576-ban az ő szegény özvegy felesége táplálja árvaival magát belőle, de semmi ujitást nem tett, a vidéket Jenőhöz is birni engedi, ő is birja minthogy eleitől fogva úgy birták“ (Erd. és Porta 288. l.)

A négy szolga elfogatásaért a szultán elégtételadást rendelt. (U. o. 312. l.)

Kornis Zsigmond Desznő m.-városban volt házáat, melyet ezelőtt Kendi János birt, Dóczó Andrásnal 100 magyar forintért eladta. (Kelet nélkül neo-aquiss. commissio iratai).

Déznán létezett vasgyárt azon jószágban és districtusban levő aranymosással, III. Károly király magának fentartotta, midőn a nagy kiterjedésű birtokot, mely Arad és akkoriban még el nem különített Zárand megyében feküdt, 1732. évi december 13-án Rajnald mutinai herczegnek adományozta. — Ezen jószágoka később a herczeg hazaárulás miatt elvesztette, utóbb visszanyervén, magva-szakadás útján a kincstár szálloktak s kevés kivétellel magánosoknak adományoztattak.

Déznán a meredek sziklán, a megmenható korbán épült vár környékén, a vár felé eső szőlőben két, és a templom piacza szélén volt domb alatt egy, kőből és téglából készült épület alapjainak romjai, minder történelmi adatt nélkül találtattak. Különböző helyen találtattak továbbá régi-öntetű veres rézcsákányok vas-sarkantyúk, buzogányok, melyek a világosi fegyverletétel után elraboltattak. — Ugy szintén találtattak római ezüst fibulák, ezüst ékszerek, számtalan római és más régi ezüst és rézérem, ezek között légiók pénzei; Déznával szomszéd Bohány faluban pedig aranyok Mark Aurél korából. — Mindezek a nemzeti muzeumba adattak.

A vár hegyén, közvetlenül a vár mellett volt kertben, nagy mennyiségben van most is orgonabokor (siringa); ugyancsak a várkertjéből terjedett el a tulajdonkép déznai alma nevet viselő muskatály-faj. A vár-hegy déli oldalán levő kert jelenleg is „palotá“-nak, a várhegyén levő kis fensík „tábor“-nak nevezetnek. A várba vezető két kocsi-út most is kivehető.

E l e k.

Elek (most új-telepítvényű falu) és Óstelek pusztában, ugy Csígatővis, Megyer, és Peszér helységekben volt részét, Körösnadányi László, Nadányi Erzsébettől nemzet gyermekeinek boros-jenei Tisza Istvánnak, 1644. évben 1600 magyar forintért a váradi káptalan előtt elzálogosította. Ugyanezen helyeken körösnadányi Nadányi György a maga részét ugyanannak 1646-ban a váradi káptalan előtt elzálogosította 200 tallérért.

Ezekbe, Rákóczy Györgytől nyert iktató rendelet folytán, 1647-ben magát beigtattatta. (Neo-aquist commissio iratai. Tisza család ir. adott fiscusi válasz).

Eleken es Csigatövisen volt birtokrészeit Kemenczey László, Tisza Istvánnak 20 magyar forintért eladta. — Ugyanaz Zaránd faluban volt részét 1642-ben ugyanannak eladta 50 magyar forintért. 1649-ben beigtattatott. (U. o.)

Csigatövis, Megyer, Peszér hol voltak nem tudatik.

Alsó-Eperjes.

Alsó-Eperjesen, mely hajdan Zaránd-megyéhez tartozott, és a 16-ik században várként megerősített kastélyal birt, született (a Századok 1867. 275. l. szerint) Pathóczy Ferencz, kit Martinuzzi Ferdinándhoz szítása miatt Gyula várában elfogatott és Nagy-Váradra vitetett, később Ferdinándhoz állva Lippa 1551-ki ostromában részt vett, de izgatásai miatt kegyet vesztvén, jószágaitól megfosztatott 1556-ban. Pathóczy Bogáthival és többekkel Békes Gáborhoz szítása miatt és az erdélyi rendek által törvény eleibe állíttatott. (Erd. és a P. 211. l.)

Pathóczy Ferencz rokona lehetett Pathóczy Györgynek, kit az erdélyi rendek mint Békes Gáspárnak párthivét fej és jószágvesztésre ítéltek. (Erd. és P. 211 l.)

Erdőhegy.

Az erdőhegyi kastélyt Báthory István fejedelem, Kendy Sándor követe által, a szultánnál azon okból elhányatni kérte, mivel a vidéket bántortalanítja. Az erdőhegyi, jenei, lippai várak miatt 6 legénye vágatott le, mint ezt megelőzve bepanaszolta, és az építést félbehagyatni kérte, mivel azon kastélyból rablások követtettek el. (Erd. és P. 40. 50. l.)

Ezen kastélynak nyomai nem találtnak.

Szegedinetz Peró lázadása itt nyomtatott el, s ő maga elfogatott és felakasztatott.

Gyula-Varsánd.

Gyula-Varsándot Vostyán név alatt 1341-ben Robert Károly, Berenda Márton békés-megyei főispánnak adományozta azért, hogy a Bazarád ellen vitt szerencsétlen háborúban ő mentette meg a király életét. (Századok 1867. 274. l.)

Ugyanazt és Gyulát az országos rendek 1490-ben kelt végzése folytán Korvin János herczeg kapta, s egy ideig ott lakott. (U. o. 275. l.)

Miután Gyulát, Mágócsy Gáspára vár Ferdinánddal tartó kapitánya, a töröknek átadni nem akarta, a törökök Gyula-Varsándon 1556-ban sánczokat kezdtek csinálni és erődöt építeni, (melyeknek most már nyomai nincsenek).

Mágócsy Gáspár 1559-ben lemondott a gyulai várkapitányságról, s tornai várába vonult. (U. o. 276. l.) 1575: 33. törv.-czikkben Beregh-vármegye főispánjává választatott.

Egy Mágócsy Gáspár 1527: 4. törv.-czikkben, a felsőbb megyék ügyeinek felülvizsgálására, többekkel Eperjesre kineveztetett. Hogy ez utóbbi a bereghi főispánnal azonos lett volna, az év-számok egybevetése kétségesse teszi.

Gyula-Varsándot, János-Házát, Kis-Pélt, Váradon volt házával, egyéb családi birtokaival és Völgy-Pankotát Török István 1649-ben hitésének adományozta. (Kolosi káptalan iratai között L. 2. sz. a.)

Kerülő.

Határában a Töz-víz régi folyása mellett vannak Ölvegy nevü, zárda alaku romok.

Ölvegyet, és onnan nem messze eső Ponsthomät (Tamashidat), a most négyszegü toronyrommal bíró Tamásdát a mongolok pusztították volna el. (Carmen miserabile Rogerii.)

Kéthalmi puszta.

Ottlaka és Sikló helységekből az elkülönítés alkalmával kihalított pusztán, mely ujabbán a belesett két halomtól vette nevét, — most azomban az egyik halomnak a mélyedések kiegyengetésére történt elhordása miatt csak egy halommal bír, — az árkolások alkalmával mintegy 120 darab „Heraclitos“ köriratu kis tallér nagyságu ezüst érem és egy félhold alaku arany darab találtatott, melyek a hely birtokosához, néhai József főherczeghez, a nádorhoz felküldettek.

Kisindia.

A határában létező régi temetkezésekről fenebb a föld-felhányások között szoltunk. Találtatnak itt, az említett sirhelyektől nem messze, emberi emlékezetet túlhaladó régi bánya nyomai, melyeknek ép tölgyfa-

támaszai, egész belsejükig szép fekete szint öltöttek. Ezek művelői használhatták a fenebb nevezett temetőhelyet, miután közelében emberi lakás nyomai nem láttatnak.

Ugyan Kisindján, a gör. keleti templomban, az oltár terítékén cyrill betűkkel román nyelven kivarva olvasható: „Felszenteltetett Mgos Martinovits Joanith Isten kegyelméből Joanopolisi (Jenei) és váradi, és egész Zaránd- és Bihar-megyék Metropolitája kezével, s ez történt Felséges VI. (sic!) Károly uralkodása alatt a világ kezdete Christus születésének pedig 1715-ik évében.”

Ezen igen nagy határú helyen a helység egyrésze távolabb eső völgyben lakván, ezen rész saját folyamodására az eddig is használt Pajzán névvel a megye 1868. évi 22. számú végzése folytán külön helységgé alakult.

Kladova

hajdan Kalodva, bir a Maros régi folyása felett álló hegyesucson vár-romokkal, a völgyben zárdarommal, mely Földváry regestrumában is Martony-falu birtokosaikép megemlített Szt-Pál remete-rendé volt.

Kovasincz.

Az 1715-ről kelt országos egybeírás szerint „Kovácsi“-ban egy régi templom és magas négyszögű toronyrom van. A szőlők aljában találtatott egy csuporban 24 tallér, néhány hollandi arany és számtalan kis ezüstpénz; a tallérok nagyobbbrészt I. Ferdinand és I. Leopold között lefolyt időből valók, Ferdinandéi között néhány meg volt aranyozva. A tallérok között volt egy Báthory Zsigmondé 1591. évszámmal, ez a Déznán találattal a magyar muzeumnak beadatott. A kisebb pénz között volt egy II. Lajostól 1526-ból, ugyanazon évről Zápolya Jánostól, és hasonlóul azon évről I. Ferdinandtól. Ezek, valamint nagyobbbrészt Báthory István és III. Zsigmond lengyel királyoktól származott többi éremek Török Béla érem-gyűjteményében vannak.

Komlós.

Komlóson, vagy mint sokan szeretik az ó-szt-annai közlegelőn vannak régi építmények alapjai. A hagyomány azt tartja, hogy ezen terület, valamint a föld-felhányások és dombok között ismertetett „Papok-halma“, Uj-Szt.-Anna községnek megtelepítése előtt, a nyéki pusztához tartozott.

Kurtics.

Határában találtató régi sirhalmokról lásd fenebb a földhányásoknál.

Lippa.

Hajdan Aradmegyéhez tartozott és magyarok lakták. (Fábián G. Aradmegye leírásához C. C. alatt csatolt 1611-ik évi okmányban elősorolt magyar nevek is mutatják ezt.)

Lippát, Keresztury szerint, legelőször erősítette körfallal György, brandenburgi örgróf, Corvin János özvegyének második férje.

A lippai monostort ugyancsak Keresztury I. Lajos által alapítottanak írja.

Lippa török kézen volt. (Szilágyi és Erd. és Porta 8. l.) Báthory Zsigmond csapatai elfoglalták 1595-ben (Szilágyi Sándor.); ismét elfoglaltatott 1596-ban, visszafoglaltatott 1691-ben. (Keresztury.)

Magyarád.

B. Dietrich felkérése folytán neveztetett így, azelőtt Magyarhát, később Magyaráth volt.

Magyarádot Horváth István („Rajzolatok“ 47-ik lapján) azonosnak tartja II. András kir. oklevelében (Katona hist. crit. V. 118. alatt előforduló) a Körösön túl fekvő Mager pusztával.

Itt és környékén terem az igen kedvelt fehér asztali bor.

Muszka.

Muszka faluban, két völgy összefolyásánál, egy igen jó forrás felett láthatni egy régi zárd kör-sánczozatát, mely zárdának magas ivű pinczéje borház építés alkalmával fedeztetett fel, s jelenleg is azon célra használtatik.

Ménesi.

Ménésiben, honnan a híres veres aszubor vette nevezetét, 1715-ben az orsz. levéltár szerint a soborsini, aradi, almási, paulisi, és solymosi katonák szőlőt birtak; ekkor már Kuviban is szőlők voltak. 1740 táján a megye többször tartotta gyűléseit Ménésiben.

Nadab.

A nadabi vár omladéakai a Fehér-Körös szabályozásakor átvágatván, a romok között több régiség találtatott. Ezek között egy bronz verekedő gyűrű, öt gombbal, vastag ujon használható, és egy bronz szobrocska, melyent a rómaiak házi-istenekül tartottak. Ezek a világosi fegyverletétel után Déznáról elraboltattak.

Ugyan a nadabi határban 1844-ben kút-ásáskor találtatott egy nyakon hordott, régenten szokatlan nagy pecsétnyomó, mely a Déznán talált római fibulákkal együtt a nemzeti muzeumnak küldetett be. E pecsétnyomó következő körirattal van ellátva: „Sm. Jacobi E. D. vice comitis Sabolch“^(*), közepén háromszegű paizs, ebben két ezüst és két fekete vonal; a paizs felett pedig kereszt.

Pankota.

Pankota hajdan népes, és virágzó mezőváros volt, s a Losoncziak birtokához tartozott.

Fessler (Magyarország történetének VII. könyve 20. lapján) mondja: I. Ferdinand és Zápolya János Zsigmond közt kitört háboru folytán, ez utóbbi a törökökkel egyesülve, Erdélyből kijövén, Kendy Istvánt a boros jenői várparancsnokát megöletvén, azt elfoglalta. Mire Hassan bég János Zsigmondnak Temesvárról segítségére levén utasítva, elejébe ment, és útközben Pankotát bevette, 1565 évben.

Ez alkalommal pusztítottatott el a törökök által az egykor fenállott pankotai apátság.^{**)}

Báthory Zsigmond csapatai Borbélyéival egyesülve 1595-ben Pankotát bevették, de nem tarthaták sokáig, mert a török azt tőlük csakhamar visszafoglalván, a XVII. század végeig uralma alatt tartotta.

A pankotai apátság 1218-ban már fen állt.^{***)}

Az apátság feldulatása óta még mindig romban hever, s a történész csak fájdalommal említheti, hogy ezen apátúrságnak sem credete, sem egyéb viszonyai, sőt még feldúlásának körülményei sem ismeretesek. A szerzetesek kétség kívül elűzetvén, levéltáruk s mindenük elpusztítottatott, s Pankota 130 éven át lévén a török iga alatt, a netán fenmaradt emlékműmaradványok is elvesztek.

Még a romok is, melyek nagyszerűek voltak, bástyával és sánczczal körülvéve, — a városi templomnak maradványaival leromboltattak, s az anyagok később a kincstár által magtárak, a lakosság által pedig részint házak s pinczék építésére, részint utak javítására fordítottak.

Nevezetesen 1806. évben a m. k. kincstár által, a nagy templomnak még hátra volt romjai a mostani templom építésére felhasználtattak, mely alkalommal a most is élő templom-gazda ör. Schmidt András tanubizonysága szerint a templom-kriptájából egész csontvázak emeltettek ki. Azóta csak sánczai és alapfalai láthatók, — valószínű, hogy mind az erőd és apátságnál, mind a templomnál szakértő kutatással sok régiséget lehetne találni.

Az erőd egyik szeglettornya alatt egy koporsóban két szemközt fektetett csontváz egy nagy széles karddal találtatott. 1863-ban történt ásatáskor a nagykiterjedésű templom-alapok romjai között találtattak: a) 16 ép foggal ellátva szokatlan nagy ember ácsont mellett, arany himzetű selyem csipke. b) Számtalan, különféle domborúan kiálló, állat- és növény-alakokkal czifrázott téglák, melyeken látható kopás padlozatként történt használatukat gyaníttatja. A csipke és ily téglák ép példánya 1863. decz. 28-án a magyar muzeumnak beadattak.

Ezen templomromok, az erőd és illetőleg apátság romjaitól délfelé a szőlőhegyről szeliden lejtő emelkedésen, amattól távolabb fekszenek; közelebb a templomromokhoz, a temető szélén hamu-, téglák- és szén-töredékek között szintén épület nyomai láthatók.

^{*)} A körirat betűi a 14-dik századra mutatnak. — Az iránt ki lehetett azon időtájban Szabolcs megye alispánja, az illető levéltárnokhoz tett felkérés válasz nélkül maradt. — Némi felvilágosítást adhat a zsélyi levéltárból a „Századok“ 1869. 600. lapon hozott következő közleménye:

1336. Nos Magister filius Michaelis gerens vices Jacobi et Pauli Comitum de Zabolch.

1337—1339. Nos Jacobus filius Dose quondam palatini vice Comes de Zabolch.

1345. Nos Jacobus filius Petri vice Comes de Zabolch.

1351. Nos Magister Jacobus filius Dause quondam Palatini Comes de Zabolch.

^{***)} Tuxhoffer Monasteriologiae parte I. 291. írja a pankotai apátságról, hogy noha Pázmán Péter „inter incerti ordinis abbatias“ számítja, mindazáltal a benézések rendjének tulajdonítandó; mert Pázmán Péter a cisterci apátságok névjegyzékét azon „lajstromból“ állította össze, melyet azoknak a franczia anyakolostorral Clairvaux-val volt összeköttetésük folytán onnét szerzett; ezen cisterci apátúrságok névlajstromában Pankota természetesen nem volt feljegyezve, mert nem cistercei apátság volt; Pázmán tehát a bizonytalanok közé számította.

^{****)} Keresztury Dissertatio rerum memorabilium Hungariae 100. l. Ugyanő a pankotai apátságot az egri megyébe teszi 117. l. V. ö. Fábán Gábor id. műve 113. l.

Egyik emelkedésén egy faragott kövü kutat fedeztek fel, melyet török-korbeli maradványnak hisznek. Az apátság most már csak cím szerint áll fenn, melyet a hazai főpapok közül szokott valaki viselni. Pankotán a törökök uralma alatt telepedtek meg a románok.

A kincstár Pankotára 1785. évben Elsassz Lotharingiából kath. telepítvényeseket hozott, kiket egy káplánnal és kápolnával látott el. A papok közül néhányan született francziák voltak, az azon időben kitört franczia forradalom elől menekültek ki hazájukból.

Egy közülök itt halt meg, egy pedig a béke helyreálltával Franciaországba visszatért.

Pankota önálló plébániává 1807-ben lön átalakítva s világi papoknak adatott át.

A lakosoknak egykori telepítvénye majdnem kihaltván, 1817-ben Württembergből, nevezetesen Goszheimből új telepítvény szállított, melyből ma is még többen élnek.

1820-ban a kincstár e jószágot b. Dietrich Józsefnek adta el, kinek halála után 1855-ben jelenlegi birtokosa Sulkovszki József herczegre, mint az előbbi leányának unokájára szállott.

A Württembergből ideszállított németek közé a vidékről néhány magyarjú kézműves telepedett le, s mikor a mostani plébános 1861-ben elnyerte e plébániát, ezen kézműveseken kívül alig tudott valaki egy magyar szót is ejteni, most annak következtében, hogy a plébános, Magyar Alajos ur, 1851. év óta az iskolából senkit sem engedett kilépni anélkül, hogy magyarul ne tudna, az azóta 19. éven növekedett lakosság kivétel nélkül mind magyarul beszél s gyermekeiktől még az öregek szülők is tanultak magyarul.

A lakosság többi része részint helvét, részint görög-keleti hitvallású.

Legujabb időben jött Mező-Berényből néhány ágostai vallású család is. *)

P é c s k a

határában létező sánczok fenebb a földhányások között leirvák.

*) Az összes lélekszám az ez évi összeírás szerint: róm. kath. 2045, gör. kath. 4, gör. keleti 1836, ágostai 91, helvét 380, unitárius 4, héber 120. Összesen 4480, e közt 91 idegen.

Itt találhatik az u. n. Kopasz-hegynél, a hagyomány szerint, már a törökök idejében fürdőnek használt meleg forrás, mely szakadatlanul szivárog ki a hegyoldalból, és legnagyobb hidegben sem fagy be soha. 1861-ben Dr. Paulus bécsi orvos, e forrást megvizsgálván, azt állította, hogy ha ezen forrás kevésbé gondoztatnék, s mélyebbre kiásztatnék, bőven adna vizet. Tartalmára nézve a bécsi vöslaui vizével egyenlő alkatrészekből áll. Azonban mindeddig elhanyagolt állapotban maradt.

Nagy előnyére szolgál ezen községnek, hogy 1867-ben a tagosítás, ítélet folytán végrehajtatott, minél fogva a földnek értéke, egy pár nap alatt három annyira emelkedett fel.

Hasonló nyereség a lakosokra nézve a szőlő-dézsmanak örök-megváltása, mely egyezség folytán jött létre az uradalom és a szőlő tulajdonosok között, holdanként 70 frtot számítva sokak által már véglegesen le is fizettetett.

A helvét hitvallásúak most akarván rendszerezíteni „elkészíajukat“, új iskolát s paplakot szándékoznak építeni.

Ezen plébániának 15 fiók helysége közül különösen megemlítenő Aranyág mely mint neve is gyaníttatja, érzékbánya-telep. 1850. évben részint milovai munkások, részint pedig magán-társulatok hozzá fogtak e telep kiaknázásához s egyebet nem említve, Abrudbányáról ide származott s letelepedett Szabó Istvánné urnő neve alatt társulat alakult, mely néhány éven át folytatta a munkát. Az eredmény, tekintve a kiaknázott érczeket, a melyekben réz gazdagon mutatkozott, (21 font egy mázsában) kevés ezüsttel vegyítve, nagyszerű lehetett volna, de kellő szakértők és felügyelők hiánya, és a munkások lelketlen eljárása miatt a társulat feloszlott.

A rézbányából szállított érczek havonként 160—180 mázsára mentek; szakértő rendes kezelés mellett ez a bánya bő jutalmat ígérne most is annál inkább, mert mutatkoznak erek, melyekben arany is rejtődik.

Ugy találatott, hogy ezen erek tovább terjedve Tauczig s a közelfekvő másik hegység felé nyulnak. E helyen terveznek egy telepet megnyitni, melyből bőséges kiaknázás reméltetik. Eddig is nagy előkészületek tétettek, nevezetesen a bánya-telep az uradalomtól 2500 frt készpénzen megvétellett.

Végre még megjegyzendő, hogy a pankotai u. n. Kopasz-hegyen oly kő-telep található, mely pinczék, házak, kutak építésére a legjobbnak mutatkozik, könnyen lehet faragni, s likaosságánál fogva fölülte összefoglalja a falat, úgy hogy abból a legerősebb épületek készülhetnek.

Minőségére nézve kétféle van, kékes és sárgás, mindkettő könnyű, s nem ereszt magán át nedvességet; az abból épült falak szárazak s egészségesek.

Mindezek, hozzájuk véve a pankotai és azzal szomszédos magyarái, muszkai, galsai, világosi, ágrisi, drautzi nagy kiterjedésű szőlőket, úgy a pankotai, e megyében legfőbb országos- és heti-vásárokat, nemcsak óhajtanónak tüntetik fel, hanem szükségessé teszik, hogy vasút által az ország kereskedő részével összekötessék, mire a közelebről összeállt arad-körösvidéki vasút-társulat nagy reményt nyújt.

Nevezetes a pankotai szőlőhegy talaja azon tekintetből, hogy az egész promontoriumon kút nem készülhetett. Igyekeztek egyesek ezen égető szükségén segíteni, ástak kilencz, tizenkét, tizenhat öles kutakat, de eredményre nem jutván, felhagytak azokkal. Mig végre a jelenlegi pankotai plébános állandóbb kitűréssel, és nagy költséggel tizennyolcz, öt mélységre tiz ötlet puskaporral törvén ki a kőben, valóságos forrásra akadt, és állandó kutat hozott létre, kövekkel egészen kifalazva; ez az egyetlen kut az egész szőlőhegyen, mely forrás vízzel bír. Ezenkívül találhatik egyeseknél néhány cisterna, mely időszakonként, vízvezeték által ad hígított esővizet.

Radna.

Radna eredetét egy monostortól nyerte, melyet azon szerzetesek alapítottak, kik a lippai zárdából midőn ez a törökök által elpusztított, a lakosokkal együtt a Maros tulsó partján, a mai Radna helyén, mely akkor csupa erdősegből állott, vonták meg magukat. Legelőször a hegy tetején az erdőség között egy kis kápolnájuk épült fából. E kápolnában állíttatott föl azon szűz-Mária-kép, melynek a nép még maig is csodatevő erőt tulajdonít.

Állandó lakhelylyel a szt. Ferenczrendű szerzetesek 1727. óta bírnak Radnán; 1730-ban klastromot és csakhamar azután a hívek adományaiból ma is álló templomukat építették fel.

A csodatevő kép, mely „radnai Mária“ név alatt a köznép előtt országszerte nagy tiszteletben és kegyeletben áll, sok hatással volt arra, hogy a zárdá körül mindig többen és többen telepedtek meg; továbbá mindenfelől érkeztek oda nagyszerű búcsujáratok, úgy hogy csakhamar egy kis város fejlődött ki a templom aljában.

Radnán a régiebb időben harminczad is volt s az még fenállt ott 1741-ben.

Radna környékén, a közel fekvő kladovai erdőben, régiebb időből származott ezüst- és rézbányák nyomaira akadtak e század harmadik tizedében, alakult is egy társulat ezeknek kiaknázása végett, de mivel sok eredményt nem lehetett várniok, azzal később egészen felhagytak.

Solymos.

Solymos-vár a Maros bal-partján épült, Lippával csaknem átellenben, egy meredek helyen, hol mezeten falainak romjai ma is nagyrészen állnak. Neve, valamint az építési módoknak nagy hasonlatossága a Világos-várhoz, azt engedi következtetni, hogy ezzel egyidőben, tehát az első századokban épült.

Báthory Zsigmond csapata, Borbélylyal egyesülve, 1595-ben Solymost is elfoglalták.

De Solymos nem soká maradhatott Székely Mózes kezében, kinek a fejedelem 1602-ben ajándékozta, mert Basta labancz vezér seregét szétvervén, e várba vonult és magához vevén nejét gyermekét és cselédjeit, e várat Bektár pasának Kladova várért visszacsereélhetés feltétele alatt átadta és Temesvárra ment. (Századok 1869. 633. lap.)

Síkula.

Síkula helységet Rákóczy György fejedelem 1651-ben Ujlaky Lászlónak 1200 magyar forintért eladta. (Neo-aquist. commissio iratai.)

Ennek határába olvadtak Társ, Gáb, Pipási (most Pipaja) és Viznek, melyeknek nevei és részben templomjaik romjai hasonnevű diverticulumokban fennmaradtak. *)

Simánd.

Simánd hajdan Apásnak is hivatott és már régente is nevezetes hely volt Zent-Király szomszédságában. Mind a két hely az orodi káptalan birtokaihoz tartozott ugyan, de az belőlük a középkorban, mindőn a magán vagyon- és személy-biztonság nem igen erős lábon állt, hol egy hol más hatalmaskodó által kiforgatott.

Ezen körülmény azt is mutatja, hogy már régiebb időben igen virágzó hely lehetett, mert különben nem kapkodtak volna annyira rajta. **)

Keresztury szerint hajdanában is mezőváros volt.

Árokásás alkalmával találtatott itt egy nagy urna, mely azonban bővebb megtekintés előtt a munkások által szerte zuzatott. Ugyan e határon vonul keresztül az árkok között felhozott régi árok.

Szabadhely.

Régi iratok szerint Szombathely birtoka volt az orodi káptalan és a kladovai paulinusoknak.

Kellemes fekvéssel birt egészen a Maros mellett, a vizmosás azonban a lakosokat lassankint mind beljebb szorította.

*) Síkula jeles teli almafajnak ad nevet, mely ízére, zamatjára, tartósságára, nagyságára és szép alakjára kitünő. — Ezen almát tulajdonképen boros-jeneinek kellene nevezni, mert ezen vár hajdani kertjéből, mely családi osztály alkalmával a síkulai határhoz adatott, és a vár előtt fekvő, most parochialis kertből került ki, és legelőbb is Perecsényi Nagy László síkulai kertjében termeltetett. Valószínűleg ezen almafaj a nemesített gyümölcs-tenyésztést adómentességgel is pártoló törökök idejéből maradt.

**) V. ö. Fábrián G. id. m. 153. és k. l.

E helység, továbbá Csicsér és Mondorlok határain keresztül vonul a Maros egyik ága, az ugynevezett Csolt; ettől nem messze, egy régi vízmeder partján, Csicsér helység határához tartozó szigeten (Háda) számtalan épület alapjai láthatók; többi között van egy négyszögű torony, minden oldal-bejárás nélkül, melynek közepén faragott kőből készített, mintegy két láb átmérőjű kerek, kútnak vagy fogda-lejárásnak lászó építmény; ennek nemrég földszinre jött alapja tégladarabokra oltott mészszel készült, erre három sor rézsut ellenkező fektetéssel alkalmazott téglák úgy a szokott modorú építés következik. A fenebbi Csolt név és annak közelében található épületek alapjai és romjai, könnyen azon gondolatra vezethetnek, hogy vajjon nem itt volt-e a csolti apátság, melynek ma már csak történelmi emléke áll fenn.

Uj-Szent-Anna.

Határában vannak a föld-felhányások között fenebb említett, római castrum-alakú, és a rómainak gondolt földhányás, és e mellett nagy halom.

Uj-Szent-Anna Zaránddal vásári szabadalmát 1755-ben nyerte.

Talpas.

Keresztury szerint régenten is mező-város volt. Ebben a Fekete-Körös mellett van a rómainak nevezett domb, árokkal és érrel övezve; az abban volt kastélyból, mely most is „Toldy kastélya“-nak nevezetik, miután a talpasi vár legrégebb tulajdonosa a Toldy-nemzetség volt, — kiásott négyszögű kövek, mint mondatott, a görög keleti templom kövezetecül használtattak.

Ugyan Talpas szomszédságában a Fekete-Körös mellett Fekete-Bátor, bihar-megyei falú határában lévő régi templom romjai alatt boltozatos sírbolt találtatott.

Tautz.

Taucz hajdan tót népség által lakott, mely elpusztulván, helyébe románok telepedtek, amint ezt a falú öregei ősi hagyomány szerint előadták azon alkalommal, midőn b. Wenckheim József Arad-megye főispánja 1823-ban, a megye minden helyeit beutazta és különös figyelmét terjesztette ki a határokon találtatott régészeti tárgyakra.

Tautz névnek a „tót“ szó elferdítéséből származását hihetőbbé teszik a monyászház és déznai egymáshoz közel levő két vasbánya terület nevei egyikének hasonlóan elferdített használata; — ugyanis egyikben németek másokban tót bányászok dolgoztak, amazt a román lakosság most is (baja nyamtzilor) németek bányájának, emezt többszám „tótz“ helyett Tautznak nevezi, holott ezen szónak értelme nincs, és az iratokban meg a térképeken a tótok ottani működése előtt elő nem fordul.

Fabián Gábor id. m. munkája 120. lapján felhozott érveket, a fenebb előadottak kétség kívül helyezik.

Hihető, hogy a Földváry-féle „Regestrum“-ban foglalt Feltót mezőváros, a mostani Tautz volt, miután az ott létező romok után ítélve, azon helynek népesnek kellett lenni, s más ilyenféle nevezetű mezőváros nem létezett.

Tautzon léteznek a helység szélén levő domb alakú magaslaton talált kőalapok; továbbá az itt volt régi apátság vagy zárda nagy kiterjedésű romjai és árcai.

Ennek temploma alatt lévő csontház oly tömve volt csontokkal, hogy a sir-üregék számához, és minden 30-dik évből kiürítettetéshez vetve, legalább 200 évig kellett használtatnia. — Egy hegy-oldalon csekély nyomai láthatók egy, mint a hagyomány tartja, apácza-zárdának; a köznép által használt s apáczákra vonatkozó gúnynév helyett, ezen hegy jelenleg „rózsa-hegy“-nek nevezetett el.

A romok anyagának nagy része, mint a hagyomány tartja, a silingyiai magtár építésére fordított.

A zárda, mint Ráth Károly a templáriusokról írt munkájában előadja, a templomáriusoké volt; mikor pusztult el, nyoma nincs.

Világos.

Világost Szilágyi Mihálynak, unoka-öccse Mátyás király által történt letartóztatása, és onnan Lábatlan nevű szakácsa helyesebben tisztartója által történt kiszabadíttatása; továbbá az 1849-ik évben végbevitt fegyver-letétel teszik felejtethetlenné.

Báthory Zsigmond csapatai Borbélylyal csatlakozva, Világos várát több várakkal, mint ezt fenebb Solymosnál is említettük, elfoglalta 1595-ben.

Világos vár Jenővel 1693-ik évben a törököktől vissza foglaltatott.

Világos mezővárosban öt rom van, egyik Galsa felé a várhegy tövéénél, templom maradvány. Másik zárda formán körül árkolva, Bartha Ferencz úr telkén; hol, a lakház építése alkalmával, kiterjedt épület alapja találtatott, és részben az éjszak-keleti oldalon most is található. Harmadik a katolikus templom helyén, hol annak kör-árka most is látható. Negyedik a Kovaszincz felé vezető út mellett egy négyszögű torony. Ötödik a szikla csúcsán épült, meglepő szép kilátású vár-rom,*) melynek több földalatti ürege még vizsgálatlan. Nehány év előtt nagy, hihetőleg kúthoz használt téglák találtattak a vár földalatti romjai között.

Zaránd.

Zarándvár, mint Fábán Gábor Arad-megye leírásában terjedelmesen előadja, egyik a legrégibb váraink között, jelenleg hol-voltának még csak nyoma sincs. Az ide vágó adatok közül legrégibb II. Andrástól a Codex Diplom. Patrius szerint 1232 évben kelt oklevél, mely szerint a zarándi, fehervári, csanádi, és aradi várakhoz tartozott azon földeket, melyeket fia Béla, Miklóstól elvett, Miklosnak hű szolgálataiért visszaadta (S z á z a d o k 1869. 46. l.)

Zarándon 1498: 34. törv. czikk szerint harminczad volt.

Zaránd-faluban volt birtok-részt Kemenczei János eladta Tisza Istvánnak 1642. évben 50. magy. forintért, a beiktatás történt 1649-ben. (Neo-aquist. com.)

Zarándi birtokát Kemenczei László Tisza Györgynek 1649-ben 60 tallérért eladta, u. o.

Zarándi csigatövisi jobbágyát, úgy boros-jenei decimális részét Kemenczei László 403 magyar forintért b.-jenei Tisza Istvánnak elzálogosítja; Rákóczy György rendelete mellett beigtattatott, u. o.

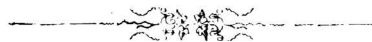
Zaránd 1755-ben nyert országos-vásári szabadalmat. (Arad-megye levéltára.)

Zadorlak.

Hajdan Zadorlak, előbb Arad- most Temes-megyében lévő falunál erőd volt, melyet a török 1551-ben Araddal, Világossal, B -Jenővel elfoglalt. Romjai most is láthatók*)

*) Világos-vár történetének bővebb leírását l. Fábán id. m. 70 és k. l.

**) Hasonlóul romok láthatók Fenlaken a Maros melletti emelkedésen, és Kelmág nevű, most Temes-megyébe eső helyen, Konoppal szemben a Maros bal-partján, mely erősített zárdának látszik; — mi neve volt, kik birták, mikor keletkezett, vagy pusztult el nem tudatik.

ARAD-MEGYE

NÉPRAJZI VISZONYAI.

VARGA JÁNOSTÓL.

Aradmegye néprajzi viszonyai.

Egy nemzet életére, hatására leghathatósabb befolyással bíró tényező a nemzeti jelleg, mely az égalj, a vallás' a lakhely, erkölcsök és nemzeti szokások különféle hatása alatt képződik. A nemzeteket e jelegük szerint itéli meg a történelem, melynek lapjai évezredek hosszú során át azon tapasztalást állapítják meg, hogy a nemzetek életében hasonló néptermészeti viszonyok, mindig hasonló eredményekhez vezetnek.

A néprajz ez ideig nálunk mostoha gyermek volt s csak az utóbbi időben kezd jobb ápolásban részesülni; különösen, mióta a természet-vizsgálók és orvosok vándorgyűlései évről évre egy-egy új vidéket ismertető természeti, földrajzi, történeti és néprajzi munkákkal szaporítják a népismeret még nagyon szerény irodalmát.

Igy fejlődik ki apránként a természet- és orvosi-szaktudományok egész kis magyar irodalma; így a megyék, helységek, népek monografiái, ismertetései által egy hatalmas segédiródlalom édes Magyarországunk egykoron megirandó egyetemes monografiájához.

Jelenleg nekünk kedvezett a jó alkalom, hogy e nemes czél megközelítéséhez, nagy érdekeltségünk egy szerényke jelével járuljunk.

1. Népfajok.

Aradmegyét, melynek jelenlegi alakja és terjedelme hosszas és többszörös változások után képződött — a népek különféle vegyülete lakja. Arad-város körül, a város és szomszédos falvakban csoportosulnak a magyar és német ajkú magyarok; beljebb a hegyekben és azok lábainál elterülő apró falvakban a számra ezeket jóval felülmúló románok. Fajra való tekintetből megemlítendő, hogy a Boros-Jenőn és közel környékén lakó románok mind magyar eredetűek s csak az idők viszontagságai alatt vetközték le nyelvüket és vallásukat, — megtartván egyedül származásuk égő bizonyosságául magyar nevüket és eredeti, tiszta, barátságos szittya szabásu vonásaikat, s különösen a marosmentiektől nagyban elütő kurta haj és magyaros bajusz-viséletüket.

2. Nyelv.

A különféle népfajok saját anyanyelvüket beszélik. Különös azonban, hogy míg a magyarok többnyire, a németek is nagyrészt beszélik a román-nyelvet; a románok egyrésze szintén beszél magyarul, de németül beszélő román már a ritkaságok közzé tartozik, — kivéve a kiszolgált katonákat. — A magyarok beszélik a német nyelvet is, azonban tetemesen kisebb számmal, mint a román nyelvet, ami különösen a románnyelv közmondásos ragadósságát bizonyítja. Ami végre a magyarok és a németek kölcsönös nyelv-rokonszenvét és tanulékonyosságát illeti: az arány a kettő között nem zavarja meg a serpenyőt.

A magyarság a tiszta, majdnem az u. n. irodalmi nyelvet beszéli minden tájszóllás nélkül; a németiség az általánosan ismert sváb dialectust, s a románság éneklő torokhangon a románra rontott latin-nyelvet beszéli.

E három nyelven kívül Aradmegyében semmi más elterjedve nincs.

3. Test-, vér-alkat és természeti jelleg.

Megyénk lakossága általán véve közepszerű testalkattal bír s ami a magasságból elesik, az többnyire az izomteltjes vállszéllességben nyer pótlást. Aránylag legszebb termettel dicsekszik Magyar-Pécska, Boros-Jenő s e helyekhez legközelebb eső környékek lakossága.

Föltünően alacsony termettel egyedül a marosmenti Rossia és Obersia helységek lakosai bírnak, honnét az állítandó ujonczok 75%-ja testi kifejeletlenség, s bámulatos alacsony termet miatt évenként alkalmatlannak bizonyul.

A magyarság véralkatra nézve legnagyobb részt vérmes-epés; a románoknál a véralkat epés-büskömor; a németeknél pedig nyálkás.

A véralkatnak tagadhatlan befolyása van a j e l l e g r e, mely az ember természetében gyökerezvén, annak ismertető jeleül, beszédben, hajlamokban és kiválólag tettekben nyilvánul.

Megyénk magyar lakóinak jellege a nyílt őszinteség és eredeti becsületesség; barátságos hajlamainál fogva könnyen elérnek és társulnak másajkú szomszédaikkal, kikkel gyakran jobban kijönnek, mint saját fajukkal. A magyar mindenki iránt bizalmas, s ha bánata van fiúnek-fának elpanaszolja, s ha öröm éri, azt — a közmondás szerint még „a kútba is bele kiáltja.”

A német ajkuak már kevésbbé bizalmasok és őszinték, hogy úgy mondjuk, kenyerük a ravaszság, különösen pénz dolgában egész a czigánykodásig fösvények. Gorombaságuk példabeszéddé vált, s e tekintetben még az előljáróság előtt se iparkodik magát fékezni. Szerencséjében kevély, de bajban gyáva, s ha valakinek segítségére szorul, alázatos is tud lenni.

A románság eredetileg őszintébb természettel birt, de nem helyesen fölfogott érdekekből némi idegkedés és zárkozottság észlelhető náluk. Bosszúálló természetüket, mit a közmondásos „cine mintye“ (a latin „te ne mente“) is eléggé tanusít.

4. Viselet.

Férfiviselet a magyaroknál nyáron csak a legszükségesebb durva vászon-ing és százánczú kimondhatatlanra szorítkozik; csizmát nemigen hordanak s reggeli öltözködésük csak annyiból áll, hogy mint a pécskai gyerek mondta: „Éd's anyám adja kend ide a kalapomat, hadd öltözködjem föl.“ Ritkább de szokásos a nagyobbaknál, hogy az ing fölé egy ujjatlan vagy „kis lájbit“ (mellényt) öltenek. — Ünneppon az öltözet csizmával és nyakkendővel egészített ki; a módosabbak „u j j a s m á n d l i t“ vesznek föl. — Nadrágban ritkán, még télen sem járnak, s egész téli öltönyüket a bőre szabott, cifrára kivarrott suba vagy szür teszi, mihez néhol még a kalapot báránybőr sapkával cserélik föl.

A németiség nyári öltözte csak a kalap szélesebb karimája által különbözik a magyarokétól; továbbá a kimondhatatlan ránczaival egy kissé gazgálkodóbban bánnak. A tehetőbbek csizmát is hordanak, továbbá egy saját k ö t é s ü vagy flanelből varrott rövid dereku, kék színű kabátkát. Ünneppon mind posztóruhába öltözik, selyem kalappal és selyem nyakkendővel.

Télen a farkas- vagy róka-prémes szürke posztó utazó-bunda alatt rendesen sötét kék, vagy sötét megygyszín posztóruhában járnak.

Ünnepi téli ruhájuk finomabb posztóból készült zsinóros magyar nadrág, kurta dereku kabátka asztrakán prémmel dúsan beszegve, keményszáru fényesített csizma, selyem nyakkendő és perzsabőr sapka.

A román nép nyáron saját asszonyai által tilolt, sodrott, takácsolt, fehérített és varrt, kurta dereku ing- és gatyában, bocskorban és vagy túlszéles karamu u. n. ficsór-kalapban, vagy báránybőr süvegben jár. Az inget egy bőr-övvel (kurau) csatolják át, mely nekik pénz, iromány, pipa, bicsak s egyéb aprócseprő lom raktárául szolgál. Téli felsőöltönyük szür, szűkebb suba vagy ködmönből áll.

A magyar leányok hajadon fővel, pántlikába font egyágú hajfonatot viselnek, s bokán fölülérő, százártü karton-szoknyaik-, fodros ingváll-, vagy „k a c z a b a j-“ és „r é k l i-“jükben csinos jelenségek; ha ingvállban vannak, a színes „prusztlik“ elmaradhatatlan. A párta már nem járja. — Ünnepi öltözetük csak a kelmék finomsága által különbözik a hétköznapiétól; a selyem veszedelmesen szaporodik, különösen a városi szolgáltatón kényelmes és feslett élethez szokott hazakerülő leányok terjesztik. Az asszonyok ismertető jele a bekötött fej és a hajtekeresből készült lekötött konty.

A németiség női szintén erősen keményített színes szoknyát hordanak, ezt azonban egy egészen körülérő kötővel kötik körül, mely a szoknyánál egy kevéssel hosszabban ér le. A leányok szalagnélkül egyágú hajfonatukat fölkerítik fejük tetejére, s ott egy görbe fésűvel letűzik. — A nők a leányoktól viseletre nézve csak a bekötött fej által különböznek. — Ünnepponokon hófehérbe öltöznek leányok és nők egyaránt, s akinek egész fehér ruha nem jut, legalább a fejére köt egy fehér kendőt, a hajadon pedig fehér kötöt használ. Selyem ruha nem fordul elő náluk.

A román lányok egész öltözte egy kötővel átkötött hosszú ing, egyéb semmi; csak ünnepponon öltöznek virító színű tarka-barka ruhába; s piros mellkendőjükkel s kifestett arczikkal nagyon tetszenek maguknak. Hajdan ezüst és nem ritkán a tehetősök arany pénzeket viseltek zsinorra fűzve nyakukon, s ez mutatta leginkább vagyoni állapotukat; mai napság ez már mindinkább tűnedezni kezd.

5. Táplálkozás.

Ami az edelt illeti, legizletesebben eszik a magyar, valóságos pancsot a német és legszegényesebben s izetlenül a román. Marhahúst — bár keveset, de mégis aránylag legtöbbet élvez a magyar; juhust a román és majorságot a német.

A magyar nemzeti ételén a paprikás és szármán (töltött káposztán) kívül leginkább babot, lencsét, borsót és krumplit eszik; munka közben csak egyszer főttet, azonkívül szalonnát és kenyeret. Lakadalmi kedvencz-eledelük a fordított kása.

A szalonna polgárjogot nyert a német és román ajkuaknál is.

A németek lakadalmából ki nem maradhat a tejben főtt rizs, czimet és czukorral; továbbá a tyukleves és aszalt szilva főve. — Mint étel-szőrnyet föl kell említenünk a németeknél divatos tojásrántottát czimettel és czukorral; jó gyomrú ember meg nem eheti.

A románok nemzeti eledele a „puliczka“ vagyis vízbe és csak ritkán tejbe főtt kukoricza-liszt.

Általános ital a víz, mellékes és azért nagyon kedves a magyar és németeknél a bor, a románoknál az u. n. oláhpálinka, mely annyira elterjedt, talán olcsósága miatt, (hat garas vagyis 12 kr. egy itcze,) hogy a munkások napi bérük mellé kikötik reggel, dél és estére, gyakran még uzsonnára is, s részüket még a gyenge gyermekek és leányok is követelik.

Határozottan állíthatjuk, hogy az oly gyakori, ugyszólván folytonos munkaerő-kalamitás egyetlen oka e bódító, butító és lustító folyadékban keresendő; melynek élvezetétől rövid idő alatt mind a munkaerő, mind a munkakedv, mind minden hajlam a művelődésre eltompul, úgy hogy e nyomorult élethez kényszerből hozzászokott szegény nép — megelégszik a tengődéssel, s ha egy nap keres három napra valót, két napig bizonyosan iszik és hever a fáradtságra.

6. Lakás.

Lakásra első helyen kell említenünk a német ajkuak többnyire égetett téglából épített házait, melyek berendezésükre nézve tökéletesen megfelelnek a kényelemszerető s gazdálkodó németiség igényeinek. Utánuk a magyaroknak tisztán és csinosan tartott, szintén kőből s néhol vályogból épült lakházai említendők, melyek czélszerű berendezésre és különösen egészségi tekintetéből nem állnak hátrább az előbbiektől. Tehetősebb román falvakban szintén csinos lakházak vannak.

A hegyesvidéki román falvak azonban csak pusztá négy — gerendából összetákolt, s belülről betapasztott falból, s arra szénaboglya módra ráborított zsupszalma- vagy kukoriczaszár-tetős házakból állnak; két ökölnyi lyukkal ablakok gyanánt és kéménytelenül inkább hasonlítanak egy kukoricza kotárkához, mint emberi lakásokhoz. A füst, miután a főzést és a fűtést a szobában meggyújtott szalmával végezik, egy szabad lyukon, vagy a nyitott ajtón szabadul ki a padlásra s úgy terjeng szét elől hátul a zsup között, ki a szabadba. E házikóknál a padlás eleje nyitva van s ha valamit föltenni vagy levenni akarnak, az utczáról járnak föl. Az ily szegény falvakban rendszeren a tőkön hizó malaczkok, kutya, macska és egyéb apró háziállatok a gázdával és családjával laknak együtt.

A németek és tehetősebb románok házainak homlokán, külső ékességül rendszeren ott áll a házigazda érdemes neve s az építési évszám, — nem ritkán holmi fantasztikus tulipánok, fára mászó kecske s több efféle domborművekkel ékeskedő czirádák között.

7. Szokások.

Ha valami, úgy bizonynyal a népszokások különös jelentőséggel bírnak a nép életében. A népszokások a nép sajátosságos észjárásáról, érzelmeiről s ősei öröksége iránt hű ragaszkodásáról tesznek tanuságot; nem ritkán a népszokások csak egyedüli utmutatói több — az idők századai által művelődés és területre nézve egymástól messze szétszaggatott — nemzet hajdani rokonságának.

A népszokások fontosságát tudományos társulataink különösen az által ismerik el ujabban, hogy azok szorgalmas összegyűjtését egész erélyvel megindíták. —

Magyarságunk, mint mindenütt, megyénkben is nagyon ápolja őseitől kapott régi szokásait, tetteiben, hitében, életében. E szokások, különösen a megyénkben tulnyomó katolikusoknál, többnyire az egyházi ünnepekkel vannak összekötetésben.

Advent estéin szokásban van a „cantálás“; a kis gyermekek ablakról ablakra járnak s ott pár krajczár reményében eléneklik az „angyali vigasságot.“

Karácsony szent estéjén hagyományos ételeket esznek: bablevest, mézes mákos csíkot, néhol halat és utoljára mézbe mártogatott dió- és fokhagyma-gerezdeket. A karácsonyesti morzsát belekötik az abroszba, és egész ujévig mindennap fölterítik az asztalra, s addig jól összegyűlvén, gondosan elteszik — orvosságnak.

Szokás az asztal alá egy kis szakajtót is tenni, melyben alul kukoricza, fölül széna van; ezen alszik a kis Jézus s ettől a szénától egészséges lesz a „jószág“ s a kukoriczától meghízik a baromfi.

Ugyancsak a szent estén, éjféli-mise előtt a „Bethlehemesek“ Jézus születését adják elő pásztor-játékokkal. A karácsonyi mysteriumok általán ismereteseek s azt mondhatni általán ápoltnak is.

„Háromkirályok“ napján napkeleti böleseknek öltözött gyermekek elé szokták adni a keleti királyok látogatását Jézusnál.

Május első napján a legények a templom, paplak, községház, korcsma, mézsárszék és a szebb leányok ablaka alá májusfát állítanak, s néhol löfuttatást rendeznek.

Husvétkor szokásban van az öntözés vagy locsolódás; a gyermekek rózsavízzel járnak a kis leányokhoz pirostojásért öntözni; a nagyobbak az eladó lányokat a kúthoz hurcolják, és vödörrel öntözik le. Néhol még azon rossz szokás is nagyban divik, hogy a leányokat a vízzel telt kád b a vagy kút b a is belemártják, s a nagy lányok azt roppant megtiszteltetésnek veszik.

Pünkösdkor az ablakokat s ajtófélfákat zöld — kiválóan bodzafa-galyakkal ékesítik föl, s a kisleányok rózsakoszorús fejvel s egy választott pünkösdi királynéval „p ü n k ö s d ö l n i“ járnak, s tánczolva, a pünkösdi rózsáról és királynéről népdalokat énekelnek . . .

Házasságra lépésüket „lakadalom“-nak nevezik és nagyszerű mulatsággal ülik meg. Ritka hely, hogy zene ne volna, melyre aztán a fiatalság másnap reggelig tánczol. Szokás, hogy mindenik vendég még a nők és kis gyermekek is, korkülönbség nélkül tánczolnak a menyasszonynyal, s azért némi ajándékot (pénzben) kell adni az új házaspár javára, vagy a czigányoknak. A lakadalomba hívott vendégek többnyire egy pár tyukot, kappant vagy pulykát visznek a mulatságba, s legalább egy tepsi rétest, lepényt vagy bélest.

A keresztelestől mulatságot tartanak, mit „csök“-nek vagy „paszitá“-nak neveznek; szintén így a temetés után is, melyet „tor“-nak hívnak. Halottas háznál szokás a „v i r a s z t á s“; a szomszédok, jó barátok összegyűlnek s borozgatás közben átvirasztják az éjszakát, míg az első szobában énekes asszonyok szent énekeket dalolgatnak a halott körül. Nem is kell emlitenem: hogy az egész országszerte dívó disznótör, a magyar vendégszeretet e prózai apotheosisa, itt sem hiányzik, melyben legnagyobb és leghosszabb szerep jut a kolbászos minden nemének.

A német-ajkuak szokásai nem igen sokban térnek el a szomszéd magyarokétól s nem egy szokáson meglátszik részint az összesimulás, részint tán az eredet idegensége. Hallottaik körüli szokásaik majdnem ugyanazok, mint a magyarságnál; szintén így az élet első lépésénél a keresztelestől is. A vendégség egyiknél, mint a másiknál elmaradhatlan. Karácsonykor szintén járnak betlehemesek, s szent Miklós pápa estéjén a „Niklas“ jár házról házra veszővel a rossz, és almával a jó fiuk számára. A husvétii öntözködés náluk is divatos a rózsavíztől kezdve a kútvederig. Legnevezetesebb ünnep reájok nézve a „Kirchweih“, midőn a kirchweihkalács el nem maradhat. Ezen napon boldog boldogtalan vendégséget ad, a fiatalok, egy nevezetesebb helyen gyűlnek össze, s ott harsogó zenéjük mellett, kora délutántól kezdve késő éjig tánczolnak. Szokás ily templomnap alkalmával egy-egy kis bárányt és egy fekete selyem-kendőt kisorsolni; a játszó számokat eladják egymás közt különösen az urivendégeknek, s aki megnyeri a bárányt, az köteles a nyereményért pár forintot adni, s azonfelül a nép megvárja, hogy nyerő a bárányt is visszaadja. Így aztán sorba megvétetik a bárányt a plebá-nus uri vendégeivel, estére azután jól ki van fizetve a zene, s a bárány is megmarad paprikásnak.

8. Rokonszenv a gyógytudomány iránt.

Megyénk összes lakossága fajkülönbség nélkül egyetért abban, hogy betegéhez orvost vagy éppen nem, vagy csak akkor hivat, mikor az orvosnak egyéb teendő a beteg körül nem jut, csak a haldokló szemét lefogni. Az ellenszenv pedig nem bizalomhiányból az orvos iránt, mint inkább a baj semmibe-vételéből s azon tudatlanságból származik, melylyel népünk baját-búját egyedül az isteni gondviselésre bizza. Meglehet, azért is, hogy ez legkevesebbe kerül; de mindenestre legnagyobb tényezők ez okozatban a nép hangadói, vezetői, hogy igaz nevükön nevezzük: kolompосai.

A nép orvosai a bábaasszony, a kovács, a kenő, ráolvasó, ráimádkozó és kuruzsló-asszonyok. Ezeknek süttét, főztét, kenőcseit és gyógyfüveit használtatják betegeikkel, a rendes orvoshoz legrosszabb esetben és már csak akkor folyamodnak, mikor segítségről szó sem lehet.

Némi arányképen mégis megemlíthetjük, hogy a román — ha közel éri, legelőbb fordul orvoshoz; legelőbb előbb, mint a német-ajkú, és ez ismét hamarabb, mint a magyar. A magyar hagyományos rossz szokás szerint rendületlen hiva a „j a v a s a s s z o n y o k“-nak.

9. Kedély és mulatságnemek.

A magyar — mint egész országban, itt is, vig borozgatás közben szívesen elmulat, s keresi az alkalmat, hogy egy kicsit dalolhasson vagy tánczolhasson. Beszédközben igen elmés, amint ők maguk nyelven „fak-

turás“-nak neveznek. Egy csintalanabb s életrevalóbb legény nem ritkán a másiknak „kifigurázására“ versekben beszél. Egyáltalán, ha másnak jó kedvet nem mindig csinál is, de a más jókedvét savanyú képpel el nem rontja.

Mulatságnemük a lófuttatás, birkozás, legkedvesebb azonban a táncz; hangszerük a cigány „muzsika“, hedegü, cimbalom és klarinét.

A német-ajkuak már soványabb kedvűek; szótalanabbak mint a magyarok, de ha kedvük kerekedik akkor némi magyar-vonás van rajtuk, amit talán a levegőből szíttak magukba. Megjegyzendő, hogy örömet mondják magukat magyarnak. Egymásközi beszédük szintén „viczces“, de megjegyzéseikben több a gorombaság mint a finom él.

Mulatságaikban kedvencz hangszereik a fúvó-neműekből vannak összeválogatva, és pedig azon szabály szerint, hogy minél jobban harsog, annál jobb és kellemesebb. A „csárdást“ különös büszkeséggel és ünnepélyes alkalomkor, szintén tánczolják kedvencz keringőjük mellett.

A románok egyhangú búskomor kedélyűek. Egymásközt nem sokat beszélgetnek, akkor is sokat czivódva. Ha jó kedvük szottyan a pálinkától, akkor garázdák. Különben a mulatságot nagyon szeretik, s egy szál oláh-hegedűre félnapig eltopognak egy álló helyben; ha csoportosan dologra mennek, a hegedűst magukkal viszik, s a déli nyugalom idejét szívesen tánczolva töltik.

10. Műveltség.

Műveltségről, mint ilyenről a népfajok egyikénél se beszélhetünk; ha azonban tágabb értelemben a becsület-tudást is ide vesszük, úgy a megkülönböztetés a magyarajkuak előnyére üt ki.

A magyar — művelt emberrel szemközt sokkal több figyelmet és szívesiséget árul el, mint a német, vagy a román; — és határozottan állithatjuk, hogy a természetes ész és műveltség, magyar népünknel otthonosabb, mint az említett szomszédoknál.

A német is iparkodik becsület-tudó lenni, de az a bővebb ismeretséggel, ami pedig egy pár szíves szó után bekövetkezik, már tulbizalmassággá válik, s ha egyszer hogy úgy fejezzük ki magunkat ráismert az emberre, akkor nagyon szívesen és könnyen esik a to l a k o d á s hibájába. Saját szemétdombján pedig, mint a kakas, — mindenkiel nyakas és ha nincs kedvére való arczod, goromba is.

E rovat alatt a románokról se sok jót mondhatunk; kivéven azon egy esetet, ha valaki a házába belép; akkor tisztéségesen viseli magát.

A szó szoros értelmében vett műveltségben egyáltalán még nagyon hátra van népünk, fajra való tekintet nélkül.

Népünk e fogatkozása orvoslását illetőleg, az oktatásügyi új törvények hatásától sokat várunk.

11. Foglalkozás.

Megyénk összes lakossága kizárólag a földmiveléssel és a hegyek alján szőlőszettel foglalkozik. Külön foglalkozás-ágnak nem tekinthető a hegysek belsejében egyes csoportok által üzött hársfejtés, kezdetleges vajú, dézsa és hordó-abrancs készítés. A szőlőmunkánál majdnem kizárólag a románság alkalmaztatik, a magyar és németiség nem szívesen megy el a szőlőnapszámba, s tán épen ez oka, hogy a románságra szoruló szőlősgazdák annyit panaszkodnak a folytonos munkaerő-hajokról, a nagy napszámról, s a lusta, munka-kedvnélküli napszámosokról.

Egy része különösen a románoknak köfejtéssel, és ismét egy töredék mészégetés és árulással is foglalkozik. A hegysekben az őlfavágásra és szőlőkaró készítésre is ők használtatnak föl. Lelkiismeretes vezetéssel és oktatással e népből egészséges, munkás polgárságot lehetne alkotni; a jólét biztosítására elég alkalma volna, csak az akarat és belátás hiányának nála.

12. Társadalmi élet.

A társadalmi életben kiváló jelentőséggel bíró házassági hajlam leginkább ki van fejlődve a románságnál, hol különösen a katonakötelezettségre vonatkozó szigorúbb szabály-rendeletek előtt, a férfiak már 16—18 évvel, s a leányok 13—14 évvel léptek házasságra; egy különös megjegyzésre méltó körülmény a román házasságoknál figyelmet érdemel, az t. i. hogy 18—20 éves fiatal emberek nem ritkán húszon fölül lévő hajadonokat vesznek el.

A németek is fiatal korban nősülnek, csak a magyarság hagyja e lépést, a megélhetésre való tekintetből, minél továbbra.

Ágyassági viszony legtöbb a magyarságnál fordul elő, ez azonban inkább csak özvegy felek között történik; a német és románoknál ellenben nagyban szokásban van az u. n. szerető-tartás, hol a gyerekjátékból alig kinőtt ifjuság már kedvesről gondoskodik, nem sok tekintettel lévén a morál szigorú szabályaira.

Ami a szoros egyleti életet illeti, az csak a szomszédokra terjed ki, úgy, hogy a kocsmán kívül egymást nemigen szokták távolabb lakók fölkeresni. Társaságba állandóan, se önszegélyezés se mulatozás végett nem állnak. A művelődés és egyleti hajlam terjedésének egyik örvedetes jele azonban ujabban, különösen a németsegnél, lábrakapott „Schutzmännerek“, a polgárságból alakuló zenekarok és némileg dalárda szervezetű társulatok.

Ugyancsak, mint a társulás szép jeleit, üdvözölhetjük és pedig majdnem mindenütt és kizárólag a magyarságnál a hasznos olvasmányoknak az előljárók, lelkesek s egyéb műveltebb polgárok által eszközölt terjesztését. Így alakulnak az önművelés és népszerű tudományos munkák olvasgatása céljából a „polgári körök“, a „nép-egyletek“ és „olvasó-körök“; melyeknek ismét egy nagy hibájok, hogy inkább foglalkoznak politikával, mint érdekükre nagyobb és jobb hatással lévő természet-tudományok és népszerű nemzetgazdasági elméletekkel.

13. Jólét és jótékonysági-hajlam.

Általánosan elterjedt vélemény és köztudomás szerint legtöbb részük a jólétből a németajkuaknak van; mit szemmel láthatóvá házuk tájának rendezettebb volta, barmaik különös erőteljessége, saját magok jobb tápláltsága s viseletük és öltözetük finomabb kelméje — tesznek; megmagyarázhatóvá pedig közmondásos szorgalmuk és ügyességük; miután egy német ajku helységben alig van egy talpalatnyi föld, mely használatlanul heverne, s veteményes, zöldséges kertjeikből a közeli városokat drága pénzért látják el a szükséges zöldségekkel s tehén-gazdaságukból tejjel, vajjal, turó és tejföllel.

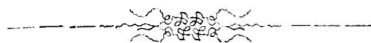
Jótékonysági hajlamuk arányban áll jólétükkel, de azt csak a helybeli szegényekkel éreztetik. Idegen koldust nem szívesen látnak falujokban. Egymással azonban nagyobb szivességeket nem igen tesznek.

A jólét ellen a magyarságnak se igen lehet panasza, jóllehet azt oly nagy mértékben, mint a gazdálkodó németiség, nem élvezi. A jótékonyság és vendégszeretet azonban valódi hibája a magyarnak; úgy hogy nem egy családot lehet szemlélni mai napság tönkre jutva, mely néhány év előtt fürdött a jólétben s ép azért nem kímélte a jót mástól sem.

A magyar vendégeskedéseiben pazarló s vendégszeretetében határtalan; a gazdálkodás nem a legnagyobb erénye s igaz, nagyon igaz, amit a költő mond:

Természete a magyarnak,
Hogy a jussát nem hagyja;
De ha vele bánni tudnak:
Az i n g é t is od'adja.

A jólétből legkevesebb rész jut a románságnak; ezeknél a gazdagság a kivétel s az elszegényedés, különösen a hegyi lakóknál a s z a b á l y. E nép azonban oly kisszerű igényekkel bír, hogy a sült tök- és kukoricza-lisztből készült eledellel évekig megelégszik. Akinek egy kis búzája terem, azt gazdagnak tartják, s míg az ilyennek egy falat fekete kenyere van, dolgozni el nem menne. Egyébiránt, ha a szegénység és gazdaság viszonylagos fogalom, aminthogy az is, úgy e nép szegénynek még sem mondható, mert silány életmódja mellett is — elégedett.

AZ 1870. ÉVBEN VÉGEZETT ORSZÁGOS

NÉPSZÁMLÁLÁS EREDMÉNYE

ARAD-MEGYE ÉS ARAD-VÁROSBAN.

HIVATALOS ADATOK NYOMÁN ÖSSZEÁLLITVA.

Az 1870-ik évben végezett országos népszámlálás eredménye Arad-megye és Arad-városban.

I.

Aradmegyében:

1. Aradmegye területe 986,334 hold ⁹⁵⁰/₁₆₀₀ □-öl.
A megyében lakház összesen 48,048.

2. A megye összes lakosságának száma 271,988 lélek, ebből férfi 137,516, nő 134,472.

Vallás-felekezetre nézve:

Római katolikus . . .	58149 lélek.
Görög katolikus . . .	11228 „
Armeniai katolikus . .	4 „
Görög keleti . . .	180168 „
Görög armeniai . . .	8 „
Ágostai . . .	4268 „
Helvét . . .	14955 „
Unitárius . . .	8 „
Zsidó . . .	3200 „

Állapot szerint:

Férfi:

nőtlen . . .	76199
nős . . .	56456
özvegy . . .	4316
nejétől elvált . . .	545

Nő:

hajadon . . .	67897
férjes . . .	56411
özvegy . . .	9604
férjétől elvált . . .	560

Természeti hiányokban szenvedők:

Vak:

férfi . . .	152
nő . . .	101

Siketnéma:

férfi . . .	175
nő . . .	90

Elmebeteg:

férfi . . .	117
nő . . .	74

Hülye:

férfi . . .	143
nő . . .	80

Honosság szerint:

Megyei férfi . . .	133118
Megyei nő . . .	130754
Az ország más községébe való férfi	4362
Az ország más községébe való nő	3631
Ausztriába való férfi . . .	123
Ausztriába való nő . . .	81
Külföldi férfi . . .	13
Külföldi nő . . .	6

Műveltségi állapot szerint:

Olvasni tud férfi . . .	2434
Olvasni tud nő . . .	4644
Olvasni s írni tud férfi . . .	20066
Olvasni s írni tud nő . . .	10077
Írni s olvasni nem tud férfi . .	115016
Írni s olvasni nem tud nő . .	119751

A helybeliek közül távol vannak:

Az ausztriai tartományokban férfi . . .	40
Az ausztriai tartományokban nő . . .	20
Külföldön férfi	12
Külföldön nő	3

Hadi-szolgálatban:**Tetleges szolgálathoz:**

a rendes hadseregnél . . .	1135
a honvédségnél	116

Szabadságolt állományban:

a rendes hadseregből . . .	3177
a honvédségből	517

Tartalékosok:

a rendes hadseregből . . .	1057

A hadseregnél szolgálatban volt és életben lévő:

tisztek	14
altisztek	187
közlegények	2897

Életkort illetőleg:**Férfi:**

1 éves van	5797
2 évestől 10 évesig van . . .	32377
11 " 20 " "	28460
21 " 30 " "	21504
31 " 40 " "	19588
41 " 50 " "	15284
51 " 60 " "	8262
61 " 70 " "	4708
71 " 80 " "	1274
81 " 90 " "	234
91 éves van	5
92 " "	4
93 " "	4
94 " "	1
95 " "	5
96 " "	2
97 " "	3
98 " "	—
99 " "	1
100 " "	1
100 éven felüli van	2

Nő:

1 éves van	5723
2 évestől 10 évesig van . . .	32398
11 " 20 " "	29147
21 " 30 " "	22339
31 " 40 " "	18657
41 " 50 " "	13594

51 " 60 " "	7265
61 " 70 " "	4194
71 " 80 " "	948
81 " 90 " "	180
91 éves van	11
92 " "	2
93 " "	3
94 " "	—
95 " "	1
96 " "	1
97 " "	1
98 " "	1
99 " "	2
100 " "	2
100 éven felüli van	3

Hivatás és foglalkozás szerint:

Lelkész van	288
Tanító "	290
Orvos "	19
Sebész "	12
Bába "	24
Gyógyszerész van	20
Más egészségügyi személy . .	21
Művész van	38
Ügyvéd "	38
Író "	13
Tanuló "	157
Állami, megyei s községi közhi-	
hivatalnok van	392
Földbirtokos van	44967
A földmivelésnél alkalmazott	
birtokos család-tagjai . .	10165
Haszonbérlet	1785
Gazdatiszt	292
Éves-szolgák	13048
Napszámos	26192
Vadászat és halászattal foglal-	
kozó	9
Bányászat és kohászatnál bérlet	
Bányászat és kohászatnál hiva-	
taluok	18
Bányászat- és kohászatnál mun-	
kások	347

Építészeti és művészeti iparnál:

önálló vállalkozó	321
hivatalnok	13
munkás	343

Fém-, kö- és fa-iparágaknál:

önálló vállalkozó	1135
hivatalnok	24
munkás	891

Szövő-iparnál:

vállalkozó	279
hivatalnok	5
munkás	232

Bőr-, papír-gyártás és egyéb iparágaknál:

vállalkozó	925
hivatalnok	9
munkás	662

Nem közvetlenül termelő foglalkozásnál:

vállalkozó	293
hivatalnok	8
munkás	122

Kereskedelemnél:

vállalkozó	527
hivatalnok	11
munkás	242

Szállítási vállalatnál:

vállalkozó	29
hivatalnok	41
munkás	117

Pénz- és hitel-intézeteknél:

tisztviselők, szolgálók s munkások	11

Háztulajdonosok 878

Járadék-tulajdonosok 219

Személyes szolgálatot teljesítők . 10888

Bizonyos foglalkozás nélküli egyének:

férfi	55474
nők	23896

3. Házi állatok:

Ló	49962
Őszvér	13
Szamar	182
Szarvas-marha	94462

Juhok	14322
Kecske	1975
Sertvész	11300
Méhek	571

II.

Arad-városban.

1. Arad-város összes területe 20437³⁰⁰/₁₆₀₀ hold.

A városban van összesen lakház 3766.

2. A város összes lakosságának száma 32,725.

Ebből:

Férfi	16145
Nő	16580

Vallásfelekezetre nézve:

Római katolikus	16828 lélek.
Görög katolikus	578 "
Armeniai katolikus	5 "
Görög keleti	8211 "
Görög armeniai	6 "
Ágostai	743 "
Helvét	2633 "
Unitárius	11 "
Zsidó	3710 "

Állapot szerint:

Férfi:

nőtlen	9448
nős	6151
özvegy	479
nejétől elvált	67

Nő:

hajadon	8668
férjes	6042
özvegy	1750
férjétől elvált	120

Természeti hiányokban szenvedők:**Vak:**

férfi	25
nő	18

Siketnéma

férfi	12
nő	11

Elmebeteg:

férfi	15
nő	7

Hülye:

férfi	7
nő	12

Honosság szerint:

Városi férfi	14468
Városi nő	15343
Az ország más községébe való férfi	1574
Az ország más községébe való nő	1119
Ausztriába való férfi	87
Ausztriába való nő	89
Külföldi férfi	16
Külföldi nő	29

Műveltségi állapot szerint:

Olvasni tud férfi	85
Olvasni tud nő	155
Olvasni s írni tud férfi	7945
Olvasni s írni tud nő	5837
Írni s olvasni nem tud férfi	8115
Írni s olvasni nem tud nő	10588

A helybeliek közül távol vannak:

Az ausztriai tartományokban férfi	23
Külföldön férfi	11

Hadi-szolgálatban:**Tetleges szolgálatban:**

a rendes hadseregnél	134
a honvédségnél	20

Szabadságolt állományban:

a rendes hadseregből	269
a honvédségből	53

Tartalékosok:

a rendes hadseregből	56

* A hadseregnél szolgálatban volt és életben lévő:

tisztek	14
altisztek	80
közlegények	258

Életkort illetőleg:**Férfi:**

1 éves van	514
2 évestől 10 évesig van	2934
11 " 20 " "	3555
21 " 30 " "	2674
31 " 40 " "	2538
41 " 50 " "	1979
51 " 60 " "	1217
61 " 70 " "	570
71 " 80 " "	156
81 " 90 " "	25
91 éves van	2
94 " "	1
100 " "	1

Nő:

1 éves van	533
2 évestől 10 évesig van	3078
11 " 20 " "	3816
21 " 30 " "	3152
31 " 40 " "	2452
41 " 50 " "	1807
51 " 60 " "	1020
61 " 70 " "	523
71 " 80 " "	175
81 " 90 " "	29
91 éves van	2
97 " "	1
100 " "	1
105 " "	1

Hivatás és foglalkozás szerint:

Lelkész van	50
Tanító "	126
Orvos "	22
Sebész "	2
Bába "	17
Gyógyszerész van	8
Más egészségügyi személy	34
Művész van	128
Ügyvéd "	80
Író "	8
Tanuló "	534
Állami és városi hivatalnok van	309
Földbirtokos van	586
Haszonbérlet	43
Gazdatiszt	36
Éves-szolgák	565
Napszámos	743
Bányabirtokos	1
Bánya-munkás	2

Építészeti és művészeti iparnál:

önálló vállalkozó	82
hivatalnok	9
munkás	323

Fém-, kő- és fa-iparágaknál:

önálló vállalkozó	375
hivatalnok	16
munkás	862

Vegyészeti-, élelmezési- és dohányozók termelésénél:

vállalkozó	372
hivatalnok	66
munkás	566

Szövő-iparnál:

vállalkozó	436
hivatalnok	11
munkás	463

Bőr-, papírgyártás és egyéb iparágaknál:

vállalkozó	430
hivatalnok	141
munkás	575

Nem közvetlenül termelő foglalkozásnál:

vállalkozó	78
hivatalnok	13
munkás	313

Kereskedelemnél:

vállalkozó	686
hivatalnok	75
munkás	384

Szállítási vállalatnál:

vállalkozó	76
hivatalnok	79
munkás	109

Pénz- és hitelintézeteknél:

tisztviselő szolgál, munkás	27

Háztulajdonos

Járadék-tulajdonos

Személyes szolgálatot teljesítők

Bizonyos foglalkozás nélküli egyének:

férfi	4891
nő	11971

3. Házi-állatok:

Ló van	1988
Öszvér	12
Szamár	21
Szarvasmarha	657

Juh	5910
Kecske	6
Méhkas	114

ÉGHAJLATI

ÉS

LEBÉSZETI ÉSZLELETEK

SZ. KIR. ARAD VÁROS KÖRNYÉKÉRŐL.

ÉSZLELVE ÉS JEGYZŐKÖNYVILEG VEZETVE

DR. ROTH ALBERT,

ORVOS-, SEBÉSZ-TUDOR, SZÜLÉSZ-MESTER, ARAD-MEGYEI FŐ-ORVOS ÉS A BÉCSI LEBÉSZETI
INTÉZETNEK EZ ÁLLOMÁSON FIGYELŐJE ÁLTAL.

Éghajlati és lebészeti észleletek Arad-város és környékéről.

I.

HÉVMÉRSÉKLET.

Közvetlen észlelések után jegyezve.

A.

A hőmérőnek legmagasabb állása csak 0 felett levő fokokkal.

Évben	H ó n a p b a n																								Ösz- szesen
	Janár	mikor	Február	mikor	Márczius	mikor	Április	mikor	Május	mikor	Junius	mikor	Julius	mikor	Augusztus	mikor	Szeptember	mikor	Október	mikor	November	mikor	December	mikor	
1856	11.0	20	12.0	15	13.5	12	22.0	28	27.0	31	28.5	5	27.0	18	30.0	18	25.2	28	26.0	2	15.0	12	12.0	9	249.2
1857	9.0	24	11.5	20	15.0	27	24.0	16	23.0	21	25.0	10	28.0	16	28.0	6	24.0	11	20.0	15	15.0	1	10.0	2	232.2
1858	5.0	21	4.9	9	16.0	30	22.0	22	23.0	16	25.0	17	28.0	28	26.0	16	24.0	7	23.5	13	14.0	28	11.3	1	222.7
1859	8.0	30	10.0	11	16.0	17	22.0	22	22.0	26	24.0	30	28.0	25	31.0	5	22.0	8	20.0	24	19.0	7	10.3	1	232.8
1860	10.0	2	9.0	10	14.0	2	22.0	7	23.0	12	27.0	29	26.0	20	29.0	17	27.0	4	19.0	2	14.0	28	10.0	10	230.0
1861	6.0	26	15.0	26	15.0	29	16.0	1	22.0	15	29.0	23	29.0	23	29.0	16	23.0	28	19.0	9	21.0	9	7.0	1	231.9
1862	8.0	28	10.0	23	22.0	28	23.0	27	26.0	25	27.0	8	29.0	7	29.0	10	29.0	6	19.2	19	15.0	2	6.0	31	243.2
1863	10.0	19	13.2	28	16.0	27	23.3	30	25.0	20	30.0	30	29.4	1	28.0	10	25.6	5	21.0	5	16.2	2	8.0	23	245.1
1864	4.2	28	14.0	25	17.0	10	21.0	27	25.0	17	28.5	16	27.8	12	27.5	16	24.5	13	20.0	27	13.0	19	7.0	16	229.5
1865	13.0	28	6.0	4	14.0	15	19.0	15	25.0	23	25.0	3	28.0	10	28.0	14	23.0	11	18.0	11	15.0	3	12.3	3	226.3
1866	5.6	21	10.2	11	16.2	3	21.0	30	23.0	31	26.3	13	27.4	3	25.0	9	24.3	9	20.4	2	12.3	8	8.0	7	219.7
1867	10.7	14	10.1	18	18.2	30	21.5	29	25.0	13	25.8	8	29.3	26	28.3	24	25.3	1	18.2	4	13.7	17	7.4	20	235.8
1868	5.2	19	12.2	29	12.8	1	20.2	24	30.0	17	26.6	26	27.0	24	25.8	11	24.6	23	27.0	3	12.8	10	11.5	9	231.0
1869	9.6	1	14.6	19	15.2	16	23.4	13	25.0	30	27.0	15	31.2	30	31.0	1	25.8	30	24.6	3	13.6	24	14.6	4	260.4
1870	7.6	11	6.5	28	9.9	25	17.5	24	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—

Ezen kimutatásból kitűnik, hogy a hőmérőnek legmagasabb állása volt:

a) a 15 évi éves-folyam alatt: leggyakoribb volt 1869. évben, legkevesebb 1866. évben;

b) 15 éven át, egyes hónapokban: legmagasabb 1859. év augusztusban, legalantabb 1869. év július és augusztusban.

B.

A hőmérőnek legalantabb állása + vagy - fokokkal.

Évben	H ó n a p b a n																								Össze- sen
	Január	mikor	Február	mikor	Márczius	mikor	Április	mikor	Május	mikor	Június	mikor	Július	mikor	Augusztus	mikor	Szeptember	mikor	Október	mikor	November	mikor	December	mikor	
1856	-7.0	1	-5.0	5	-6.5	8	-5.0	5	+5.0	6	+10.0	25	10.0	12	10.0	26	7.0	14	-1.0	26	-9.0	22	-9.0	5	-0.5
1857	-5.0	21	-5.0	26	-4.0	15	+5.0	5	+6.0	3	7.2	14	12.0	14	8.5	25	4.0	21	+8.0	25	-5.0	22	-6.0	29	+25.0
1858	-4.0	31	-15.0	14	-5.0	4	-1.3	6	+8.0	22	10.0	2	12.1	31	10.0	31	10.0	14	+6.0	31	-5.1	13	-9.0	18	+16.6
1859	-12.0	10	-5.1	22	-4.0	2	-2.0	3	+7.0	13	9.0	19	11.0	17	13.2	25	7.0	14	+4.5	29	-4.0	22	-8.0	23	+16.4
1860	-4.0	16	-4.0	17	-7.5	12	+3.0	25	+4.0	7	9.0	1	9.0	5	7.0	2	3.2	14	-3.0	30	-5.0	4	-11.0	24	+0.7
1861	-14.0	5	-3.0	1	-5.0	16	-3.0	16	-1.0	1	13.0	4	12.0	3	12.0	29	8.0	14	+2.4	17	-3.2	21	-10.0	25	+8.2
1862	-18.0	8	-9.0	16	-4.0	7	+1.0	17	+4.0	2	10.2	1	12.0	12	9.0	30	3.0	23	+1.0	16	-3.0	19	-10.0	18	-3.8
1863	-3.0	17	-7.0	21	-1.0	28	-3.2	2	+8.0	3	7.0	4	10.5	20	9.0	24	8.2	19	+1.0	28	-4.0	30	-4.2	4	+21.3
1864	-18.0	12	-10.0	1	-0.0	19	-2.0	8	-1.0	5	12.0	18	9.0	3	6.0	30	3.0	29	-2.2	17	-3.0	2	-7.0	27	-3.2
1865	-5.0	5	-11.0	17	-5.0	21	+2.0	1	-0.0	3	8.4	15	12.3	6	8.0	27	5.0	23	+4.0	30	-2.0	14	-7.0	31	+9.7
1866	-4.0	1	-6.0	13	+1.0	12	+4.0	2	-0.0	24	12.3	23	10.0	23	9.3	13	9.4	4	-2.6	21	-4.7	23	-6.0	16	+22.7
1867	-10.2	8	-0.8	14	-6.7	14	-0.4	6	+6.0	19	7.2	30	8.9	1	10.8	1	1.0	28	+2.0	30	-12.2	27	-9.1	26	-3.5
1868	-5.7	2	-4.1	14	-1.6	4	-1.0	4	+5.4	2	10.4	21	11.8	26	8.8	31	8.3	1	+2.0	8	-7.0	21	-5.0	11	+22.3
1869	-14.0	25	-1.0	4	-2.2	10	+1.0	30	+1.0	2	9.2	4	11.0	23	9.9	13	6.5	4	+1.8	9	-4.0	13	-3.0	10	+6.2
1870	-11.0	28	-16.1	6	-4.2	22	-0.6	6	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—

Ezen kimutatásból kitűnik, hogy a hőmérőnek legalantabb állása volt:

- a) 15 évi éves-folyam alatt: leggyakoribb 1862. évben, legkevesebb 1868. évben;
 b) 15 éven át egyes hónapokban: legalantabb 1862. és 1864. januárban.

C.

Közép havi hőmérséklet.

Évben	H o n a p b a n												Összesen
	Január	Február	Március	Április	Május	Junius	Julius	Augusz- tus	Szeptem- ber	Október	Novem- ber	Deczem- ber	
1856	+2.88	+2.63	+3.16	+10.88	14.27	18.83	18.18	19.16	15.27	11.39	2.12	+2.54	121.32
1857	+1.91	+1.37	+4.68	12.31	13.71	15.14	19.13	18.18	14.23	14.31	5.07	+0.97	121.01
1858	-4.11	-5.18	+3.20	8.98	14.34	17.65	19.48	17.61	16.92	14.99	3.72	+1.64	109.34
1859	-0.52	+3.63	+6.66	10.20	15.05	15.61	20.29	20.96	14.36	12.59	5.45	+0.89	125.69
1860	+3.19	+1.70	+4.38	11.48	14.64	17.65	16.51	17.00	14.02	6.76	3.22	+0.32	110.87
1861	-3.76	+4.26	+4.43	7.08	10.09	18.97	19.81	19.99	15.81	11.21	7.71	-1.04	114.56
1862	-1.66	+7.11	+8.02	12.51	10.10	18.32	18.72	18.15	15.69	10.88	6.36	-1.99	122.21
1863	+3.15	+2.27	+8.09	9.34	17.45	18.62	17.12	18.27	16.11	11.90	7.19	+0.67	127.18
1864	-7.17	+2.19	+7.94	7.68	12.69	18.57	17.07	16.15	15.44	9.60	5.99	-0.01	106.14
1865	+2.74	-0.92	+3.53	9.94	15.47	14.72	19.71	17.13	13.28	11.36	7.08	+0.87	114.91
1866	+3.28	+4.08	+8.48	12.00	12.15	18.70	18.50	17.00	17.60	8.20	12.52	+1.26	133.77
1867	+2.80	+3.91	+4.29	11.29	14.91	16.31	17.22	18.39	16.01	9.90	0.50	-0.70	105.83
1868	+0.20	+2.30	+4.59	9.41	16.10	18.69	18.71	18.19	16.61	11.49	2.72	+4.71	123.72
1869	-0.90	+5.00	+5.60	11.30	17.33	16.21	19.90	17.32	15.20	9.81	5.23	+4.46	117.36
1870	+2.40	-1.40	-4.20	8.32	—	—	—	—	—	—	—	—	—

Ezen kimutatásból kitűnik, hogy a hőmérőnek közép állása

a) 15 évi folyam alatt volt: legmagasabb 1866. évben, legalantabb 1867. évben;

b) 15 éven át egyes hónapokban: legmagasabb 1859. július és augusztusban, legalantabb 1864. januárban.

D.

Közép havi-hévmérséklet, igazi 24 órára igazolva.

Évben	H ó n a p b a n											
	Január	Február	Márczius	Április	Május	Junius	Julius	Augusztus	Szeptem-ber	Október	November	Deczem-ber
1856	+2.87	+2.14	+2.30	9.35	14.21	18.69	18.11	19.16	14.99	11.16	1.55	+1.91
1857	+1.90	-0.61	+3.72	9.54	13.58	15.00	19.03	18.18	13.97	14.09	4.32	+0.58
1858	-4.13	-6.24	+2.34	7.42	14.27	17.51	19.38	17.61	16.59	14.70	3.30	+1.25
1859	-0.54	+2.96	+5.66	9.07	14.98	15.50	20.20	20.96	14.17	12.40	4.77	+0.54
1860	+3.18	+1.22	+3.56	10.26	14.56	17.51	16.44	17.00	13.77	6.50	2.71	-0.07
1861	-3.77	+3.52	+3.58	5.91	9.99	18.83	19.73	19.99	15.60	10.94	7.13	-1.47
1862	-1.60	+1.56	+6.98	11.22	16.00	18.15	18.61	18.15	15.38	10.61	5.89	-2.38
1863	+3.14	+1.49	+7.17	7.63	17.33	18.47	17.02	18.27	15.86	11.67	6.84	+0.38
1864	-7.19	-1.28	+7.24	6.49	12.60	18.39	16.97	16.15	15.20	9.37	5.55	-0.40
1865	+3.73	-1.50	+2.86	8.73	15.37	14.57	19.61	17.13	13.04	11.20	6.66	+0.52
1866												
1867												
1868												
1869												
1870												

E.

Az átlagos közép-havi igazi 24 órára igazolt hévmérséklet Aradra nézve találtatott:

10 évre	+0.16	+1.56	+4.54	+8.53	+14.99	+17.90	+18.84	+18.44	+14.67	+11.67	+5.50	+0.64

Jegyzés: a C. D. és E. táblázatokban foglaltattak, a bécsi lebeszeti intézet 1866-ki évkönyvének 165. lapján és folytatólag 1856-tól 1865. évig bezárólag már közöltettek.

F.

A hőmérsékletnek ingadozása közvetlen észlelés után.

Évben	H ó n a p b a n												
	Január	Február	Március	Április	Május	Junius	Julius	Augusz- tus	Szeptem- ber	Október	Novem- ber	Deczem- ber	Összesen
1856	18.0	17.0	20.0	27.0	25.0	18.5	17.0	29.0	18.0	27.0	24.0	21.0	244.5
1857	12.0	16.5	19.0	19.0	17.0	17.8	16.0	19.5	20.0	12.0	20.0	16.0	204.8
1858	9.0	19.0	21.0	23.0	17.0	15.0	16.9	16.0	14.0	17.5	19.0	20.3	259.0
1859	20.0	15.1	20.0	24.0	15.0	15.0	17.0	17.8	15.0	15.5	23.0	18.3	215.2
1860	14.0	13.0	21.5	19.0	19.0	18.0	17.0	20.0	23.8	22.0	19.0	21.0	227.3
1861	20.0	18.0	20.0	19.0	23.0	16.0	17.0	17.0	17.0	16.6	24.2	17.0	224.8
1862	26.0	19.0	26.0	22.0	22.0	16.8	17.0	20.0	26.0	18.0	18.0	16.0	246.8
1863	13.0	20.2	17.0	26.5	17.0	23.0	18.9	17.0	17.4	20.0	20.2	12.2	222.4
1864	22.0	24.0	17.0	19.0	22.0	16.5	18.8	21.5	21.5	22.2	16.0	14.0	234.5
1865	18.0	17.0	19.0	17.0	24.0	16.6	15.7	20.0	18.0	14.0	17.0	19.3	215.6
1866	9.6	16.2	15.2	17.0	22.0	14.0	17.4	15.7	14.9	20.0	17.0	18.0	197.0
1867	20.0	10.9	24.9	14.9	19.0	18.6	20.4	17.4	24.3	16.2	25.9	16.5	229.9
1868	10.9	16.3	14.4	21.2	19.9	16.2	15.2	17.0	16.3	25.0	19.8	16.5	202.7
1869	13.6	15.6	17.2	22.4	30.0	17.8	20.2	21.1	19.3	22.8	17.6	17.6	235.2
1870	18.6	16.6	14.1	18.1	—	—	—	—	—	—	—	—	—

Ezen kimutatásból kitűnik, hogy a hőmérséklet ingadozása volt:

- 15 évi folyam alatt a legnagyobb 1858., a legcsekélyebb 1866. évben.
- 15 éven át egyes hónapokban: a legnagyobb 1869. májusban, a legcsekélyebb 1858. januárban.

G.

A napi és éji időszakokban + vagy - fokok minősége szerint és hányszor.

Évben	H ó n a p b a n																							
	Január		Február		Márczius		Április		Május		Junius		Julius		Auguszt.		Szeptemb.		Október		November		Deczemb.	
	93	31	84	28	93	31	90	30	93	31	90	30	93	31	93	31	90	30	93	31	90	30	93	31
	napi	éji	napi	éji	napi	éji	napi	éji	napi	éji	napi	éji	napi	éji	napi	éji	napi	éji	napi	éji	napi	éji	napi	éji
	i d ő s z a k o k b a n																							
1856	+58	+19	+61	+19	+68	+13	+85	+25	+93	+31									+90	+31	+59	+14	+68	+17
	-35	-12	-26	-10	-25	-18	-5	-5											-3		-31	-16	-25	-14
1857	+69	+20	+46	+9	+72	+19	+90	+30	+93	+31									+93	+31	+78	+22	+46	+11
	-24	-11	-38	-19	-21	-12													-12	-8	-12	-8	-50	-20
1858	+23	+4	+13	+1	+66	+13	+88	+30	+93	+31									+93	+31	+69	+19	+51	+15
	-70	-27	-71	-28	-27	-18	-2												-21	-11	-21	-11	-42	-16
1859	+38	+7	+67	+15	+47	+25	+89	+29	+93	+31									+93	+31	+78	+22	+47	+10
	-55	-24	-17	-13	-6	-6	-1	-1											-12	-8	-12	-8	-46	-21
1860	+75	+19	+59	+13	+74	+18	+90	+30	+93	+31									+85	+27	+57	+14	+41	+10
	-18	-12	-28	-16	-19	-13													-8	-4	-33	-16	-52	-21
1861	+11	+1	+63	+16	+81	+23	+85	+26	+91	+29									+93	+31	+81	+23	+32	+8
	-82	-30	-21	-12	-12	-8	-5	-4	-2	-2									-9	-7	-9	-7	-61	-23
1862	+29	+4	+47	+11	+82	+23	+90	+30	+93	+31									+93	+31	+83	+25	+20	+2
	-64	-27	-37	-17	-11	-8													-7	-5	-7	-5	-73	-29
1863	+77	+18	+53	+7	+90	+28	+85	+27	+93	+31									+93	+31	+26	+28	+50	+11
	-16	-13	-31	-21	-3	-3	-5	-3											-4	-2	-4	-2	-43	-20
1864	+7	+2	+53	+17	+91	+31	+24	+28	+91	+31									+90	+31	+26	+29	+36	+12
	-86	-29	-34	-12	-2		-6	-2	-2										-3		-4	-1	-57	-19
1865	+65	+22	+25	+5	+72	+26	+90	+30	+91	+31									+93	+31	+83	+29	+54	+10
	-28	-9	-63	-23	-21	-5			-2										-7	-1	-7	-1	-39	-21
1866	+55	+20	+74	+28	+93	+31	+90	+30	+92	+31									+86	+31	+76	+25	+53	+16
	-38	-11	-10						-1										-7		-14	-5	-46	-15
1867	+68	+23	+79	+28	+69	+25	+89	+30	+93	+31									+93	+31	+60	+20	+57	+13
	-25	-8	-5		-24	-6	-1												-30	-10	-30	-10	-36	-18
1868	+43	+15	+61	+23	+90	+31	+88	+30	+93	+31									+93	+31	+64	+19	+71	+28
	-50	-16	-26	-6	-3		-2												-26	-11	-26	-11	14	-3
1869	+38	+11	+69	+26	+82	+30	+90	+30	+93	+31									+93	+31	+87	+29	+80	+27
	-55	-20	-15	-2	-11	-1													-3	-1	-3	-1	-13	-4
1870	+65	+19	+40	+12	+79	+20	+88	+28	+93	+31									-	-	-	-	-	+
	-28	-12	-44	-16	-14	-11	-2	+2																

Junius, julius, augusztus és szeptember

hónapok napi és éji időszakában csak molesz

fokok tapasztaltak.

Június, július, augusztus és szeptember
hónapok napi és éji időszakában csak meleg
fokok tapasztaltak.

H.

A + vagy — fokok szerinti minőségének összegére nézve.

Évben	H ó n a p b a n																			éves összegek				
	Január		Február		Márczius		Április		Május		Junius		Julius		Auguszt.		Szeptember		Október			November		Deczember
	+ vagy - fokok minőségének havi összege																							
	+	-	+	-	+	-	+	-	+	-	+	+	+	+	+	-	+	-	+	-	+	-	+	-
1856	370-0	109-0	273-0	52-0	359-0	65-0	977-0	10-0	1328-0	—	1698-5	1704-0	1700-5	1372-0	1029-5	3-0	299-0	113-0	299-0	65-5	13,359-0	417-5		
1857	209-5	41-0	191-0	87-0	471-0	40-0	1107-0	—	1271-0	—	1398-5	1789-0	1491-0	1282-0	1321-5	—	484-5	30-5	160-0	81-0	10,476-0	279-5		
1858	49-0	435-5	26-0	462-5	425-5	31-5	820-0	1-5	1333-5	—	1585-0	1811-5	1639-0	1525-5	1393-0	—	354-0	37-5	267-0	121-5	11,171-0	1090-0		
1859	126-5	183-0	324-0	30-0	627-5	10-0	910-0	2-0	1399-5	—	1404-5	1285-5	1947-0	1292-0	1170-0	—	518-0	30-0	165-0	97-0	11,169-0	352-0		
1860	318-0	24-0	190-5	48-0	438-5	36-0	915-5	—	1300-0	—	1589-0	1535-0	1568-0	1262-0	625-0	12-0	329-0	50-0	182-0	16-60	10,281-5	336-0		
1861	37-0	396-0	378-0	31-0	432-0	25-0	638-0	17-0	866-0	2-0	1702-0	1842-0	1859-0	1421-0	1044-0	—	700-0	17-0	102-0	200-5	10,748-0	686-0		
1862	92-0	255-5	169-0	118-0	761-0	16-0	1121-0	—	1487-0	—	1653-0	1743-0	1688-0	1421-0	1001-0	—	580-0	12-0	58-0	143-0	11,170-5	688-0		
1863	303-0	19-0	258-0	72-0	747-0	3-0	842-0	9-0	1627-0	—	1680-0	1592-0	1696-0	1450-0	1066-0	—	649-0	7-0	132-0	87-0	12,042-0	197-0		
1864	19-0	698-0	290-0	111-0	728-0	2-0	675-0	7-0	1181-0	2-0	1671-0	1585-0	1591-0	1390-0	887-0	5-0	543-0	6-0	99-0	113-0	10,520-0	949-0		
1865	306-0	51-0	72-0	168-0	342-0	37-0	895-0	—	1430-0	2-0	1337-0	1933-0	1596-0	1205-0	1056-0	—	641-0	8-0	182-0	119-0	10,063-0	385-0		
1866	146-0	49-0	368-0	11-0	789-0	—	1081-0	—	1022-0	0-0	1695-0	1717-4	1596-2	1588-2	1587-1	—	761-6	10-1	186-7	72-6	12,538-0	142-7		
1867	224-4	74-7	236-5	41	285-1	41-2	932-6	0-4	1391-4	—	1477-6	1691-4	1716-4	1404-6	923-8	—	280-8	125-5	105-1	177-2	10,675-9	423-1		
1868	102-3	102-8	327-8	35-0	414-1	3-6	840-4	2-0	1579-7	—	1690-8	1731-3	1583-7	1498-0	1075-6	—	305-4	61-0	459-0	29-0	11,628-8	231-4		
1869	128-5	206-2	428-1	10-6	521-5	11-1	1020-0	—	1607-7	—	1464-4	1833-1	1626-3	1371-6	912-3	—	475-2	7-1	423-5	21-6	11,817-1	246-5		
1870	219-0	119-8	116-1	273-1	332-6	21-3	740-6	1-1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	

Ezen kimutatásból kitünik, hogy a + vagy — fokok szerinti minőség a 15 évi folyam alatt:

a) éves + fokokkal leggyakoribb volt:

1856., 1860. és 1866. években;

b) éves + fokokkal legkevesebb:

1865., 1860., 1857., 1854. és 1867. években;

c) 15 évi folyam alatt egyes hónapokban:

leggyakoribb 1859. augusztusban,

legkevesebb 1864. januárban

1858. februárban,

1863. és 1861-ki januárban.

— fokokkal leggyakoribb:

1851., 1864., 1862. és 1861. években,

leggyakoribb 1864., 1850., 1857. és 1861. januárban,
legkevesebb 1866-ki májusban.

II. LÉGSZOMAT.

A.

A légszómérőnek legmagasabb állása, közvetlen észlelés után párisi vonalokban, 300 vonalon felül jegyezve.

Évben	H ó n a p b a n											
	Január	Február	Március	Április	Május	Junius	Julius	Augusztus	Szeptem-ber	Október	November	Deczemb.
1856	340.59	339.59	340.56	334.72	331.96	331.96	332.00	332.04	331.96	339.59	339.59	339.62
1857	34.72	37.64	39.59	34.72	39.59	39.56	38.62	38.62	42.51	40.56	43.48	43.63
1858	44.46	40.56	39.59	39.59	36.67	34.72	35.70	36.67	36.64	45.43	39.74	40.71
1859	46.40	40.56	41.54	39.59	37.64	37.64	38.62	36.67	37.79	37.64	41.54	43.48
1860	41.54	40.59	37.64	37.64	37.62	34.72	34.87	34.90	37.64	39.59	37.79	37.64
1861	40.70	40.56	37.79	39.59	39.73	34.86	34.86	34.72	36.67	40.56	39.59	40.56
1862	40.56	40.50	40.70	38.62	36.67	33.90	34.72	34.87	38.62	39.59	36.82	42.51
1863	39.59	40.70	37.64	37.64	35.85	33.88	32.93	32.93	35.70	35.85	37.64	36.82
1864	39.74	37.64	34.87	33.90	34.72	33.75	34.72	36.67	37.64	37.64	36.82	39.59
1865	37.64	38.62	37.79	35.70	38.62	36.67	34.87	37.64	36.82	37.79	38.62	40.56
1866	37.79	34.87	36.67	38.67	38.82	33.70	34.72	34.72	35.70	37.64	35.85	36.67
1867	38.50	42.90	40.65	39.40	37.35	33.65	34.96	34.48	38.85	39.60	41.77	40.57
1868	39.77	39.69	38.85	38.33	36.59	34.48	33.01	32.95	34.79	41.29	40.00	41.80
1869	42.00	42.55	33.75	37.23	36.10	36.67	35.12	35.70	37.15	40.47	40.56	43.31
1870	40.96	42.83	38.28	40.07	—	—	—	—	—	—	—	—

Ezen kimutatásból kitűnik, hogy a legmagasabb légszómérési állás volt:

a) 15 évi folyam alatt 1857. és 1859. években.

b) évenként egyes hónapokban: 1858. és 1859. január, 1857. november, 1857. és 1869. deczemberben.

B.

A légsúlymérőnek legalantabbi állása, közvetlen észlelés után, párisi vonalokon 300 vonalra felüljegyezve.

Évben	H ó n a p o k											
	Január	Február	Márczius	Április	Május	Junius	Julius	Augusztus	Szeptem-ber	Október	November	Deczem-ber
1856	324-02	323-05	331-81	355-97	323-20	323-20	323-05	323-20	324-02	330-83	325-97	323-25
1857	23-25	28-89	25-97	23-20	23-20	25-97	25-97	31-81	33-75	30-98	31-96	37-64
1858	33-75	34-72	34-87	31-81	31-96	26-12	23-20	28-06	31-81	34-72	31-97	31-97
1859	37-64	34-87	31-17	25-97	31-81	23-05	20-28	31-81	31-96	31-96	34-72	31-96
1860	30-83	31-81	31-17	31-81	31-97	31-97	30-01	30-86	30-83	31-81	31-97	31-97
1861	34-72	31-81	28-06	26-12	31-81	26-12	23-20	23-20	26-12	32-93	30-83	24-17
1862	24-17	30-83	23-20	25-97	24-17	23-20	22-23	23-20	22-23	31-81	31-81	28-89
1863	29-86	33-75	27-91	29-91	24-99	28-89	27-91	25-97	25-97	29-86	28-89	29-04
1864	31-81	25-94	24-20	28-89	29-04	26-94	26-94	26-12	27-19	29-19	26-12	31-81
1865	28-06	28-89	29-04	31-81	25-14	22-23	22-23	20-28	28-89	24-17	25-97	30-83
1866	26-12	30-83	27-19	27-91	23-20	18-24	19-64	20-45	23-05	30-83	27-26	25-47
1867	28-70	29-80	29-45	28-10	30-00	25-20	25-90	29-12	37-00	30-03	31-06	28-14
1868	26-20	33-01	29-35	28-89	31-26	29-31	27-92	29-12	30-59	30-09	30-50	30-80
1869	34-50	32-61	25-94	26-94	27-42	27-91	29-37	24-02	29-21	31-47	27-91	28-23
1870	31-72	23-29	28-63	31-55	—	—	—	—	—	—	—	—

Ezen kimutatásból kitűnik, hogy a legalantabbi légsúlymérő állás :

- 15 évi folyam alatt volt 1856. és 1866-ik években,
- 15 éven általi egyes hónapokban 1866-ki junius és juliusban.

C.

A légsulymérőnek **közép-havi állása**, közvetlen észlelés után párisi vonalokban 300 vonalon felül jegyezve.

Évben	H ó n a p b a n											
	Január	Február	Márczius	Április	Május	Junius	Julius	Augusztus	Szeptem-ber	Október	November	Deczem-ber
1856	331.96	34.87	34.87	31.96	29.04	26.12	26.12	26.12	29.04	31.46	32.44	29.04
1857	32.44	32.52	32.44	39.04	31.96	32.04	32.04	33.90	35.85	37.79	39.74	40.71
1858	40.71	36.50	36.00	33.50	30.00	29.50	27.52	33.64	34.15	34.65	34.65	35.65
1859	41.00	36.65	35.75	32.00	30.96	28.79	26.65	30.15	32.04	33.75	37.50	35.15
1860	35.15	35.15	32.04	33.65	30.96	30.45	29.15	29.79	31.65	34.71	33.65	32.00
1861	36.50	35.00	31.52	32.15	33.75	28.10	29.75	26.75	28.00	35.52	32.00	31.65
1862	30.45	33.50	28.65	30.00	30.00	26.75	29.45	26.65	27.79	33.65	33.00	34.75
1863	33.00	36.15	32.04	31.65	26.65	28.79	28.00	27.04	28.65	30.79	30.45	31.50
1864	35.50	31.65	28.45	30.00	32.78	28.75	27.65	29.96	30.50	30.15	30.60	34.65
1865	33.75	33.90	32.29	32.44	31.31	28.89	30.99	31.97	32.94	32.29	33.26	32.86
1866	32.86	30.99	33.75	30.91	31.31	27.02	26.12	30.83	26.12	29.86	29.37	31.58
1867	32.02	36.02	32.23	31.86	32.81	29.81	29.22	30.15	32.45	34.03	34.93	31.98
1868	34.69	34.64	33.45	33.12	32.24	30.10	29.32	29.79	31.94	34.90	34.08	33.84
1869	36.80	35.01	28.92	32.48	30.17	30.97	29.17	30.24	32.88	33.72	32.63	33.43
1870	34.14	34.22	31.96	33.84	—	—	—	—	—	—	—	—

Ezen kimutatásból kitűnik, hogy a légsulymérő közép évi állás volt:

- 15 évi folyam alatt a legnagyobb 1857; a legkisebb 1866. évben,
- 15 éven át egyes hónapokban a legnagyobb 1859. januárban, legkisebb 1856. június és augusztus; 1866. július és szeptember hónapokban.

D.

A légsúlymérőnek **havi ingadozása**, közvetlen észlelés után párisi vonalokban jegyezve.

Évben	Január	Február	Márczius	Április	Május	Junius	Julius	Augusztus	Szeptem- ber	Október	November	Deczem- ber
	H ó n a p b a n											
1856	16·57	12·54	8·75	8·75	8·76	8·76	8·95	8·84	7·74	8·76	13·62	16·37
1857	41·47	8·75	13·62	11·52	16·39	14·62	12·65	6·81	8·86	9·58	11·52	5·99
1858	10·71	5·84	4·72	8·28	4·71	8·60	12·50	8·61	6·33	10·71	7·77	8·74
1859	8·76	5·69	9·57	13·62	5·83	14·59	18·34	4·86	5·83	5·68	6·82	11·52
1860	10·71	9·75	5·67	6·83	5·67	3·75	4·86	4·04	6·81	7·78	5·82	5·67
1861	5·78	8·75	9·73	13·47	7·92	8·74	11·66	11·52	10·55	7·63	8·76	16·39
1862	16·42	9·73	17·50	12·65	12·50	10·70	12·49	11·67	16·39	7·78	5·01	13·62
1863	9·73	6·95	9·73	9·73	10·86	5·01	5·02	6·96	9·75	5·99	8·73	7·78
1864	7·93	11·70	10·67	5·01	5·68	6·81	8·78	10·45	10·45	10·45	10·70	7·78
1865	9·58	9·73	8·75	3·89	13·48	13·44	12·64	17·36	7·93	13·62	12·65	9·73
1866	11·67	4·04	9·48	10·76	15·62	15·46	15·08	14·27	12·65	6·81	8·59	11·50
1867	9·80	13·10	11·20	11·30	7·35	8·45	9·06	5·36	7·85	6·57	10·71	12·43
1868	13·57	6·68	9·50	9·44	5·33	5·11	5·09	3·83	4·20	8·20	9·50	11·00
1869	8·50	9·94	7·81	10·97	8·68	8·76	5·75	11·68	7·94	9·00	12·65	15·08
1870	9·24	9·54	10·65	8·52	—	—	—	—	—	—	—	—

Ezen kimutatásból kitűnik, hogy a légsúlymérőnek ingadozása

a) 15 év alatt legnagyobb volt 1862. évben, legkisebb volt 1868. évben.

b) 15 éven át egyes hónapokban: legnagyobb 1859 július és 1865 augusztusban, legkisebb 1860 június, 1865 április és 1868 augusztusban.

III. SZÉL-

A. Az északi és annak keleti

A) É s z a k i													B) Észak-kelet-								
Évben	H ó n a p b a n												Összesen	H ó n a p							
	Január	Február	Márczius	Április	Május	Junius	Julius	Augusztus	Szeptember	Október	November	Deczember		Január	Február	Márczius	Április	Május	Junius	Julius	Augusztus
1856	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	3	—	4	9	2	5	—	3	—	1	—
1857	—	—	2	—	3	13	5	—	5	—	1	14	43	—	—	4	1	—	—	3	3
1858	5	3	2	5	8	1	4	—	—	—	6	3	37	3	—	—	7	5	3	3	4
1859	2	1	9	6	—	4	—	—	8	—	—	1	31	7	3	1	2	5	3	2	—
1860	1	1	2	—	4	1	—	3	2	2	6	5	27	—	3	3	4	3	—	4	1
1861	3	—	4	1	6	—	—	11	3	6	11	1	46	9	—	6	8	1	5	5	1
1862	4	3	—	5	1	2	8	3	2	3	—	2	33	—	5	5	1	4	—	3	3
1863	—	—	4	4	—	1	8	—	3	1	4	2	27	—	7	—	5	1	6	8	8
1864	3	2	2	7	5	7	3	2	2	—	1	5	39	5	—	2	3	—	—	3	4
1865	1	1	3	4	2	3	5	3	4	—	1	7	34	4	9	1	4	3	5	3	3
1866	5	—	1	3	4	1	3	1	1	7	2	1	29	3	1	2	1	2	5	1	4
1867	5	7	5	7	10	9	8	6	8	7	16	6	94	7	5	28	1	10	15	3	9
1868	12	12	7	4	7	13	7	5	5	15	6	2	95	14	7	5	10	9	10	14	7
1869	7	—	—	6	1	7	2	2	3	9	3	1	51	19	10	8	6	10	9	20	17
1870	17	7	8	2	9	7	7	4	4	4	1	1	71	12	22	12	24	13	16	13	8

Ezen kimutatásból kitűnik, hogy az északi szélirány

Az északi szélirány:

- a) 15 év alatt leggyakoribb volt 1867. évben, legsilányabb 1856. évben.
 b) 15 éven át egyes hónapokban leggyakoribb 1870. januárban, hiányzott a nem jegyzett hónapokban.

Az észak-kelet-északi szélirány:

- a) 15 év alatt leggyakoribb volt 1867. évben, a legsilányabb 1856. évben.
 b) 15 éven át egyes hónapokban leggyakoribb 1870. januárban, hiányzott a nem jegyzett hónapokban.

IRÁNY.

és nyugoti módosításai.

északi b a n					C) Észak-nyugot-északi H ó n a p b a n													Főösszeg			az A. alatti összegek
Szeptember	Október	November	December	Összesen	Január	Február	Március	Április	Május	Június	Július	Augusztus	Szeptember	Október	November	December	Összesen	északi	észak-kel.-ész.	ész.-nyugot-ész.	
—	2	—	—	22	—	—	—	—	—	—	—	—	3	—	1	—	4	4	22	4	30
—	—	2	7	20	—	2	2	—	—	—	—	3	2	—	—	2	11	43	20	11	74
4	—	6	8	43	2	—	6	4	—	3	—	4	—	—	—	4	23	37	43	23	103
—	6	13	—	42	—	3	3	5	—	1	—	—	—	2	2	2	18	31	42	18	91
8	5	2	4	37	5	3	1	—	—	—	4	—	—	1	—	—	14	27	37	14	78
—	—	—	12	47	5	—	—	1	—	4	4	—	7	—	—	—	21	46	47	21	114
3	—	1	—	25	1	1	—	2	3	4	4	5	2	4	—	—	26	33	25	26	84
3	2	7	1	48	2	7	6	2	4	3	2	2	4	2	—	2	36	27	48	36	111
2	1	3	6	29	1	—	1	4	6	1	3	4	—	—	3	3	26	39	29	26	94
5	2	4	7	50	—	1	—	—	1	3	1	2	2	1	—	3	14	34	50	14	98
1	9	1	2	32	—	4	5	—	9	1	5	1	2	1	1	2	31	29	32	31	92
23	11	6	10	129	10	7	5	6	15	13	6	11	14	3	8	20	115	94	129	115	338
2	17	16	5	116	9	2	14	1	9	9	6	10	3	2	10	3	78	81	116	78	175
20	15	3	5	142	7	2	6	7	1	6	5	9	4	15	11	2	75	51	142	75	268
—	—	—	—	—	8	18	5	5	6	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—

és annak módosításai leggyakoribbak voltak 1867-ben.

Az észak-nyugot-északi szélirány:

a) 15 év leggyakoribb volt 1867. évben, legkevesebb 1856. évben.

b) 15 éven át egyes hónapokban leggyakoribb 1870. februárban, hiányzott a nem jegyzett hónapokban.

B. A keleti és annak

Évben	A) K e l e t i													B) Kelet-észak							
	H ó n a p b a n													H ó n a p							
	Január	Február	Március	Április	Május	Június	Július	Augusztus	Szeptember	Október	November	December	Összesen	Január	Február	Március	Április	Május	Június	Július	Augusztus
1856	—	—	—	—	—	2	—	—	—	1	—	—	3	—	9	12	8	—	4	15	10
1857	—	—	—	—	2	—	2	1	5	—	1	—	11	12	13	2	5	5	5	4	6
1858	3	5	—	—	2	1	3	2	—	—	—	—	16	3	2	3	—	—	8	2	—
1859	—	—	—	—	—	—	—	7	—	3	—	2	12	1	—	2	—	4	4	18	2
1860	4	—	—	—	6	—	—	5	1	1	—	3	20	3	1	6	—	—	5	3	4
1861	—	—	4	—	2	2	2	2	—	4	1	5	22	4	6	2	6	—	4	—	7
1862	2	—	3	2	2	1	—	3	4	2	7	8	34	—	2	—	1	4	—	2	—
1863	4	5	2	3	2	5	4	7	2	9	5	3	51	—	—	1	—	2	—	—	1
1864	6	8	3	3	4	3	2	6	4	—	7	5	51	2	2	3	2	3	1	—	—
1865	3	1	8	4	9	2	5	3	6	3	5	4	53	—	—	—	2	—	1	1	—
1866	3	2	2	2	3	12	3	2	4	1	2	—	36	—	—	—	1	—	—	—	1
1867	5	3	4	1	5	5	3	6	1	2	—	2	34	4	8	2	4	2	3	3	12
1868	3	2	—	1	8	3	7	1	2	1	6	—	34	3	—	7	3	4	5	4	16
1869	1	—	3	2	—	1	3	2	4	1	—	4	21	9	7	4	4	7	6	7	18
1870	—	3	2	1	5	—	—	—	—	—	—	—	—	3	8	15	3	5	—	—	—

Ezen kimutatásból kitűnik, hogy 15 év alatt a keleti szélirány és annak módosításai

A keleti szélirány:

- a) 15 év alatt leggyakoribb volt 1865. évben, legkevesebb volt 1856. évben,
 b) 15 éven át egyes hónapokban: leggyakoribb 1866. júniusban, hiányzott a nem jegyzet hónapokban.

A kelet-észak-keleti szélirány:

- a) 15 év alatt leggyakoribb volt 1856. évben, legkevesebb volt 1866. évben.
 b) 15 éven át egyes hónapokban leggyakoribb 1869. augusztusban, hiányzott a nem jegyzett hónapokban.

északi és déli módosításai.

k e l e t i b a n					C) K e l e t - d é l - k e l e t i H ó n a p b a n													Főösszeg			A B. alatti összegek
Szeptember	Október	November	December	Összesen	Január	Február	Március	Április	Május	Június	Július	Augusztus	Szeptember	Október	November	December	Összesen	keleti	kel.-ész.-keleti	kel.-dél.-keleti	
8	10	10	4	90	11	16	13	9	14	7	4	9	7	14	11	7	112	3	90	112	205
—	12	15	3	82	14	10	9	4	1	5	7	3	10	7	5	—	75	11	82	75	168
14	2	2	—	36	6	15	11	2	9	7	1	11	7	11	6	12	98	16	36	98	150
3	1	—	13	48	—	6	5	2	10	3	4	16	1	2	11	2	62	12	48	62	122
3	10	4	—	39	2	4	—	8	6	2	13	4	5	1	16	3	64	20	39	64	123
—	6	—	2	37	6	13	4	1	7	—	4	3	2	6	4	2	52	22	37	52	111
4	—	—	1	14	7	4	—	—	1	1	2	—	1	5	3	1	25	34	14	25	73
1	—	1	6	12	3	2	3	2	2	2	1	—	2	—	1	—	18	51	12	18	81
1	3	3	3	23	—	4	—	—	—	2	—	—	—	1	3	2	12	51	23	12	86
3	2	2	—	11	5	1	2	3	—	—	—	—	1	4	—	—	16	53	11	16	80
1	1	1	—	5	1	—	1	1	1	2	—	—	3	1	1	5	16	36	5	16	57
5	2	—	—	45	7	4	13	1	5	5	8	7	7	10	5	12	84	34	45	84	153
3	1	5	12	53	3	8	9	4	11	2	16	7	4	5	10	27	106	34	53	106	193
11	5	6	9	93	7	3	21	12	7	4	7	4	8	7	6	18	104	21	93	104	218
—	—	—	—	—	7	1	9	—	9	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	fél évi

leggyakoribbak voltak 1856-ban.

A kelet-dél-keleti szélirány:

- a) 15 év alatt leggyakoribb volt 1856. évben, legkevesebb 1864. évben,
b) 15 éven át egyes hónapokban leggyakoribb 1868. decemberben, hiányzott a nem jegyzett hónapokban.

C. A déli és annak keleti és

Évben	A) D é l i													B) D é l-k e l e t-							
	H ó n a p b a n													H ó n a p-							
	Január	Február	Március	Április	Május	Junius	Július	Augusztus	Szeptember	Október	November	December	Összesen	Január	Február	Március	Április	Május	Junius	Július	Augusztus
1856	—	—	—	2	4	1	—	—	3	2	4	5	21	9	—	—	2	—	3	5	2
1857	—	—	4	16	8	3	3	1	3	8	1	5	52	5	—	—	2	5	—	—	6
1858	2	—	5	5	1	3	9	2	—	8	7	4	46	1	3	—	2	1	2	6	7
1859	9	7	5	4	1	2	1	4	6	9	—	2	50	10	2	2	—	3	9	2	2
1860	1	5	—	2	6	7	2	2	1	6	1	—	33	5	3	5	5	6	5	1	5
1861	1	1	3	1	2	2	2	2	13	4	14	2	47	3	8	7	7	8	—	—	3
1862	9	1	7	10	2	6	3	7	2	1	1	7	56	3	4	4	2	5	5	2	4
1863	4	4	2	4	4	2	3	4	4	4	1	3	39	10	—	3	2	2	1	—	3
1864	3	4	4	2	5	2	1	3	7	5	—	2	38	9	5	6	1	—	—	—	2
1865	4	1	2	4	3	2	4	6	3	3	5	5	42	4	2	3	1	2	—	2	4
1866	4	3	2	9	7	2	2	4	4	2	3	2	45	6	4	2	4	—	3	1	1
1867	3	6	3	5	7	5	10	10	3	7	1	—	60	19	13	12	17	11	7	14	9
1868	2	9	2	9	5	7	2	2	17	6	3	—	64	13	6	8	9	13	13	11	24
1869	6	8	1	10	10	—	3	—	9	4	3	4	58	16	8	12	10	15	9	4	4
1870	2	1	2	10	10	—	—	—	—	—	—	—	—	12	2	8	8	10	—	—	—

Ezen kimutatásból kitűnik, hogy 15 évi folyam alatt, a déli szélirány és annak módosításai

A déli szélirány:

- a) 15 év alatt leggyakoribb volt 1864. évben legkevesebb 1856. évben.
- b) 15 éven át egyes hónapokban, leggyakoribb 1868. szeptemberben hiányzott a nem jegyzett hónapokban.

A dél-kelet-déli szélirány:

- a) 15 év alatt leggyakoribb volt 1867. évben, legkevesebb 1857. és 1864. években, hiányzott a nem jegyzett hónapokban.
- b) 15 éven át egyes hónapokban leggyakoribb 1868. augusztus és szeptemberben, hiányzott a nem jegyzett hónapokban.

nyugoti módosításai.

d é l i b a n					C) D é l - n y u g o t - d é l i H ó n a p b a n													Főösszeg			A C. alatti éves összegek
Szeptember	Október	November	December	Összesen	Január	Február	Március	Április	Május	Június	Július	Augusztus	Szeptember	Október	November	December	Összesen	déli	dél-kelet-déli	dél-nyugat-déli	
4	2	1	11	39	2	2	—	1	—	6	—	4	—	—	—	—	15	21	29	15	65
3	1	5	—	27	—	—	3	—	6	—	—	—	—	—	—	—	9	52	27	9	88
5	9	—	—	36	6	—	1	3	1	1	2	—	—	—	3	—	17	46	46	17	99
7	4	4	4	49	—	4	1	8	1	—	1	—	—	3	—	3	21	50	49	21	120
8	4	—	12	59	5	1	4	8	—	6	2	—	—	—	1	—	27	33	59	27	119
4	5	—	5	50	—	—	—	1	3	6	6	2	1	—	—	—	19	47	50	19	116
9	10	12	10	70	—	4	4	3	6	4	4	3	1	5	4	—	38	56	70	38	164
3	9	2	4	39	5	1	7	5	4	4	1	2	3	2	5	7	46	39	39	46	124
—	2	4	—	29	2	4	6	2	4	7	7	4	7	7	5	2	57	38	29	57	123
—	6	6	3	33	3	7	7	4	5	4	7	5	1	6	7	2	58	42	33	58	139
6	2	2	1	32	7	10	9	3	1	2	3	3	4	4	10	5	61	45	32	61	138
12	22	11	21	165	20	14	15	12	9	9	5	7	8	16	11	7	133	60	155	133	358
24	16	10	11	158	13	16	23	11	10	8	7	9	12	11	5	17	142	64	158	142	364
9	3	16	24	130	8	13	18	18	23	5	13	6	4	4	22	17	151	58	130	151	339
—	—	—	—	—	11	15	12	9	11	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—

leggyakoribbak voltak 1868. évben.

A dél-nyugat-déli szélirány:

a) 15 év alatt leggyakoribb volt 1869. legkevesebb 1857-ben.

b) 15 éven át egyes hónapokban leggyakoribb 1868. márczius, és 1869. májusban.

D. A nyugoti és annak déli

Évben	A) Nyugoti												B) Nyugot-dél-								
	H ó n a p b a n												Összesen	H ó n a p							
	Január	Február	Márczius	Április	Május	Junius	Julius	Augusztus	Szeptember	Október	November	December		Január	Február	Márczius	Április	Május	Junius	Julius	Augusztus
1856	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	6	—	—	1	—
1857	—	—	3	—	1	—	—	2	1	3	—	—	10	—	—	2	2	—	2	—	—
1858	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	1	—	—	—	2	—	—	—	1
1859	—	—	—	—	—	1	1	—	—	1	—	2	3	—	—	3	—	4	3	1	—
1860	—	—	—	—	—	3	—	2	—	—	—	—	5	—	—	2	—	—	—	—	3
1861	—	—	—	2	1	2	2	—	—	—	—	2	9	—	—	—	2	1	3	3	—
1862	—	2	4	—	2	2	1	3	1	—	1	2	18	2	1	3	1	—	—	—	—
1863	—	—	2	3	10	6	3	3	5	2	2	3	39	3	2	—	—	—	—	—	—
1864	—	—	4	3	3	5	9	2	7	9	1	1	44	—	—	—	—	1	1	1	—
1865	5	2	5	2	5	6	—	2	2	3	—	—	32	1	1	—	1	—	1	—	1
1866	1	2	5	5	3	2	9	8	3	1	4	3	46	—	—	—	—	—	—	—	3
1867	2	3	—	12	6	3	8	7	2	5	5	5	58	4	1	3	6	3	—	11	5
1868	3	6	3	15	4	7	2	7	6	5	2	2	62	13	1	4	4	1	3	15	2
1869	2	3	—	—	4	1	1	2	—	2	6	1	22	3	19	7	9	11	22	16	10
1870	1	—	2	6	2	—	—	—	—	—	—	—	—	5	—	5	6	6	—	—	—

Ezen kimutatásból kitűnik, hogy a nyugoti szélirány és annak módosításai

A nyugoti szélirány :

- a) 15 év alatt leggyakoribb volt 1868. évben, legkevesebb 1856. és 1858. évben.
 b) 15 éven át egyes hónapokban leggyakoribb volt 1868. áprilisban; hiányzott a nem jegyzett hónapokban.

A nyugot-dél-nyugoti szélirány :

- a) 15 év alatt leggyakoribb volt 1869. és legkevesebb 1858. évben.
 b) 15 éven át egyes hónapokban leggyakoribb volt 1869. júniusban, hiányzott a nem jegyzett hónapokban.

és északi módosításai.

nyugoti b a n					C) Nyugat-észak-nyugoti H ó n a p b a n													Főösszeg			A D. alatti összegek
Szeptember	Október	November	December	Összesen	Január	Február	Március	Április	Május	Június	Július	Augusztus	Szeptember	Október	November	December	Összesen	nyugoti	nyug.-dél-nyug.	nyug.-ész.-nyug.	
5	—	—	2	14	—	—	—	2	10	6	5	6	—	—	—	2	31	1	14	31	46
1	—	—	—	7	—	3	—	—	—	2	7	6	—	—	—	—	18	10	7	18	35
—	1	—	—	4	—	—	3	—	4	1	—	—	—	—	—	—	8	1	4	8	12
—	1	—	2	12	2	2	—	3	3	—	2	—	5	—	—	—	17	3	12	17	32
—	—	—	—	5	5	8	8	3	—	1	2	2	2	1	—	4	36	5	5	36	46
—	—	—	—	9	—	—	1	—	—	2	3	—	—	—	—	—	6	9	9	6	24
—	—	1	—	8	3	1	1	3	1	5	2	—	1	1	—	—	18	18	8	18	46
—	—	2	—	7	—	—	1	—	—	—	1	1	—	—	—	—	3	39	7	3	49
—	2	—	1	6	—	—	—	3	—	1	2	4	—	1	—	1	12	44	6	12	62
—	—	—	—	5	1	2	—	1	1	3	3	2	3	1	—	—	17	32	5	17	54
—	—	1	1	5	1	2	2	1	1	—	4	3	1	2	2	9	28	46	5	28	79
4	4	6	3	50	7	13	3	18	10	16	14	4	3	4	15	7	114	58	50	114	222
3	1	5	10	62	5	18	11	19	12	10	12	13	9	13	12	4	138	62	62	138	264
2	12	3	1	115	8	11	13	6	4	20	12	19	5	16	11	7	132	22	115	132	269
—	—	—	—	—	15	7	13	16	11	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—

15 évi folyam alatt leggyakoribbak voltak 1869. évben.

A nyugot-észak-nyugoti szélirány:

- a) 15 év alatt leggyakoribb volt 1868. és legkevesebb 1863. évben.
b) 15 éven át egyes hónapokban leggyakoribb volt 1869. júniusban.

IV. AZ IDŐJÁRÁS

A. A hőmérsékletnek átalánossága: forró, meleg,

Évben	F o r r ó												M e l e g												E n y-										
	H ó n a p b a n												H ó n a p b a n												H ó n a p-										
	Január	Február	Márczius	Április	Május	Junius	Julius	Augusztus	Szeptember	Október	November	December	Összesen	Január	Február	Márczius	Április	Május	Junius	Julius	Augusztus	Szeptember	Október	November	December	Összesen	Január	Február	Márczius	Április	Május	Junius	Julius	Augusztus	Szeptember
1856	—	—	—	—	7	18	14	20	6	3	—	—	68	—	—	—	10	7	8	8	6	12	6	—	—	57	—	—	8	17	13	3	9	3	8
1857	—	—	—	1	2	5	18	12	3	—	—	—	41	—	—	—	3	5	8	12	13	11	4	—	—	56	1	—	8	24	19	8	1	6	7
1858	—	—	—	—	2	8	19	11	8	3	—	—	51	—	—	2	7	9	20	10	16	22	18	—	104	—	—	4	10	4	2	—	4	—	
1859	—	—	—	—	—	1	19	18	—	—	—	—	38	—	—	1	8	23	13	12	8	19	8	3	—	95	3	3	20	14	—	12	—	5	4
1860	—	—	—	—	5	15	10	9	6	—	—	—	45	—	—	8	10	13	6	2	7	7	—	—	53	15	—	12	10	6	8	4	11	13	
1861	—	—	—	—	5	15	16	17	6	—	—	—	59	—	2	3	3	6	10	—	3	7	6	2	—	42	—	14	8	7	6	3	12	9	13
1862	—	—	5	—	18	15	20	18	6	—	—	—	82	—	—	6	20	2	4	3	1	11	2	—	49	6	10	13	3	8	8	7	10	9	
1863	—	—	—	1	20	14	14	21	13	—	—	—	83	—	2	10	13	10	8	6	5	5	10	—	69	7	11	13	6	1	3	3	1	4	
1864	—	—	—	1	6	21	16	15	12	1	—	—	72	—	—	5	3	5	4	5	1	9	8	—	40	—	6	11	9	9	5	7	6	2	
1865	—	—	—	—	14	6	26	9	2	—	—	—	57	—	—	—	7	8	4	2	12	8	2	—	43	12	—	10	14	3	10	2	9	8	
1866	—	—	—	1	5	27	14	12	18	3	—	—	80	—	—	3	16	3	2	4	8	6	2	—	44	—	1	16	6	11	1	13	10	6	
1867	—	—	—	2	10	9	18	17	14	—	—	—	70	—	—	1	8	6	6	3	6	7	2	—	39	3	8	13	6	6	3	6	4	4	
1868	—	—	—	—	12	23	19	17	12	4	—	—	87	—	—	—	7	13	2	—	9	10	1	—	42	—	3	12	10	3	5	9	4	8	
1869	—	—	—	4	21	13	27	13	8	4	—	—	93	—	—	—	8	3	8	3	7	10	—	—	39	3	17	12	11	1	6	1	8	7	
1870	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	

Ezen kimutatásból kitűnik, hogy az időjárás

Forró:

a) 15 év alatt legtöbb 1869-ben, legkevesebb 1867-ben.

b) 15 éven át egyes hónapokban legtöbb 1866. júniusban.

Meleg:

a) 15 év alatt legtöbb 1858-ban, legkevesebb 1869-ben.

b) 15 éven át egyes hónapokban leggyakoribb 1859. májusban.

Enyhe:

a) 15 év alatt legtöbb 1867-ben, legkevesebb 1858-ban.

b) 15 éven át egyes hónapokban leggyakoribb 1857. októberben.

MINŐSÉGE

enyhe, hűvös vagy hideg napok szerint.

h e				H ü v ö s													H i d e g													Főösszeg					Évi napok száma
ban				H ó n a p b a n													H ó n a p b a n																		
Oktober	November	December	Összesen	Január	Február	Március	Április	Május	Június	Július	Augusztus	Szeptember	Október	November	December	Összesen	Január	Február	Március	Április	Május	Június	Július	Augusztus	Szeptember	Október	November	December	Összesen	forró	meleg	enyhe	hűvös	hideg	
7	7	—	75	11	6	11	3	4	1	—	2	4	15	5	4	66	20	23	12	—	—	—	—	—	—	—	18	27	100	68	57	75	66	100	366
27	—	—	101	18	12	10	2	5	9	—	—	9	—	9	2	76	12	16	13	—	—	—	—	—	—	—	21	29	91	41	56	101	76	91	365
4	—	—	28	—	—	6	7	11	—	2	—	—	3	9	9	47	31	28	19	6	5	—	—	—	—	3	21	22	135	51	104	28	47	135	365
7	6	5	79	10	5	10	8	6	4	—	—	7	14	11	17	92	18	20	—	—	2	—	—	—	—	2	10	9	61	38	95	79	92	61	365
8	10	3	100	14	22	11	10	3	1	10	4	4	12	7	19	117	2	7	—	—	4	—	5	—	—	11	13	9	58	45	53	100	117	58	366
6	9	—	87	13	10	19	18	7	2	3	2	4	17	12	8	115	18	2	1	2	7	—	—	—	—	2	7	23	62	59	42	87	115	62	365
16	1	—	91	11	9	7	5	3	3	1	2	4	13	22	2	82	14	9	—	2	—	—	—	—	—	7	29	61	82	49	91	82	61	365	
9	5	—	63	24	7	7	9	—	5	7	4	8	9	9	7	96	—	8	1	1	—	—	1	—	—	3	16	24	54	83	69	63	96	54	365
3	7	1	66	2	19	13	10	7	—	3	9	7	12	13	10	105	29	4	2	7	4	—	—	—	—	7	10	20	83	72	40	66	105	83	366
14	12	3	97	14	7	18	9	6	10	1	1	12	15	10	5	108	5	21	3	—	—	—	—	—	—	—	8	23	60	57	43	97	108	60	365
6	4	—	74	21	27	12	7	9	—	—	1	—	10	21	11	119	10	—	—	3	—	—	—	—	—	10	5	20	48	80	44	74	119	48	365
19	3	—	75	14	18	7	14	9	12	4	4	4	7	4	7	104	14	2	10	—	—	—	—	—	1	3	23	24	77	70	39	75	104	77	365
8	—	7	69	8	18	16	13	3	—	3	1	—	17	13	21	113	23	8	3	—	—	—	—	—	1	—	17	3	55	87	42	69	113	55	366
6	5	9	86	19	11	18	7	3	3	—	3	5	21	20	13	114	18	—	1	—	—	—	—	—	—	—	5	9	33	93	39	86	114	33	365
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—

Általános hőmérséklete szerint a napok voltak:

Hűvös:

- a) 15 év alatt legtöbb 1866-ban, legkevesebb 1858-ban.
 b) 15 éven át egyes hónapokban leggyakoribb 1863. januárban.

Hideg:

- a) 15 év alatt legtöbb 1858-ban, legkevesebb 1869-ben.
 b) 15 éven át egyes hónapokban leggyakoribb 1858. január, február és 1856. decemberben.

B. 1. A felhőzet: egész tiszta, egész borult,

Évben	A) Egész tiszta = 0													B) Egész borult = 10												
	H ó n a p b a n													H ó n a p b a n												
	Január	Február	Március	Április	Május	Junius	Julius	Augusztus	Szeptember	Október	November	December	Összesen	Január	Február	Március	Április	Május	Junius	Julius	Augusztus	Szeptember	Október	November	December	Összesen
1856	7	9	13	15	10	13	11	18	16	21	—	9	142	9	10	4	4	3	2	1	4	3	3	10	5	58
1857	—	5	4	6	6	8	14	10	15	15	3	4	90	14	5	4	2	3	1	1	2	—	—	8	9	49
1858	20	20	8	14	9	13	6	9	16	21	4	8	148	5	3	4	5	4	1	4	7	5	4	11	9	62
1859	14	11	10	1	—	6	21	15	12	7	10	5	112	13	6	7	10	10	1	—	1	3	5	5	12	73
1860	4	4	9	3	10	10	4	20	21	15	6	5	111	10	11	13	9	3	2	4	—	1	2	8	8	71
1861	2	4	9	8	8	13	15	20	12	20	4	7	122	13	7	4	3	4	4	—	2	3	4	7	10	61
1862	4	4	10	4	5	2	11	17	13	15	2	8	95	11	5	9	4	13	10	2	—	7	2	10	9	82
1863	7	11	1	14	1	6	10	17	14	11	3	2	97	5	4	14	4	1	5	6	3	3	7	19	20	91
1864	10	7	8	4	7	7	4	11	13	9	2	8	90	12	8	6	7	6	9	7	4	5	14	13	18	109
1865	6	2	5	15	10	4	10	8	18	3	12	6	99	10	10	14	4	5	6	—	4	6	6	5	10	80
1866	7	3	1	9	5	10	6	1	12	13	3	2	72	13	8	7	4	6	4	3	7	4	6	12	25	99
1867	2	9	7	3	8	6	9	15	12	9	4	2	86	9	8	12	10	5	7	4	2	4	7	10	15	101
1868	2	5	2	4	4	6	6	4	9	12	8	2	64	15	14	16	9	6	—	6	9	5	4	7	10	101
1869	7	5	1	2	6	1	6	3	12	8	1	4	56	13	15	14	6	4	2	7	6	2	8	8	4	89
1870	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—

Ezen kimutatásból kitűnik, hogy vonatkozólag

Egész tiszta nap:

a) 15 év alatt legtöbb 1858-ban.

b) 15 éven át egyes hónapokban legtöbb 1856-ki és 1858-ki novemberben és 1860-ki októberben, hiányzottak a nem jegyzett hónapokban.

Egész borult nap:

a) 15 év alatt legtöbb 1864-ben.

b) 15 éven át egyes hónapokban legtöbb 1866-ki és 1863-ki decemberben.

felhős-napos, változó napok szerint.

C) Felhős-napos = 1-9														D) Változó														Főösszeg			
H ó n a p b a n													Összesen	H ó n a p b a n													Összesen	egész tiszta	egész borult	felhős-napos	változó
Január	Február	Márczius	Április	Május	Junius	Julius	Augusztus	Szeptember	Október	November	December	Január		Február	Márczius	Április	Május	Junius	Julius	Augusztus	Szeptember	Október	November	December							
—	—	2	6	5	7	7	3	4	5	10	1	50	1	4	9	4	5	6	7	6	2	1	3	11	59	142	58	50	59		
6	4	5	11	9	7	12	9	12	4	7	3	89	6	8	14	8	8	7	3	8	3	8	10	9	92	90	49	89	92		
1	—	5	6	3	8	10	7	5	2	3	3	53	3	2	8	1	10	5	7	4	2	1	—	—	43	148	62	53	43		
1	8	7	12	7	10	6	7	6	10	8	1	83	2	1	4	4	11	4	3	7	3	6	—	4	49	112	73	83	49		
9	—	4	6	6	7	9	7	3	4	7	2	64	3	9	4	9	8	8	11	3	4	6	1	5	71	111	71	64	71		
6	8	8	10	5	4	8	4	4	3	4	1	65	10	7	5	8	9	5	6	4	11	3	7	12	87	122	61	65	87		
5	—	8	12	8	15	14	10	5	4	7	—	88	4	5	3	3	5	1	2	3	4	10	6	8	54	95	82	88	54		
10	9	8	1	18	8	7	2	9	9	3	1	85	6	4	5	9	10	9	7	7	4	2	2	5	70	97	91	85	70		
2	7	3	4	7	6	9	9	7	3	3	—	60	5	3	6	14	9	5	9	4	5	4	7	3	74	90	109	60	74		
2	2	5	7	10	9	11	10	4	8	8	3	79	7	5	4	3	6	6	8	8	2	10	3	5	69	99	80	79	69		
5	7	6	10	11	11	11	18	14	9	7	1	110	1	5	12	6	5	5	9	4	—	2	5	2	56	72	99	110	56		
5	4	6	9	12	9	10	11	9	10	2	5	92	12	4	3	4	4	3	6	1	4	2	2	2	47	86	101	92	47		
4	6	5	13	14	22	10	14	14	7	10	15	134	4	3	4	1	6	2	6	2	1	4	1	3	37	64	101	134	37		
5	7	8	16	13	14	11	11	15	9	8	10	127	2	—	3	4	7	8	6	4	1	—	5	5	45	56	89	127	45		
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	

a felhőzetre, az időjárás minősége szerint volt:

Felhős-napos nap:

- a) 15 év alatt legtöbb 1868-ban.
b) 15 éven át egyes hónapokban legtöbb 1868-ki júniusban.

Változó nap:

- a) 15 év alatt legtöbb 1857-ben.
b) 15 éven át egyes hónapokban. legtöbb 1851-ki márczius és 1864-ki áprilisban.

B. 2. A nedvesség esős, havas,

A) E s ő s														B) H a v a s														
Évben	H ó n a p b a n													Összesen	H ó n a p b a n													Összesen
	Január	Február	Márczius	Április	Május	Junius	Julius	Augusztus	Szeptember	Október	November	December	Január		Február	Márczius	Április	Május	Junius	Julius	Augusztus	Szeptember	Október	November	December			
1856	14	3	—	1	8	2	5	—	5	—	5	4	47	—	3	3	—	—	—	—	—	—	—	1	—	7		
1857	3	—	2	3	5	7	1	2	—	4	2	1	30	2	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	5		
1858	—	—	2	4	5	3	4	4	2	3	6	7	40	1	2	4	—	—	—	—	—	—	5	1	13			
1859	—	1	2	3	3	9	1	1	6	3	6	5	40	—	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	3	5		
1860	4	4	1	3	4	3	3	1	1	2	4	4	34	1	1	—	—	—	—	—	—	—	3	5	10			
1861	—	2	5	1	4	4	2	1	—	1	8	—	28	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	1	2		
1862	1	5	—	4	—	2	2	1	1	—	5	—	21	3	7	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	11		
1863	2	—	3	2	1	2	1	2	—	2	3	—	18	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	4		
1864	—	4	7	1	1	3	2	3	—	1	5	—	27	1	—	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	3		
1865	6	—	2	1	—	5	2	1	—	4	2	—	23	—	9	1	—	—	—	—	—	—	—	—	1	11		
1866	3	5	5	1	4	—	2	1	—	1	3	1	26	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
1867	3	3	3	4	2	5	2	2	1	2	1	3	31	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	4	6		
1868	3	—	3	3	1	—	3	2	1	4	4	1	25	3	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	5		
1869	—	1	3	2	1	5	1	7	—	6	7	7	40	1	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3		
1870	—	2	3	4	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		

Ezen kimutatásból kitűnik, hogy a 15 évi folyam alatt, az időjárás minősége,

E s ő s :

- a) 15 év alatt legtöbb volt 1856., 1858., 1859. és 1869. évben.
b) 15 éven át egyes hónapokban legtöbb 1856. januárban.

H ó s :

- a) 15 év alatt legtöbb volt 1858., 1860., 1862. és 1865. évben.
b) 15 éven át egyes hónapokban legtöbb 1865. februárban.

ködös napok szerint.

C) K ö d ö s													Főösszeg			Áttétele a B. 1. alattiaknak				Év-napok száma	Nedvesség általánossága			
H ó n a p b a n																egész tiszta=0 egész borult=10 felhős napos =1—9 változó								
Január	Február	Márczius	Április	Május	Junius	Julius	Augusztus	Szeptember	Október	November	Deczember	Összesen	esős	havas	ködös	száraz	inkább száraz	nedves	inkább nedves					
—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	1	3	47	7	3	142	58	50	59	366	—	1	—	—
—	4	2	—	—	—	—	—	—	—	—	4	10	30	5	10	90	49	89	92	365	—	1	—	—
1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	1	3	6	40	13	6	148	62	53	43	365	—	félben 1	—	félben 1
1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	3	40	5	3	112	73	83	49	365	—	—	—	1
—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	1	2	5	34	10	5	111	71	64	71	366	—	1	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	28	2	—	122	61	65	87	365	—	1	—	—
3	2	1	3	—	—	—	—	—	—	—	5	14	21	11	14	95	82	88	54	365	1	—	—	—
1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	3	18	1	3	97	91	85	70	365	1	—	—	—
1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	3	27	3	3	90	109	60	74	366	—	—	—	1
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	6	6	23	11	6	94	80	79	69	365	—	1	—	—
2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	26	—	2	72	99	110	56	365	—	1	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	2	31	6	2	86	101	92	47	365	—	—	—	1
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	25	5	—	64	101	134	37	366	—	félben 1	—	félben 1
2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	4	40	3	4	56	89	127	45	365	—	1	—	1
1	2	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4	44	7	4	61	113	96	40	365	—	—	1	—

vonatkozólag a nedvesség vagy szárazságra következő volt:

K ö d :

a) 15 év alatt legtöbb volt 1862. és 1857-ben.

b) 15 éven át egyes hónapokban legtöbb volt 1865. deczembenben.

B. 3. Zivatarok, eső-, vagy

A) Z i v a t a r													B) J é g e s ő													
Évben	H ó n a p o k												Összesen	H ó n a p o k												Összesen
	Január	Február	Márczius	Április	Május	Junius	Julius	Augusztus	Szeptember	Október	November	Deczember		Január	Február	Márczius	Április	Május	Junius	Julius	Augusztus	Szeptember	Október	November	Deczember	
M i k o r ? (A jegyzett számok a napokat jelzik).																										
1856	8 12	15	2 3	15	24	14 19 21 28	5 30	3 13	20 27	+	—	25	18	—	—	—	—	11 12	—	—	—	—	—	13	+	3
1857	—	—	—	10	—	1 12 13	1 12 13	2 13	13	+	—	—	7	—	—	—	—	27	1	—	—	—	—	—	—	2
1858	—	—	—	—	14	—	—	14 19 20	—	—	—	—	4	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1859	—	—	—	—	18 19	3 4 14	25 26 27	—	7	—	—	—	9	—	—	—	—	14	—	—	—	—	—	—	—	1
1860	6	—	—	22	3	—	—	21 22	—	—	—	—	5	—	—	—	22	—	—	—	—	—	—	—	—	1
1861	—	—	—	—	—	2	—	—	—	+	—	+	1	—	—	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	1
1862	—	—	—	23	20	—	11 21	—	—	—	—	+	4	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1863	—	—	—	—	14 24	—	—	—	—	—	—	13	3	—	—	—	—	12	6 5	—	—	—	—	—	—	2
1864	—	—	—	—	22	28	12 18 19 27	10	—	—	—	—	7	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1865	—	—	—	21 26	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	—	—	—	5 17	—	—	—	—	—	—	—	2
1866	+	—	19 29	—	—	7 17	7 8 20 22	—	—	14	—	—	9	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	+
1867	+	—	—	—	—	—	—	—	—	—	8	13 16	3	17	—	—	4 9	—	—	—	—	—	—	—	—	3
1868	+	—	10	8	28	8 12	4 —	20	—	—	—	9	8	—	—	—	—	8	12	—	—	—	—	—	—	2
1869	—	—	—	—	11 25	15 29	—	—	—	—	—	26	5	—	—	—	—	—	—	—	—	—	5	+	1	
1870	—	—	—	25	12	—	—	—	—	—	—	—	2	—	—	—	—	23	—	—	—	—	—	—	—	—

Ezen kimutatásból kitűnik, hogy 15 évi folyam alatt az időjárás minősége

Z i v a t a r :

- a) 15 év alatt legtöbb 1856-ban.
b) 15 éven át egyes hónapokban legtöbb 1856. júniusban és 1864. és 1866. júliusban.

J é g e s ő :

- a) 15 év alatt legtöbb 1856. és 1867. évben.
b) 15 éven át egyes hónapokban legtöbb 1856. május, 1865. június, és 1867. áprilisban.

hó-esapadékok hányszor és mikor észlelése szerint.

Minőség és mennyiség	C) Eső- és hó-esapadékok																								Összesen		Fősszeg		
	H ó n a p o k b a n h á n y s z o r																												
	Január		Február		Márczius		Április		Május		Junius		Július		Augusztus		Szeptemb.		Október		November		December						
	sok	kevés	sok	kevés	sok	kevés	sok	kevés	sok	kevés	sok	kevés	sok	kevés	sok	kevés	sok	kevés	sok	kevés	sok	kevés	sok	kevés	sok	kevés			
eső	38	—	13	—	—	7	2	8	25	5	11	1	9	5	6	1	7	10	1	4	4	6	14	1	130	48	178		
hó	—	2	—	10	—	8	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	4	2	—	5	24	29			
eső	12	3	—	1	8	4	11	3	14	8	19	3	4	5	6	4	3	2	12	4	5	5	1	4	95	46	141		
hó	3	6	—	6	1	9	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	2	5	24	29			
eső	1	1	—	—	11	2	10	4	10	16	7	5	15	8	13	6	4	4	4	8	18	6	17	11	110	71	181		
hó	3	2	4	2	15	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	6	8	1	2	29	15	44		
eső	—	1	1	3	6	4	10	6	14	8	13	18	—	3	9	5	11	13	23	2	21	—	5	14	113	77	190		
hó	—	1	1	2	—	4	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	5	9	6	16	22		
eső	16	2	7	6	5	—	17	6	20	—	3	12	14	10	1	7	1	5	6	7	11	3	11	5	102	63	165		
hó	—	2	—	2	3	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	5	6	19	1	27	14	41		
eső	1	—	2	3	23	—	—	11	13	4	11	—	—	7	1	5	1	5	—	5	15	15	—	3	67	58	125		
hó	—	3	—	1	—	1	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	2	3	8	11		
eső	3	—	14	7	3	2	2	9	3	7	6	8	6	5	3	2	3	3	2	3	11	6	—	1	56	53	109		
hó	5	8	5	18	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	7	12	35	47		
eső	3	10	—	3	4	11	2	6	1	9	8	9	2	7	8	5	2	2	1	7	4	11	3	2	38	82	120		
hó	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4	3	4	4	8		
eső	—	2	7	9	18	11	7	5	4	9	13	—	8	9	6	13	—	7	4	6	13	15	1	—	81	85	166		
hó	6	3	2	—	5	—	1	5	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	2	16	11	27		
eső	19	6	2	1	6	9	—	3	2	9	10	8	3	6	4	7	—	6	14	9	6	4	—	3	66	71	137		
hó	—	2	23	15	2	10	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	5	25	33	58		
A hó olvasztva folyó állapotban mint az eső, párisi vonalokban történt mérés után jegyezve.																													
eső	7	3	11	9	13	16	7	4	5	13																			
hó	2	3	—	1	—	2	—	—	—	—	11-44		15-04		12-16		3-36		4-18		99-70		11-65		95-53		88		
		11-40		15-07		10-50		16-59		14-57		35-96		23-68		10-25		2-44		26-62		7-35		27-31		199-78		—	
		23-14		5-65		17-97		13-76		25-74		35-40		24-89		23-23		10-95		27-41		24-04		16-10		250-28		—	
		5-29		6-64		37-46		9-73		19-07		40-56		9-76		66-47		2-08		64-49		40-41		29-64		331-60		—	
		10-22		11-82		19-13		24-53		46-83		—		—		—		—		—		—		—		—		—	

vonatkozólag a zivatar, jégeső és hócsapadékokra, a következő volt:

E s ő :

- 15 év alatt a régebbi módor szerint jegyezve legtöbb 1859. évben; éves párisi vonalakban mérve legtöbb 1869. évben.
- 16 éven át egyes hónapokban régebbi módor szerint jegyezve legtöbb 1856. januárban; párisi vonalakban mérve legtöbb 1869. augusztus és októberben. hiányzott 1858. februárban.

H ó :

- 15 éven át a régebbi módor szerint jegyezve legtöbb 1865. évben, legkevesebb 1863. évben.

V. Rendkívüli tűnemények.

A) égi és természettani, és B) csillagászati tekintetben.

Év- ben	A) Égi és természettani tekintetben	B) Csillagászati tekintetben
1856	Inkább kellemetlen, száraz; június 18-, 19- és szeptember 1-én sirocco-szél.	
1857	Inkább kellemetlen, száraz, május 1-én egy-napi áradás. — Junius 11-én rendkívüli villámlás dörgés nélkül.	
1858	Felében kellemetes, felében kellemetlen, és ugyan így felében száraz vagy nedves. Julius 7-én és 20-án sirocco-szél.	Szeptember 10—19-ig észak-nyug. irányban egy nagy üstökös. Október 5—23-ig a Donáth-féle üstökös.
1859	Inkább kellemetlen, nedves, — január 9- és 10-én bora-szél. — Junius 22-én részletes áradás. Juliusban többszörös vihar, eső nélkül. — Augusztus 5-én a napon 40° Reaumur.	
1860	Inkább kellemetlen, nedves. — Január 6-án esti 8 órakor nagy zivatar égdörgéssel. Augusztus 12-én kelet-nyugoti irányban északi-fény. — Junius 26- és 28-án sűrű köd.	
1861	Inkább kellemetlen nedves.	Junius 29-től július 26-ig dél-keleti irányban egy igen nagy farkú üstökös.
1862	Inkább kellemetes, igen száraz. — Februárban a Maroson kívül a többi mellék-folyók kiáradtak. — Augusztus 9-én sirocco-szél.	Augusztus 10-től szeptember 4-ig a „nagy medve“-csillagzat táján egy nagy üstökös.
1863	Inkább kellemetes, igen száraz. — Május 14-én felhőszakadás.	
1864	Kellemetlen, nedves. — Junius 25-étől 6 napon át tartó részletes áradás.	
1865	Felében kellemetes és kellemetlen, inkább száraz. — A február 7-én esett hó márczius 9-éig megmaradt. — Május, július és augusztusban a környéken sokszori jégeső.	
1866	A tél igen lágy, hó majd semmi és röviden tartó. — Május 29-én sűrű és 4 órát tartó villámlás dörgés nélkül. — Ez év felében kellemetes és kellemetlen, inkább száraz volt.	
1867	Inkább kellemetlen, nedves. Égi vagy természettani tűnemény semmi.	
1868	Felében kellemetes és kellemetlen; felében száraz és nedves. Égi vagy természettani tűnemény semmi.	
1869	Inkább kellemetlen, felében száraz és nedves. — Márczius 15-én nyugot-északi irányban, rövid ideig tartó igen szép északi-fény. — Május 13-án ugyan azon irányban ismét északi-fény. — Julius 4- és 5-én reggel a gyoroki hegyalján mézharmat.	
1870	Ez évnék csak első fele figyeltethetvén, ez felében kellemetes és kellemetlen; inkább nedves volt. Deczember utolsó harmadában részletes áradás.	

VI. Állat-tüneti (zoophaenologiai) és növény-tüneti (phytophaenologiai) észleletek.

VII. Növényzet és termés.

Év- ben	A) állat-tüneti észleletek	B) növény-tüneti észleletek	Növényzet és termés.
	H ó n a p b a n		
1856		A tenyészcleti fejlődés rendes időben.	
1857		Október 26-kán a mogyoró- és orgona-fák másodszor virágoztak.	
1858		A tenyészélet már márczius 15-én megindult, a barackzfák márczius 28-án virágoztak.	
1859		A tenyészéleti fejlődés rendes időben.	
1860		A tenyészélet csak ápril 23-án indult meg.	Széna-termés bő; buza-termés silány és a júniusban volt köd miatt sok anya-rozs s üszök; árpa-, zab-, kukoricza-termés középszerűn alul.
1861		A tenyészéleti fejlődés márczius utolsó harmadában mutatkozott.	
1862		A tenyészéleti fejlődés rendes időben.	
1863		A tenyészéleti fejlődés már márczius első harmadában is buján mutatkozott.	Széna-termés silány; buza-termés oly szűk, hogy a lunkaságot kivéve legnagyobb kiterjedésű vidékeken még az egyszeri magot sem adá meg; a többi gabnáneműek termése szintén silány.
1864		A tenyészéleti fejlődés rendes időben.	Nemcsak a széna-, hanem mindennemű gabna-termés is bő, mennyiségileg és minőségileg igen jó.
1865	Január 19-én az első legyek, és január 25-én az első béka a szabadban láttattak.	A tenyészéleti fejlődés csak ápril közepe táján jelentkezett.	Széna-termés majd semmi; buza középszerűn alul, majd mint 1863-ban; árpa, zab, mennyiségileg kevés, de minőségileg igen jó. — Kukoricza-termés igen bő, csak későn és roszul ért; sok veszteség volt a számtalan egerek és hörsögök által. — Bor kevés de jó.
1866		A tenyészélet ápril első napjaiban fejlődött.	A tavaszkor mutatkozott szép remények a nyári forróság és szárazság által megcsökkentek.
1867	Január 1-én az első legyek a szabadban láttattak.	Rendes időben.	
1868	Deczember 29-dikén sok légy a szabadban.		
1869			
1870	Január 6-ikán az első legyek, és márcz. 31-én az első béka a szabadban.	A tenyészélet csak ápril utolsó harmadában mutatkozván, egy hónappal késett.	A hosszan tartó és nagy téli fagyok által sok buza kifagyván, kiszántatott. Az aratás egy hónappal később.

VIII. Növényzet és termés.

Vonatkozólag a növényzet kezdetére, a széna-kaszálás, aratás, kukorica-törés és szüret idején a termés mennyisége és minőségére.

Évben	A széna-kaszálás mikor? mennyisége és minősége	Az aratás és kukorica-törés ideje mikor?	A szüret ideje mikor?	A t e r m é s n e k													
				I. mennyisége						II. Minősége							
				Buza és rozs		Repcze		Árpa		Zab		Kukorica		Bor		Buza és rozs	
				sok	kevés	sok	kevés	sok	kevés	sok	kevés	sok	kevés	sok	kevés	jó silány	jó silány
1856	sok, jóminőségű jun. I. és II. tizedében	A buza és egyéb magvas gabbaneműek aratása kevés különbséggel az ó hitűek napjára szerint Péter és Pál napja után szokott lenni. -- A kukorica-törés leginkább Szt.-Mihály napja után október 20-ikig.	Leginkább október hó 1-ső tizedében, csak 1868-ban volt szeptember 27-kén.	1	-	-	-	1	-	1	-	-	-	1	-	1	-
1857	"			1	-	-	-	1	-	1	-	1	-	1	-	1	-
1858	kevés			1	1	-	-	1	-	1	-	1	-	1	-	1	-
1859	sok			1	-	-	-	1	-	1	-	1	-	1	-	1	-
1860	sok			1	-	-	-	1	-	1	-	1	-	1	-	1	-
1861	kevés			-	1	-	-	1	-	1	-	1	-	1	-	1	-
1862	sok			1	-	-	-	1	-	1	-	1	-	1	-	1	-
1863	kevés			-	1	-	-	1	-	1	-	1	-	1	-	1	-
1864	sok			1	1	-	-	1	-	1	-	1	-	1	-	1	-
1865	sok			1	-	-	-	1	-	1	-	1	-	1	-	1	-
1866	kevés			-	1	-	-	1	-	1	-	1	-	1	-	1	-
1867	sok			1	-	-	-	1	-	1	-	1	-	1	-	1	-
1868	sok			1	-	-	-	1	-	1	-	1	-	1	-	1	-
1869	sok			1	-	-	-	1	-	1	-	1	-	1	-	1	-
1870	sok			1	-	-	-	1	-	1	-	1	-	1	-	1	-

IX. KIMUTATÁS

a golumbácsi legyek megjelenése vagy megnemjelenéséről,

Aradmegye, aradi járás, tót-váradi kerületben, 13 éven át 1856-tól 1868-ig.

Megjelenés ideje			Megnemjelenés éve	Tartózkodás		Az akkor észlelt			Időjárás minősége	Észrevételek
Év	Hónap	Nap		ideje	Hány napon át	Hév-mérséklet		Szélirány		
						leg-alant-bb	leg-magasabb			
1856	Ápril	26-án	—	Május 3-ig	7	+ 6 0	+ 17 0	Nyugot-déli	Tavaszi meleg.	A beállott eső után következett hidegben elpusztultak.
—	—	—	1857	—	—	— 0 0	+ 10 0	Észak-nyugoti és Dél-nyugoti	Hűvös, esős.	—
—	—	—	1858	—	—	— 1 0	+ 9 0	Észak-nyugoti	Kellemetlen hűvös.	—
—	—	—	1859	—	—	+ 2 0	+ 15 0	„	Ködös, esős.	—
—	—	—	1860	—	—	+ 4 2	+ 10 5	„	„	—
—	—	—	1861	—	—	+ 6 4	+ 15 0	„	„	—
1862	Május	10-én	—	Május 19-ig	9	+ 10 0	+ 20 3	Dél-nyugoti	Nyári meleg.	Ezen tartózkodási időszak után elenyésztek
1863	„	1-én	—	Május 2-ig	2	+ 14 0	+ 22 1	„	Nyári forró.	Csak csekély számmal jelentek meg, és hűvös eső után elenyésztek.
—	—	—	1864	—	—	+ 3 0	+ 18 2	Észak-nyugoti	Hűvös, igen szeles.	—
—	—	—	1865	—	—	+ 1 0	+ 6 0	Észak-keleti	Hideg, szeles.	—
—	—	—	1866	—	—	+ 1 0	+ 5 1	Dél-keleti	„ „	—
1867	Ápril	27-ik,	—	Május 4-ig	6	+ 12 0	+ 25 0	Észak-keleti	Hűvös szeles.	Legkülönösebb, hogy máj. 4. havazott.
	Május	11-ik		„ 16-ig	5	+ 12 0	+ 25 0	„	„ „	
	„	s 19-én		„ 20-ig	2	+ 10 0	+ 24 0	„	„ „	
1868	Ápril	24-ik,	—	Ápril 26-ig	2	+ 8 0	+ 18 0	Kelet-déli	Tavaszi meleg.	Csekély számmal jelentkeztek és hideg eső után elpusztultak. Most nagyobb számmal jelentkeztek, eső után elpusztultak. Igen nagy számmal jelentkeztek, és 4 nap után elenyésztek.
	Május	10-ik		Május 12-ig	2	+ 10 1	+ 20 0	Nyugot-északi	Nyári forró.	
	„	s 24-én		„ 28-ig	4	+ 14 0	+ 24 0	„	„ „	
—	—	—	1869	+	—	+ 7 7	+ 16 3	„	Tavaszi enyhe.	—
—	—	—	1870	—	—	+ 8 4	+ 16 6	„	„ „	—

Ezen kimutatásból kiderül, hogy 15 év alatt a „golumbácsi“ legyek többnyire melegebb időjárás mellett, ápril hó végével és legtöbbször május hó első felében, 5-ször két-két éven át egymásután, és 1867. és 1868. évben 3 rajjal jelentek meg; hogy a szélirány vagy meleg eső azokra befolyás nélkül van; s hogy hideg szelek és esők után elpusztulnak; hogy káros külbehagyás nélkül is bizonyos tartózkodás után elenyésznek; és végre, hogy csak erdős vidékek felé húzódnak, és igen ritkán tévednek el a rónaságokra.

FÜGGELÉK.*)

ÉV	A kiegészítendő táblák megnevezése.	H ó n a p b a n																Összesen	Főösszeg
		Május	mikor	Junius	mikor	Julius	mikor	Auguszt.	mikor	Szeptem-ber	mikor	Október	mikor	Novemb.	mikor	Decemb.	mikor		
1870	I. Hőmérséklet.																		
	A)-hoz	24.7	22	25.8	18	27.1	13	24.6	4	22.4	8	18.4	4	14.6	10	9.0	16	208.1	
	B)-hez	4.8	27	9.8	5	11.6	25	8.0	28	3.6	24	2.1	30	1.7	30	-13.0	25	-3.3	
	C)-hez	4.0	—	16.8	—	18.5	—	15.6	—	11.6	—	8.6	—	7.9	—	-0.0	—	97.62	
	F)-hez	19.9	—	16.0	—	15.5	—	16.6	—	18.8	—	16.3	—	12.9	—	4.0	—	184.4	
	G)-hez											napi	éji	napi	éji	+50	+17		
												+93	+31	+90	+30	-43	-14		
	H)-hoz	+	-	+	-	+	-	+	-	+	-	+	-	+	-	+	-	10546.6	
		1332.0	—	1445.5	—	1846.0	—	1814.0	—	1644.0	—	782.3	—	699.1	—	175.4	173.1	-588.4	
	II. Légnymat.																		
	A)-hoz	38.45		36.67		36.58		36.67		39.59		41.54		47.39		36.04			
	B)-hez	31.31		31.15		28.15		29.37		30.74		29.69		28.89		27.91			
	C)-hez	34.15		33.94		32.07		31.81		35.68		33.46		34.20		32.78			
	D)-hez	7.14		5.52		8.43		7.30		8.85		11.85		18.50		8.13			
1871	A kiegészítendő táblák megnevezése.	H ó n a p b a n								H ó n a p b a n								Összesen	Főösszeg
		Junius	Julius	Auguszt.	Szeptem.	Október	Novemb.	Decem.	Összesen	Január	Február	Március	Április	Május	Junius	Julius	Auguszt.		
1872	III. Szélirány.																		
	A) tábla:																		
	A)-hoz	7	7	4	4	4	1	1	71										
	B)-hoz	16	13	8	14	7	3	12	156										
	C)-hez	7	5	11	18	9	8	7	107										
	B) tábla:																		
	A)-hoz	1	—	—	—	3	2	3	20										
	B)-hez	7	2	—	1	5	5	9	64										
	C)-hez	3	8	—	13	12	15	14	91										
	C) tábla:																		
	A)-hoz	2	16	—	6	4	3	—	53										
	B)-hez	4	14	11	5	18	23	14	129										
	C)-hez	7	5	15	3	13	7	7	115										
	D) tábla:																		
	A)-hoz	3	4	9	8	2	2	—	39										
	B)-hez	15	8	18	3	6	9	15	96										
	C)-hez	15	11	16	15	10	12	11	152										
1873	IV. Az időjárás minősége.																		
	A) tábla:																		
	forró napok													8	12	21	9	—	50
	meleg „													7	11	1	4	6	33
	enyhe „													7	13	7	14	6	75
	hűvös „	23	12	22	10	5	3	—	7	18	28	20	9	—	—	—	—	—	157
	hideg „	8	16	2	—	—	—	—	2	—	—	—	—	2	—	—	—	22	50
	B) 1. tábla:																		
	egész tiszta napok	5	7	4	6	11	4	9	3	4	4	4	—	—	—	—	—	—	61
	„ borult „	12	7	9	7	6	6	3	9	12	13	16	13	—	—	—	—	—	113
	felhős napos „	7	4	9	8	10	18	11	9	7	7	3	3	—	—	—	—	—	96
	változó „	6	4	5	5	2	1	3	4	4	3	2	1	—	—	—	—	—	40
	B) 2. tábla:																		
	esős napok		2	3	4	2	1	5	6	3	4	5	9	—	—	—	—	—	44
	havas „		2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	7
	ködös „	1	2	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4

*) Az „Éghajlati és lebeszeti észleletek sz. kir. Arad-város és környékéről“ című dolgozat nagyrésze még 1870. május hóban került sajtó alá, minthogy a magyar orvosok és természet-vizsgálók XV. nagygyűlésének megtartására 1870. évi szeptember hó eleje tüzetett volt ki: a közbejött francia-porosz háboru miatt azonban a nagygyűlés 1870. évről elhalasztatván, pótlólag kell adnunk a tett észleletek eredményét 1870. év azon hónapjairól is, melyek a fenebb adott táblázatokból hiányoznak.

ARAD-MEGYE

FÖLDRAJZI VISZONYAINAK

ismertetése.

Arad-megye földrajzi viszonyainak ismertetése.

Arad-megye földrajzi fekvése, határai és területi-nagysága.*)

Arad-megye területének legnyugatibb pontja (a Maros mellett Szemlak és Sajtény közt) $18^{\circ} 32'$, a legkeletibb (a pietroszai csúcs Arad-, Hunyad- és Zaránd-megyék határaiban) $20^{\circ} 8' 25''$ Páristól számított keleti hosszúsági-körök; a legészakibb (Talpas és Fekete-Bátor közt a Fekete-Körös partján) az északi szélesség $46^{\circ} 42'$, a legdélibb (a Maros balpartján délnek K.-Zámtól) $45^{\circ} 58' 15''$ alá esik.

A hosszúsági-különzet e szerint $1^{\circ} 36' 25''$; a szélességi $0^{\circ} 4. 3' 45''$; az időkülönzet a legnyugatibb határpontok közt 6 p. 50 mp.

Arad-megye határát észak-kelet- és északon Bihar-megye képezi. A határvonal Bihar felé a Moma-csúcson veszi kezdetét, és végighaladva északnyugati irányban a Moma-hegység gerinczén Merisoráig, ennek csúcsától délnyugati irányban, a Kertes-patak vizelválásának nyugati hosszában leereszkedik, és ennek, továbbra azután a Töz-nek alsó folyását nyugat-kelet-nyugati irányban a Boros-Jenőtől észak-keletre fekvő vidékig követi. A határvonal innen észak felé fordul, átvágja a Szartos-patakot és Kalácsánál ismét északnyugatnak fordul a győri erdőn át a Fekete-Körös felé, melyet Fekete-Bátor és Talpas közt ér el. Innen a Fekete-Körös és a Gyepes-folyó közt, erős kanyarulataiban majd az egyik majd a másik folyót érintve, Tamásda bihar-megyei falu felé huzódik, melytől erős hajlásban délnek Ágya felé a Fekete-Köröst áthágja; keletnek N.-Zerindtől e folyó jobbpartjára, és délkeletnek Anth-tól utolszor tér ismét vissza balpartjára, honnan csakhamar eléri az Arad-, Bihar- és Békés-megye közt fekvő hármas határpontot.

Ezen ponttól a határvonal — Arad- és Békés-megye közt halad délnyugati főirányban, a Fehér-Köröst Gyula-Varsándtól északnyugatnak átvágja, körülzár Békésmegyéből egy kinyuló részt, erős déli behajlással azután Kétegyháza határát, és végül Csanád-megyétől nyugatnak Bodzás (aradmegyei), Gerendás (békésmegyei) és Apácza (csanádmegyei) puszták közt — Aradot Csanádtól elválasztva, délfelé azután Bodzás körül, majd keletnek Kevermes felé és innen délnek Kurtics felé halad. Kurticstől a határvonal dél-nyugatnak fordul, két erős, dél felé vett hajlással körülzárja a tornya- és battonyai határt, azután északi kanyarulattal N.-Pereg-pusztát, honnan egyenes vonalban dél felé a Maroshoz fut, melyet Szemlak (Aradmegye-) és Sajtény (Csanád-megyében) közt ér el, hol Arad-, Csanád- és Torontál-megye határai jónak össze.

Délen Arad határát Torontál- (egy fél osztr. mrtföldnyi vonalon), Temes- és Krassó-megye képezi. A határvonal itt kevés kivétellel a Maros folyása mentén halad. Nagyobb eltérés Aradváros alatt van, hol a határ Zsigmondháza-falu, a temesmegyei Uj-Arad-mezőváros közt és délen a vár megett Mikalaka felé huzódik, és Mondorlak- s Csicsérrel átellenben a Maros régi medrét Schöndorf és Tranau előtt követi.

Keleten Araddal — Hunyad- és Zaránd-megye határos. Az Almás-pataknak Zámna a Marosba szakadásától a határ Hunyad felé rövid vonalon a nevezett patak hosszában felfelé vonul, és azután ennek és a petrisi pataknak vizelválását követi Pietroszáig, mely ponton Arad-, Hunyad- és Zaránd-megye határvonalai futnak össze.

*) A jelen dolgozathoz használhatott térképek közül Scheda „Generalkarte der Öesterr. Monarchie“ című műve az első helyen említendő; kiegészítés végett, főleg a megye határainak megjelölésénél Magyarország Schedius és Blaschnek által 9 kötetben kiadott térképe vétetett igénybe.

A határvonal Zaránd felé ezután csak Kapu-Kodriig fut, és a Honczisor- és Csungány patakok közt levő vizelváláson a Fehér-Körösig, melyet Rosztócsnál vág át, és a tulsó oldalon a jószáshelyi patak vizelválása hosszában Momáig a bihari határra hág fel.

A határvonal Bihar felé mintegy 20, Békés felé 10 $\frac{1}{2}$, Csanád felé 20 $\frac{1}{2}$, Torontál felé $\frac{1}{2}$, Temes felé 16, Krassó felé 8 $\frac{1}{2}$, Hunyad felé 2 $\frac{1}{2}$, Zaránd felé 6 földr. mfd. A megye kerülete tehát mintegy 85 földr. mfdre tehető.

A megye területe körülbelül 109. 2 □ mértföld. Nagyságra nézve a magyarországi megyék közt a kilencedik, a magyar államéi közt pedig tizedik helyet foglalja el.

Földrajzi helyhatározatok.

Arad-megyében kevés pont van földrajzilag meghatározva.

Itt a következőket adhatjuk:

	Párisi hosszúság.	Északi szélesség.
Arad-város (a minorita-templom tornya)	18. ^o 59.' 1."	46. ^o 10.' 22."
Butyin	19. 47. 34.	46. 20. 30.
Dézna	20. 54. 46.	46. 25. 14.
Gurba	19. 27. 35.	46. 28. 10.
Györök	19. 14. 28.	46. 8. 56.
Hegyes-hegy	19. 28. 37.	46. 12. 27.
Boros-Jenő	19. 29. 31.	46. 25. 30.
Kis-Jenő (a román templom)	19. 10. 59.	46. 31. 32.
Kerek	19. 13. 32.	46. 21. 54.
Kurtics (a román templom tornya)	18. 58. 32.	46. 20. 33.
Mokra	19. 30. 48.	46. 23. 17.
Pereg	18. 36. 18.	46. 15. 51.
Petris	28. 6. 27.	46. 2. 33.
Pécska	18. 41. 30.	46. 10. 26.
Radna	19. 19. 0.	46. 6. 0.
Boros-Sebes	19. 47. 15.	46. 23. 16.
Sikló	19. 0. 30.	46. 29. 48.
Simánd	19. 5. 30.	46. 25. 33.
Soborsin	19. 55. 18.	46. 1. 15.
Uj-Szt.-Anna	19. 7. 21.	46. 23. 31.
Ó-Szt.-Anna	19. 8. 36.	46. 22. 6.
Szt.-Márton	18. 59. 30.	46. 26. 25.
Tótvárad	19. 50. 30.	46. 0. 45.
Világos	19. 17. 14.	46. 15. 45.
Zaránd	19. 16. 45.	46. 25. 14.

A megye domborzati viszonyai.

Ha az országúton haladunk Paulistól a Maros mellett, Ménes-, Györök-, Kuvin-, Kovaszincz-, Világos-, Galsa-, Muszka-, Ternova-, Silingyia-, Butyin-on át, s innét a Fehér-Körös tulpártján Boros-Sebesnél Kertes felé, és Biharba átmenve, Toplicza-, Káránd-, Markoszáken át Bélbe: oly utazást teszünk, melyen minden pillanatban a legszebb hegyes-vidéki képek tárulnak fel előttünk.

Szorosan a hegység lábánál elkigyózva az ut Paulistól Magyarádig jobbkéz felől kilátást nyújt a Hegyes-hegység nemes szőlővel beültetett lejtőire, melynek magasabb részei erdőség és cserjéssel vannak benőve, és völgynyílásaiban tiszta vizű patakok csergedeznek. Számtalan nyárilak és borsajtóház az u. n. kol-

nák barátságosan, mintegy hivogatva néznek le az utazókra; a világosi oromról pedig a régi, bemohásodott várromok tekintenek el messze az előttük elnyúló rónaságba.

A nevezett országuton balkéz felől téres rónaság nyulik el, melyen alig akad egykét halom, s mely zöldelő szántóföldei és legelői és az azon keresztül tekervényes folyással haladó Marossal kellemes ellentétet képez az ut más oldalán magasló hegylejtőkhöz.

Másként alakul azonban a kilátás, mihelyt Magyarádig és ha ezen is túl haladunk. Az ut balján a pankotai nem igen magas szőlőhegyek emelkednek; innét a kilátás szabadabbá válik, — majd azonban Terno va és Silingyia közt az északi láthatáron a magánosan álló mokrai hegy jelenik meg, a fennevezett utóbbi helységen túl az utat mintkét oldalon követő erdők által határolva, melyek ittott betekintést engednek a hosszú völgynyílásokba.

Butyin és Boros-Sebes közt az utas már messze eltekinthet északnyugat és délkelet felé, a Fehér-Körös szép völgyébe, de már ezen túl az ut ismét hegylejtők és erdőségek közt vezet Bél felé.

A most leírt országot a határvonalat adja Arad-megye területének két főalakulata közt: keletre ez uttól, egész Hunyad-, Zaránd-, és Bihar-megye határáig a megye hegyes-vidéket képez; nyugatra pedig rónaságot.

Arad-megye hegyesvidéke két hegycsoport által képeztetik, melyek a Fehér-Körös völgynyílása által választatnak el egymástól. Délre a Fehér-Köröstől, e folyó és a Maros közt a Drocsa-Hegyes hegység terül el. Északon a Fehér- és a Fekete-Körös közt a Moma-Kodru.

Az aradmegyei rónaság gyenge hajlással nyugat felé nyulik; az itt elterjedő Békés- és Csanád-megyék az Alföld legmélyebben fekvő részét képezik.

E rónaság, mint ez az egész Alföldön, főleg a Tisza mentén van, több árok-alaku mélyedés által van átszelve, melyek néha jelentékeny szélességgel és sokszoros hajlások és elágazásokkal, általában a régibb időben a hegyekből a Tiszába folyt vizek utait jelölik. Egy ily árok a világosi hegytől, Elek és Kétegyháza és a kigyósi pusztá megett P.-Gerendásig vonul, hol egy másik inkább észak felé nyulóval egyesülve, északnyugatnak Csorvás felé húzódik tovább. Az árok ágya ott a legmélyebb, — egyes helyeken 300 öl. — Csorvásnál az ágy két felé oszlik; az egyik rész dél felé a Száraz-érrel egyesül, a másik nyugatnak mint Magócs-ér, Szt.-Tornya és Uj-Város megett Derék-Egyháza felé tart, hol ismét kettészakad, — az egyik ág elvesz Szegvárnál, a másik Szentes vidékén.

Az u. n. Száraz-ér Paulisnál veszi kezdetét, és Uj-Panát, Zaránd, Bánkut, Szt-Pál, Torna, Battonya mellett ki Tót-Komlósig nyulik, ekkor délnyugatnak hajol P.-Sámson- és Feldeák felé, hol a Tisza árterületében, Makótól északnyugatra — elvesz.

Az egész Alföldön, nevezetesen pedig a kardszag-nagyváradi vonalon dél felé a Marosig fekvő részen, a Tisza keletén található többnyire 10—20 vagy legfeljebb 30 lábnyi magasságú föld- vagy homok-halmok, az aradmegyei rónaságon is eléjőnek. E halmok, melyeknek keletkezését illetőleg különféle magyarázások kíséreltetek meg, hihetőleg az ezelőtt az egész Alföldön elterülő vizek keresztül-töréséből és lefolyása következtében nyerték eredetüket; vagy pedig később a gyakori áradások alkalmával halmozódtak össze: mire a le-nem-kötött talaj anyagrészeiből való összetételük, gyakori eléfordulásuk az árvédiken, és a régi partok torkolatánál található nagyobb magasságuk is látszik mutatni. — Csakis néhány ezen halmok közül készítettett talán emberi kezek által. Így például a népmonda azt tartja, hogy a Glogovác mellett fekvő 5 halom az azon vidéken a tatár-járáskor elesett harezosok sirja volna, mit azon körülmény látszik igazolni, hogy azokban különféle régi fegyverek találtattak. E halmok egyébiránt bizonyosan emberi kezeiktől nyerték származásukat, mit egy egyenes vonalban fekvésük, egyenlő magasságuk és alakjuk is mutat. — Egy más halom Szemlak és Pécska közt úgy látszik hadi-czélokra szolgálhatott; árokkal volt körülvéve és igen magas. — Az Alföld ezen halmai, melyek részint egyenkint, részint csoportosan vagy egysorban fordulnak elő, — kun-, tatár-, török- vagy Attila-halmoknak is neveztetnek.

Az aradmegyei rónaságon nagy legelők és kevés réten kívül, általában megművelt földek terülnek el.

Erdőségek csakis a két fő folyó mentén fordulnak elő, honnét keskeny vonalként a fábanszülkölködő és a nyári-nap égő heve által kiszáritott Alföldre nyulnak be, fát és árnyékot adva a lakosságnak. A Maros mellett az erdő-vonal Aradtól nyugat felé Pécskáig nyulik, kisebb részlegek vannak Mondorlak és Glogovácznál. — A Fehér-Körös mentén nagyobb erdőség található — a balparton Butyin, Felménés, Silingyia, Apatele közt, — a jobbparton Boros-Sebestől lefelé Kis-Jenőig, és a Tőz és Szartos mindkét oldalán észak felé a Fekete-Körösig.

A megyében következő egyes helyek magassága a tengerszin felett — van meghatározva:

A hely megnevezése:	Magasság a tengerszin felett bécsi lábokban:
Zerind, a Fekete-Körös tükre	276.
Boros-Jenő, a Fehér-Körös tükre	352.
Erdőhegy, a reformátusok egyháza	291.
Kis-Jenő, a Körös tükre	290.
Gyula-Varsánd, az egyház	291.
Kurtics, a vasuti-indóház	339.
Kétegyháza, a vasuti-indóház	297.
Radna, a Maros tükre	388.
„ a gör. keleti templom	404.
Uj-Arad, (Temesmegye) a Maros tükre	334.
„ a vasut	351.
„ a katolikus templom	356.
Arad, a vasuti indóház	355.
„ a kath. templom	401.
Pécska, a Maros tükre	306.
„	323.

Vizek.

Folyó-vizek. Arad-megyének folyó-vizei mind Erdélyben eredvén: keletről nyugat és nyugat-észak felé veszik menetüket.

Nagyságukra nézve következő rendben említhetők fel:

A Maros

eredetét Erdélyben a Fennvalómező és Fekete-reczénél egy völgyüst szélén kisebb patakokból veszi: főforrását a Szt.-Tamás határában a Feketerecze lejtőjén az u. n. Marosfőnél eredő Meszes vagy Tikmony patak képezi. Az Almás-patak beömlésénél, Kis-Zám (Hunyad-m.) és Almás (Arad-m.) közt két mértföldnyire Soborsintól keletnek, Zámtól a jobb- és a szelesovai határ felső végétől a balparton lép át Magyarországra: lefolyásával Arad-megyének az egész déli vonalon, — Szemlak alsó határa végeig a jobb-, és a torontálmegyei Perjámos alsó széleig pedig a balparton határát képezvén, Szeged felett, Tápé-község irányában a balparton a Tiszába szakad.

A Marosnak az egész megyén át vett folyás-vonalát, — a hajózhatóság, a közép-mélység, szélesség, vizesés, rakodó-helyek és felvételi-állomások, a vontató-utak stb. pontosabb meghatározhatása, illetőleg megjelölése végett, — a m. kir. Maros-folyammérnöki-hivatal által összeállított részletes statisztikai adatokhoz mérten, — négy folyam-szakaszra osztjuk fel.

E négy szakasz: I. Soborsin. Szelesova-, Zámtól-, berzova-belotyinczi határok alsó végeig. II. Radna. Konop-, kelmáki határok felső szélétől a szabadhely-guttenbrunni határok alsó végeig. III. Arad. Csicsér-, schöndorfi határok felső szélétől, a zádorlaci határ és csálai erdő alsó széleig. IV. Pécska. Bodrogh- és vingai határok keleti szélétől, szemlaki, perjámosi határok alsó széleig.

A Maros hajózható:

Tutajokkal: az I. szakaszban 9, a II.-dikban $7\frac{2}{4}$, a III.-dikban 6, a IV.-dikben $5\frac{2}{9}$ — tehát a folyónak Arad-megyén át vett egész mentén 28 mértföldnyi vonalon.

Közönséges hajókkal, melyek három-száz mázsáig terhelhetetnek meg: az I. szak.-ban 9, a II.-ban $7\frac{2}{4}$, a III.-ban 6, a IV.-ben $5\frac{2}{4}$ — tehát a megye egész mentén 28 mfdnyi vonalon.

Oly hajókkal, melyek hatszáz mázsa terhet bírnak: az I. szak.-ban 9, a II.-ban $7\frac{2}{4}$, a III.-ban 6, IV.-ben $5\frac{2}{4}$, — tehát a megye egész mentén 28 mfdnyi vonalon.

Két-ezer mázsa terhet bíró hajókkal: az I. szak.-ban 9, a II.-ban $7\frac{2}{4}$, a III.-ban 6, a IV.-ben $5\frac{2}{4}$, — a megye egész mentén tehát 28 mfdnyi vonalon.

Nyolcz-ezer mázsáig terhelhető hajókkal: a III. szak.-ban 6, a IV.-ben $5\frac{2}{4}$, tehát a megye egész mentén $11\frac{2}{4}$ mfdnyi vonalon.

Tíz-ezer mázsaig terhelhető hajókkal: a IV. szak.-ban $5\frac{2}{4}$ — tehát a megye egész mentén csak $5\frac{2}{4}$ mfdnyi vonalon.

Gőzösökkel: a III. szak.-ban 2, a IV.-ben $5\frac{2}{4}$, — tehát az egész megye mentén $7\frac{2}{4}$ mért-földnyi vonalon.

Egész hosszúsága a hajókázható folyó-résznek: az. I. szak.-ban 8, a II.-ban 6, a III.-ban $4\frac{1}{4}$, a IV.-ben 5, — a megye egész mentén $23\frac{1}{4}$ mfd.

Közép-vizesés száz folyó-ölre: az I. szak.-ban 5, a II.-ban 5, a III.-ban 4, a IV.-ben 3 láb.

Közép-szélesség: az I. szak.-ban 50, a II.-ban 54, a III.-ban 58, a IV.-ben 60 láb.

Közép-mélység: az I. szak.-ban 8, a II.-ban 9, a III.-ban 10, a IV.-ben 12 láb.

Legmagasb vízszin-állás 0 felett: a I. szak.-ban 13, a II.-ban 13, a III.-ban 13, a IV.-ik szakaszban 13, láb.

Rakódó-helyek: A I. szakaszban: Zám, Szelesova, Tok, Kapriora, Soborsin, Valemáre, Tót-várad, Osztrova, Bules, Lalasinecz, Kaprucza, Korug, Belatyincz, Kalácsa; — a II. szakaszban: Konop, Kelmák, Hossuszó, Radna, Lippa, Paulis és Szabadhely; — a III. szak.-ban: Mondorlak, Glogovác, Uj-Arad, Ó-Arad, Zádorlak és a csálai erdő; — a IV. szak.-ban: Bodrog, Vinga, Fenlak, Pécska, N.-Szt.-Péter, Nagyfalú és Perjámos.

Felvételi-állomások: Az I. szak.-ban: Soborsin, Valemáre, Bules és Korug; — a II. szak.-ban: Radna és Lippa; — a III. szak.-ban: Ó-Arad, Zsigmondháza és Uj-Arad; — a IV. szak.-ban: Zádorlak, N.-Szt.-Péter, Pécska, Szemlak és Perjámos.

Vontató-utak hosszúsága: A jobb-parton a II. szak.-ban 6, a III. szak.-ban 6, a IV. szak.-ban $5\frac{2}{4}$, — tehát a megye egész mentén $17\frac{1}{2}$; — a balparton az I. szak.-ban 9, a II.-ban $1\frac{2}{4}$, — az egész megye mentén $10\frac{2}{4}$; — összesen mindkét parton az I. szakban 9, a II.-ikban $7\frac{2}{4}$, a III.-ikban 6, a IV.-ikben $5\frac{2}{4}$, — az egész megye mentén 28 mértföld.

Veszélyes helyek: Az I. szak.-ban Valemáre és Toknál sziklák, Vinyest-, Botta- és Lalasinnál mélységek; — a II. szak.-ban Lippa felett sziklás helyek, Solymos- és Paulisnál mélységek; — a III. szak.-ban Glogovác, Mondorlak és a csálai erdő mentén, továbbá az aradi hidnál mélységek, Szemlaknál porondok.

A menet ideje óránként felfelé: az I. szak.-ban $\frac{1}{3}$, a II. ban $\frac{1}{3}$, a III.-ban $\frac{1}{3}$, a IV.-ben $\frac{1}{3}$; lefelé: az I. szak.-ban 1, a II.-ban $\frac{6}{8}$, a III.-ban $\frac{7}{8}$, a IV.-ben $\frac{4}{8}$ mértföld.

A Maros-folyón minden évben márczius elejétől augusztus végeig az akadálytalanul gyakorolt tutajozás és hajózásán kívül, 0 felett levő vizállásoknál még a gőzhajózás is, de csak Aradtól lefelé eszközölhető. Szeptember elejétől, a kisebbé váló vizállások mellett nagyszámmal előtűnő zátonyok miatt, a közlekedés sok akadálylyal van összekötve.

Műutak a felvontatás eszközzésére nem léteznén, ez csak a partszéleken természetesen igen sok bajjal történhetik.

A Fehér- és Fekete-Körös.

A Fehér-Körös Erdélyből eredve, Zaránd-megyén át Aradmegyét Báttyele és Joszás-hely-községek közt elérvén, azt innét tekervényesen vett folyással Gyula-Varsándnál nyugat-észak felé hagyja el, és Mező-Turnál a Tiszába ömlik.

A Fekete-Körös Biharból Talpas-községnél ér Aradmegyébe; a zarándi járás és a csermői kerület északi csúcsát átfolyván, Bihar- és Arad-megye közt a határt képezi; innét a zarándi járás és miskei kerületnek ismét csak északi részét érintvén, északnyugat felé vett folyással Békésnél a Fehér-Körösbe ömlik. E két folyón csak magas vizállásnál eszközölthetik tutajokkal a közlekedés.

A Tőz

Erdélyből Magyarországhoz közeledvén, kisebb kiterjedésben a természetes határvonalat képezi Bihar- és Aradmegye közt; innét a zarándi járás, csermői és miskei kerületeknek szép erdős részein tekervényesen lefolyván, Bél-Zerinden túl nyugatra a Fekete-Körösbe ömlik.

A Csigér

Jelentéktelen folyó, a megye kelet-déli hegyeinek patakaiból vevén eredetét, rövid tekervényes lefolyással Zaránd-mezőváros közelében a Fehér-Körösbe ömlik.

Álló-vizek. Arad-megye álló-vizei terjedtségükhöz képest a következő sorban említhetők fel:

1. A Világos-, Galsa-, és Muszka-községek közt elterjedő álló-víz, mely az eső- és hócsapadékoknak az ott fekvő lapályos helyekre lefolyó vizéből veszi táplálékát.
2. A Miske és Seprős közt elvonuló erdős-részekben létező álló-víz a Tőz-folyóval levén összeköttetésben, részint ennek áradásaiból, részint az eső- és hócsapadékok vizéből veszi táplálékát.
3. Bokszeg-község közelében van egy jelentékeny terjedelmű, és sokat jövedelmező halastó.
4. A Kis-Jenő-mezőváros és Nadab-község határában fekvő kisebb állóvíz hó és eső-csapadékokból nyeri vizét.
5. Kis-Jenő- és N.-Zerind-mezővárosok közt elvezető országutttól nyugat felé szintén van egy álló-víz, mely egyrészt a Fehér-Körös áradásai, más- és nagyobbbrészt eső- és hócsapadékok által tápláltatik.
6. A Székudvar, Sikló, Otlaka községek közt fekvő nagyobb kiterjedésű mocsár és nádas leginkább a Fehér-Körös áradásaiból, továbbá eső- és hócsapadékokból nyeri vizét.

A megyében létezik egy műcsatorna, mely Beszédes mérnök által terveztetett és vezetése alatt készítettet is el. E műcsatorna Govosdia helysége a Fehér-Körösből nyervén eredetét, ezzel és a butyin-pankotai országutttal egyenközű irányban keletről északnyugat felé vevén folyását, Békés-megyében ismét a Fehér-Körösbe ömlik vissza. — E csatornán kezdetétől a megye határáig van 12 műmalom. Sajátos, hogy nemmély medre és igen hosszú lefolyása mellett, a legnagyobb téli hidegnél sem fagy be.

Az ásványvizek és gyógy-fürdőkrol, a megye közegészségi viszonyait tárgyzó dolgozatban — alább leendő szó.

A megye törvénykezési és közigazgatási beosztása.

Arad-megye jelenleg, midőn még a helyhatóságok ujjaszervezése nincs keresztülvive, törvénykezési- és közigazgatásilag a következőleg van beosztva:

Főszolgabírói-járás van 4:

Az aradi,
világosi,
boros-jenői és
zarándi.

Szolgabírói-kerület van 17:

Az aradi, arad-központi, pécskai, radnai, tótváradi —	}	az aradi főszolgabírói-járásban.

A világosi, ágrisi, szt.-annai, simándi —	}	a világosi főszolgabírói-járásban.

A boros-jenői, butyini jósáshelyi, boros-schési —	}	a borosjenői főszolgabírói-járásban.

A zarándi, csermői, miskei, eleki —	}	a zarándi főszolgabírói-járásban.

A megyében létező községek és puszták következőleg vannak a szolgabírói kerületekbe beosztva:

I. Az aradi főszolgabírói kerületbe:

Csicsér, Glogovác, Gyorok, Kladova, Kuvin, Ménes, Mikalaka, Mondorlak, Uj-Panát, Szabadhely — községek;

Almaszeg, Kis-Pusztá, Nagy-Pusztá — puszták.

II. Az arad-központi szolgabírói kerületbe:

Zsigmondháza, Szt.-Leányfalva, Zimánd-Köz, Zimánd-Ujfalu, Fakert — községek;

Almás-Iratos, N.-Buzsák, Forray-Iratos, Szt.-Pál, Sofronya, Ötvenes, Kis-Varjas, Nagy-Varjas puszták.

III. A pécskai szolgabírói kerületbe:

Magyar-Pécska, Ó-Pécska, Ó-Bodrog, Kis-Pereg, Német-Pereg, Szemlak — községek;

Szt.-Tamás, Szionda, Basarága, Nagy-Pereg, Csála — puszták.

IV. A radnai szolgabírói kerületbe:

Konop, Odvos, Ó-Paulis, Milova, Berzova — községek.

V. A tótváradi szolgabírói kerületbe:

Baja, Batucza, Dombravicza, Govosdia, Gros, Gyulicza, Halalis, Iltyó, Kaprucza, Korbest, Kujás, Lupest, Monorostya, Obersia, Pernyest, Petris, Rossia, Soborsin, Szelistye, Szlatina, Szoroság, Temesed, Tótvár, Trojás, Vinyesd — községek.

VI. A világosi főszolgabírói kerületbe:

Szóllós, Kovaszincz, Galsa, Kerek, Magyarád, Muszka, Pankota, Világos — községek;

Barna-Czel, Barnot, Földvár, Paulis, Ó-Zerénd — puszták.

VII. Az ágrisi szolgabírói kerületbe:

Járkos, Kavna, Lugozi, Dezsőháza, Silingyia, Ágris, Aranyág, Draucz, Duud, Felménes, Kurtakér, Nádas, Taucz, Ternova — községek;

Subtolyva — pusztá.

VIII. A szt.-annai szolgabírói kerületbe:

Ó-szt.-Anna, Uj-Szt.-Anna, Ó-Fazekas-Varsánd, Uj-Fazekas-Varsánd, Szinutyé — községek;

Nyék, Álatka, Mórocz — puszták.

IX. A simándi szolgabírói kerületbe:

Cs.-Simánd, Ed.-Simánd, Szt.-Márton, Kurtics, Mácsa — községek;

Tövisház, Kutas, Lőkösháza, Kis-Pél és Cs.-Ujfalu — puszták.

X. A boros-sebesi főszolgabírói kerületbe:

Berindia, Dézna, Diecs, Doniseny, Govosdia, Ignest, Kertes, Kocsuba, Minyád, Monyásza, Nadalbest, Nyágra, Prezest, Rávna, Revetis, Rossia, Boros-Sebes, Szelezsán, Szlatina, Szuszány, Bohány — községek;

Ó-Dézna, Restyirát, Zugó — vashámor telepítvények;

Zemesd, Karnyest, Konis — puszták.

XI. A boros-jenői szolgabírói kerületbe:

Algyest, Apatele (Mokra), Berza, Boksze, Csill, Gurba, Gyarmata, Boros-Jenő, Monyoró, Moroda, Repszeg, Sikula, Vojvogyén — községek;

Antalháza, Tamásda, Kontrató, Rokszin — puszták.

XII. A butyini szolgabírói kerületbe:

Hodos, Kujed, Almás, Bogyest, Butyin, Csill, Kiszindia, Kakaró, Musztesd, Vaszoja — községek.

XIII. A jószáshelyi szolgabírói kerületbe:

Báltyele, Bonczesd, Brusztureszk, Buczáva-Solymos, Dulcséle, Fényes, Gurahonez, Holdmészes, Honczisor, Jószás, Jószáshely, Krokna, Laar, Mátrisesd, Szakács, Szaturó, Valemáre, Zimbró, Zöldes — községek.

XIV. A zarándi (erdőhegyi) főszolgabírói kerületbe:

Csintye, Erdőhegy, Kis-Jenő, Kerülő, Nadab, Szintye, Zaránd — községek;

Harkály, Ligeti, Bökköny, Darvesto, Horgesto, Reketsés, Kohány, Karancs, Ős — puszták.

XV. A csermői szolgabírói kerületbe:

Apáti, Barakony, Csermő, Seprős, Somoskesz, Talpas — községek.

XVI. A miskei szolgabírói kerületbe:

Ágya, Fekete-Gyarmat, Miske, Vadász, Bél-Zerénd, Nagy-Zerénd — községek.

XVII. Az eleki szolgabírói kerületbe.

Elek, Ottlaka, Nagy-Pél, Sikló, Gyula-Varsánd, Székudvar, Almás-Kamarás, Nagy-Kamarás, Medgyes-Bodzás — községek;

Bánkut, Botos, Eperjes, Kakucs, Jánosháza, Sikló — puszták.

A R A D M E G Y E

TALAJ-, NÖVÉNY- és ÁLLATTANI, BORTERMELÉSI

és földművelési viszonyainak

vázlatos ismertetése.

Arad-megye talaj-, növény- és állattani, bortermelési és földművelési viszonyainak vázlatos ismertetése.

Talajminőség.

A megyének hegyes felében a hegyek magasságával aránylagosan a talaj kősziklás, de amint a hegyek keletről nyugat felé jobban-jobban kisebbednek, nemcsak nem sziklások, hanem sárgás-barna agyagos talajjal fedettek.

Ezen hegyes vidék-részben Duud község határában találtatik egy — sárgás-szinű, tömörségére nézve könnyű földnem, melyből kitűnő minőségű, majdnem üvegállományu téglák és cserepek készíttetnek.

A megye rónás felében tiszta porhanyós talaj sehol sem találtatik; agyagos, homokos kevert talaj a legelterjedtebb; szikes, agyaggal, homokkal kevert talaj Székudvar, Sikló és Ottlaka községek területén legkiterjedtebb.

Figyelmet érdemlő körülmény, hogy az elsorolt különfajú talajok alatt több-helyütt nagyobb vagy kisebb mélység-, nagy mennyiség- és kiterjedésben kavicsréteg találtatik: u. m. Gyorokon, Zimánd-Ujfalu és Arad Gája-külvárosa egyrészében, honnan mind a vasutak, mind az országutak kiépítésére és fentartására szükséges kavics vétetik.

Ivó-vizek.

A megye hegyes felében legnagyobbbrészt közvetlenül a folyókból és a számos patakokból merittetik az ivóviz, mely üdítő és igen jó ízű.

Azon vidékeken, hol folyó vagy patak közvetlen közelben nem találtatik, az ásott és fával kirakott kutakból igen jó ivó-viz nyeretik.

A megyének rónás felében — azon vidékeken, hol a talaj agyagos, homokos és kavicsos, az ásott és többnyire téglákkal kifalazott kutak vize szintén igen jó; ellenben szikes, kevert talajon a víz csak helylyel-helylyel jó minőségű, minthogy sok közép-só, nevezetesen kénsavas szikeny- (sal glauberi) tartalommal bír.

Növényzet.*)

A megye hegyes vidékein a növényzet felmutat:

Füvekben az országban található fü-, takarmány- és gyógyfüvek minden nemét; különösen megemlítendő, hogy az u. n. szerb-tövis a legelőkön és az utak mellett nagyon buján nő, és sok községnek legelőit nagyrésztben hasznavehetlenekké teszi; találtatik azonban a megye hegyes vidékein a daphne mezereum, arum maculatum, és atropa belladonna is. Orchidaeák nem találtatnak.

*)Ezen dolgozatnak nem lehetvén feladata egy egész fűvészeti könyvet adni, e részben utalunk Diós zegi Sámuel és Fazekas Mihály által írt és Debreczenben 1807-ben megjelent „Magyarországi fűvészkönyv-re; továbbá Sadler József, volt egyetemi fűvésztanár, és Lengyel D. munkáira. Ezekon kívül más idevágó kimerítő könyvek nem létezvén, e részben irodalmunkban nagy hiány tapasztaltatik. Bővebb ismertetése különösen megyénk növényzetének Kéry Imre aradmegyei főorvos és a m. tud. akadémia lev. tagjának 1859-ben megjelent székfoglaló értekezetében található.

A magvas-, gabna- és életneműekben: leginkább kukorica, rozs, árpa, zab, kétszeres- és legkevesb tiszta-buzát.

Kereskedelmi neműekben: Len, kender és szőlőt.

Faneműekben: a fenyők hiányával valamennyi vad- és kerti gyümölcsfa-nemeket; az utóbbiak közt legkiválóbb helyet foglalnak a szilvások, melyek a hegyes vidékeken jelentékeny kereseti-ágat képeznek, — és a pompás zamatu gyümölcsöt adó sikulai almafák. *)

Amit itt a hegyes vidékek növényzetéről felhoztunk, ugyanaz a megye rónás részének növényzetéről is ismételhető, azon különbséggel, hogy itt a magvas gabnaneműek, — és pedig a tiszta- és kétszeres-buza, rozs, árpa, zab, repce, kukorica — tulnyomólag termesztetnek.

Állatvilág.

Arad-megyében a házi emlős-állatokból az 1870-diki összeírás szerint találtatott: Ló 49962, öszvér 13, számár 182, szarvasmarha 94462, juh 143226, kecske 19750, sertés 113011 darab; — ezeken kívül 5,720 méh-kas.

A kutyák és macskák száma nem vétetett fel, pedig mindkét állatfaj nagy mennyiségben van, különösen a kutyák; innen a gyakori viz-iszony-esetek, melyeknek a szomorú tapasztalás szerint, minden évben emberek is esnek áldozatul.

A házi szárnyas-állatok közül: ludak, tyukok, ruczák több faja, pulykák és fehér pávák fordulnak elő.

A hasznos emlős vad-állatok közül: a vaddisznó, nyul, őz; — a vad-szárnyasok közül: császármadár, gerlicze, fogoly, vad-galamb, vad-lud, vadrucza, túzok, fenyves.

Az emlős ragadozó vadakból: Farkas, róka, vadmacska, és Kéry Imre szerint a megye észak-keleti hegyes-erdős részében olykor medvék és hiúz is.

A szárnyas ragadozókból: A sasnak két faja, kánya, bagoly, a varjunak két faja, csókák, szarkák, hóják.

Az éneklő madarak minden neme: Fűrjek, pacsirták, daruk, sereglyék, rigók.

A vízi szárnyas vadállatokból: Gődény, gém, gólya, eltévedt hattyúk.

Az őrlők közül: Höresög, nyest, patkányok és több faju egerek.

A halakból: A fehér-pénzes, harsa, kecsge, potyka, sáros halak, és az erdei — (különösen a menyházai fürdő mellett levő patakban) pisztrángok.

Egyéb vízi állatokból: Nadály két faja, békák, kigyók — mérgesek még eddig nem találtattak.

Ásványország.

Bár a megye hegyes vidékein hajdan ezüst bányák léteztek, jelenleg nem es érczekből sem mi termény nincs, sőt az ezelőtt szokásban volt arany-mosás a Maros- és Fehér-Körös iszapjából, szintén felhagyatott.

Nem-nemes érczekből legnagyobb mennyiségben egész jó minőségű vas a borosebesi és déznai bányákból nyeretik, réz és mirenny csak kevés.

Vannak nagy kitterjedésű vörös-márvány réteg, gránit is, de legtöbb mészkő.

Ezen ásványtermelési fajok bővebb ismertetése végett utalunk Kéry Imre főorvos fenebb érintett akadémiai székfoglaló értekezésére.

Bortermelés.

Jóllehet a megye rónás részén is vannak kerti-szőlők, melyekben nagy mennyiségben termesztetik a könnyű bor, — a megye bortermelése tulajdonképen mégis Kúvin, Gyórok, Ménes, Paulis, Radna,

*)Az eperfa a végett, hogy a selyemtenyésztés a megyében mentől nagyobb elterjedést nyerhesen, és az országutak mellett fasorok létesíttessenek, az Arad-városban levő megyei eperkertben tenyésztetik.

Ágris, Almás, Galsa, Kovaszinecz, Magyarád, Muszka, Pankota, Világos, és a borossebesi kerület községeihez tartozó hegyaljakon üzetik.

A termelt bor mennyisége az évfolyamok szerint változó, és úgy aránylik mint 1 a 6-hoz, vagyis csak minden hatodik évben bizonyul a termés mennyiségre nézve kielégítőnek.

A termesztett borok fajtái:

A szu-bor leginkább Ménes, az ezzel határos Gyorok, Paulis hegyaljain, kedvező időjáráskor termesztetik; olykor Kuvin hegyalján is jó minőségű nyeretik.

Vörös nehéz bor szintén ezen hegyeken termesztetik leginkább.

Fehér asztali-bor legkitünőbb minőségű termesztetik az almási, a magyarádi u. n. kis- és nagyuri, a muszkai és galsai hegyeken; a többi már fenebb idézett hegyaljak termelése, a nagyobb szesztartalomnál fogva, asztali bornak kevésbé kedvelt.

Kertészet.

A kertészetet földnépünk egészben elhanyagolja. A házak mellett levő kertekben a dudvák bőven, de főzelék-, zöldség-neműek alig tenyésztenek. Az igen kedvelt bab, tök, burgonya, káposzta — többnyire a kukoricza közt s csak néhol termesztetik az e célra különösen szánt földeken. A gyümölcs-tenyésztésre még kevesebb figyelem fordítatik.

Földművelés.

A földművelés legnagyobb kiterjedésben csak még ősi módra kezeltetik, azaz a földnek egy része ugarnak hagyatván, a három más rész őszi és tavaszi vetés alá vétetik.

A földnek munkáltatása legnagyobb kiterjedésben a régi öröklött ekével, hegyes vidékeken ökrök, rónás vidékeken pedig lóerővel eszközöltetik; de vannak oly hegyes vidékek is, hol csak kapával boldogulhat a gazda.

Vettetik pedig őszi és tavaszi tiszta- és kétszer-buza, repce, árpa, zab, kukoricza, takarmány-fűvek és kender; ahol pedig csak kapával eszközölhető a földművelés, ott legnagyobb kiterjedésben csak kukoricza, burgonya, kender vettetik.

Mezőgazdászati újabb javításként gépekkel a földművelést csak egyes vagyonosabb uradalmak és magán birtokosok üzik és pedig általában csak ökör vagy lóerővel.

A vetés még legnagyobb általánosságban kézből és csak néhány vagyonosabb gazda vagy uradalmaknál eszközöltetik géppel.

Az aratás, mint a fenebbi két földművelési foglalkozásnál, szintén legnagyobbbrészt különösen rónás vidékeken kaszával és csak kivételesen kaszáló-géppel történik; hegyes vidékeken pedig vagy rónáson is, lehajlott gabbanemeknél sarlóval eszközöltetik.

A learatott életneműek erős kévekbe köttetvén, 17—21 darab ily kéve keresztformára egy garma alá állittatik, s annak idején további kezelésre haza vitetik.

A lovakkal való nyomtatás legáltalánosabb; hegyes vidékeken a csépelgetés és nagyobb birtokosoknál ökör vagy lóerőre alkalmazott, vagy gőzeséplőkkel történik.

Végre a trágyáltatás magyarok vagy németek által lakott rónás vidékeken mindinkább — felismert haszna miatt — foganatba vétetik; és dicsőretnél megemlítendő, hogy a románoknál is, kik szomszédjaik által adott jó példán okulnak, a trágyáltatás mindinkább nagyobb terjedelmet nyer.

Az aradváros és megyei földművelés mibenállásának áttekinthetése végett adjuk a következő kimutatást:

Á t n é z e t e

Arad-város és Aradmegye területének, a politikai beosztás és a termelési ágak szerint, 1600 négyszög-öles holdakra elkülönítve.

Folyó szám	Főszolgabírói járás	Szolgabírói kerület	Termékeny vagy művelés alatt							Haszonvehetlen (terméketlen)	mindössze
			szántó föld	kaszáló	legelő	szőlő	erdő	nádas	összesen		
1		Arad sz. k. város	9360 ⁶	5464 ⁶	3233 ⁵	300 ²	30 ⁰	25 ⁴	18414 ³	2022 ⁶	
2	A r a d	Aradi	18159 ³	2867 ⁸	9581 ⁵	1466 ⁹	12912 ⁸	4 ¹	44992 ⁴	2367 ⁴	
3		„ központi	8567 ⁷	1463 ³	2429 ²		42 ⁹	2 ⁰	12505 ¹	624 ⁹	
4		Pécskai	33199 ⁹	4219 ⁸	10361 ³	400 ⁷	7792 ¹		55973 ⁸	2611 ⁴	
5		Radnai	3472 ⁶	2866 ⁷	6263 ⁵	898 ⁷	30495 ⁵	39 ¹	44036 ¹	2233 ⁹	
6		Tótváradi	8385 ⁸	6676 ⁶	22587 ⁶	19 ⁴	60934 ⁶		98604 ⁰	4774 ⁵	
7	V i l á g o s	Világosi	31517 ²	9206 ⁴	12976 ⁸	3658 ⁶	2687 ⁵	160 ⁴	60206 ⁹	2745 ⁵	
8		Ágrisi	15313 ⁶	6416 ¹	13710 ⁷	458 ⁷	42448 ²		78346 ⁶	2382 ²	
9		Szt.-Annai	13332 ⁴	1824 ⁸	5686 ⁵	250 ⁴		12 ⁵	21106 ⁵	1373 ⁷	
10		Simándi	39146 ³	6547 ³	8956 ⁴	392 ⁷	9 ⁴	38 ⁸	55090 ⁹	2803 ⁶	
11	Boros-Jenő	Borosjenői	14265 ³	6869 ⁷	12063 ⁰	508 ⁶	24187 ²		57893 ⁸	3142 ⁹	
12		Butyini	10513 ⁴	4380 ⁹	13250 ⁰	9 ²	27144 ⁶		55298 ¹	1880 ⁰	
13		Joszáshelyi	7510 ²	3184 ⁵	10464 ⁶	12 ⁷	30703 ⁵		51875 ⁵	2154 ⁷	
14		Borossebesi	9751 ⁹	4910 ⁴	12104 ¹	72 ⁰	27389 ³		54227 ⁷	1932 ³	
15	Zaránd	Zarándi	14662 ⁰	9136 ⁸	15154 ⁴		10178 ⁸		49132 ⁰	3182 ⁰	
16		Csermői	10112 ⁷	6831 ⁵	11870 ⁴	4 ⁵	21980 ⁶		50799 ⁷	1737 ⁰	
17		Miskei	7688 ¹	6158 ⁸	12025 ⁸	53 ³	9444 ³		35370 ³	2395 ⁰	
18		Eleki	52257 ⁰	11557 ⁷	21468 ⁰	756 ²	1645 ⁵	2843 ¹	90527 ⁵	4815 ³	
Összesen: . .			307216 ⁰	100583 ⁷	204187 ³	9262 ¹	310026 ⁸	3125 ⁴	934401 ³	45176 ⁹	979578 ²

ARAD-VÁROS és ARAD-MEGYE

KERESKEDELMI- és IPARVISZONYAIRÓL.

Arad-város és Arad-megye kereskedelmi- és iparviszonyairól.

A nemzetgazdasági fejlődés a kereskedelem és ipar emelkedésével okadatolt összefüggésben áll. Ezen tényezők hatályos előmozdítása, az ezek fejlődését gátló akadályok elhárítása főfeladatai közé tartoznak azon közegeknek, melyek az ország jólétének fejlesztésére hivatvák.

Habár tagadhatatlan is, hogy a modern államok ez irányban életbe léptetett intézkedései, nálunk sok tekintetben még nagyon is „*pia desideria*“ keretébe tartoznak, az elfolyt évtized alatt sok oly jelenséggel találkozánk, melyek kereskedelmünk és iparunknak azon jelentékeny helyet teszik kilátásba, melyet ezek tekintettel hazánk közmondásos termőerejére — az európai és a világ-piaczon is, elfoglalni hivatva vannak.

Aradváros kereskedelmét és iparát tekintve: az ország fővárosán kívül, hazánk egyetlen városa sem képes oly lendületet felmutatni, mint milyet e város néhány rövid év alatt a kereskedelem és ipar terén kiűtett.

Magyarország egyik legtermékenyebb vidékén — az Alföld és Bánsághoz egyaránt közel, a tiszavidéki, erdélyi és temesvári vaspályák által, melyek vég-, illetőleg kiindulási-pontjukat itt lelik, — a bel és külföld forgalmi telepeivel összeköttetésbe hozva: központjaul szolgál az Alföld kereskedelmének is, hol a gazdaszat s barom-tenyésztés milliókra rugó értéket képviselő terményei, mint szintén az erdészet, borászat s bányászat körébe tartozó termékek részint elárusittatnak, részint iparcélokra feldolgoztatnak.

Arad-város és megye kereskedelme és ipara fejlettségének egyik főmérveként szolgálhat a mult évben eszközölt népszámlálás alkalmával kiűtett azon körülmény, hogy a nemzetgazdaszat e fontos szakmájával majdnem négy ezer embernél több foglalkozik, valamint azon tény is, hogy a kereskedő-kar szellemi képzettsége, és kereskedői szilárdsága ugy hazaszerte, mint szintén a külföldi kereskedővilág előtt közelismerést és közbecsűlést vívott ki magának.

Ugyan ezen öröndetes jelenséget tapasztalhatjuk az iparos osztály tagjainál is, kik a „Polgári-kör“, — „Szabad-iparosok egylete“, — „Munkás-egylet“, című társulatokban egyrészt szellemi képzettségüket öregbítik, másrészt az önálló szabad gondolkodás, türelmesség és társulati szellem oly ritka példáját tűntetik elő, mint erre csak is egy a munkabeesét átérteni, s abból öntudatot meríteni tudó osztály tagjai képesek.

A rendes napi-forgalmon kívül Arad s vidékének kereskedelme a heti- s az évenként tartatni szokott három országos-vásár által közvetítettik, melyek ugy pesti és bécsi nagykereskedőket, mint szintén a szomszéd megyék kereskedőit is, az aradi kereskedőkkel közvetlen érintkezésbe hozzák; s habár tagadhatatlan, hogy a szállítási-eszközök szaporodása, különösen a tiszavidéki és erdélyi vaspályák megnyilta óta, melyek a kereskedők szükségleteinek a pesti és bécsi forrásokból közvetlen fedezhetését igen megkönnyítik, — az aradi országos vásárok közvetítő jelentőségükből vesztek, — mindazonáltal egyrészt a ló s barom, ugy a szomszéd hegyvidékről szállittatni szokott nyersanyagok, cserép, szerszám és egyéb faárúk vására folytonosan ritka élénkséget tanúsít; másrészt a vidéki fogyasztó közönség szükségleteit rendszerint a vásárok alkalmával fedezvén, az aradi országos vásárok, a köz-forgalom tekintetéből mai nap is fontos tényezőkként szerepelnek.

Arad-város keletre a borairól méltán híres aradi hegyalja, északra az erdőgazdag Lun kas ág, keletre és délre a legkitűnőbb talaju róna által lévén szegélyezve, s vidéke leginkább a nyers, különösen a baromtenyésztés, mezőgazdaszat s borászat körébe tartozó termények előállításával foglalkozván: a kereskedelemnek itt legfőbb s legjelentékenyebb ágát a gabona, bor s egyéb termény kereskedés képezi.

Okadatolt összefüggésben áll ezzel azon körülmény, hogy az egyes iparágak közül legnagyobb lendületet azok nyertek, melyek a gazdaszat terményeinek átalakításával foglalkoznak. Ilyeneknek tekintendők első sorban a gőzmalmok, s szeszfőzdék, továbbá a keményítő- és bőrgyárak.

Az elsőket illetőleg bizton állíthatni, miszerint a malomipar a főváros kivételével az egész országban Aradon nyert legnagyobb lendületet, hol is az utolsó évtized óta három nagyszerű gőzmalom foglalkozik az e szakba vágó termeléssel.

Legnagyobb ezek közül az „Első aradi-gőzfűrész és műmalom“, mely 36 kőre lévén berendezve évi 500,000 mázsa lisztőrlési-képességgel bír.

Továbbá a „Széchenyi műmalom“ 9 kőre s 15000 mázsa évi őrlési-képességgel. Végre Neumann testvérek gőzmalma 12 kőre s 200,000 mázsa évi őrlési-képességgel.

Ezekon kívül még a megyében öt gőzmalom s a Körösvölgyben Butyintól Nagy-Pélig terjedő úgy nevezett „Nádor malom-esatornáu“ tíz nagy vízi műmalom létezik.

A szeszfőzési-ipar, melylyel jelentékeny marha- s disznóhizlalás van összekötve, központját szintén Arad-városban találja. Legkiválóbb szeszgyárak helyben: Neumann testvérek szeszgyára, a fent említett gőzmalom kiegészítő részét képezi, naponként 250 akó szeszt éget; továbbá Mittelman F. D. 100; Gutsjäger Mihály 70, az első aradi gyáruddvar társulat 70, Herl Ignác 70, Deutsch és Weisz cég gyárai naponként 50 akó égetési-képességgel.

Keményítő-gyártással 3 gyár foglalkozik, melyek legnagyobbika az „Első aradi gőzkeményítő-gyár“, mely a második sorban említendő „Pannonia“-gyárral részvénytársulatok, a harmadik Probst Károly és társa tulajdonát képezi.

A bőrgyártás a város s megyei tímármesterek kisebb nagyobb gyártási-telepein kívül, nagy mértékben Winkler Vilmos gyárában üzetik, melynek kiviteli forgalma évenként 100,000 mázsán felül emelkedik.

A gyárak közül az elősoroltakon kívül megemlítendő még: a gőz-tégla-, gyufa- és haloxilin (repszópor)-gyárak.

Hogy a gyárak termékeivel egyszersmint nagymérvű kereskedelem üzetik, az a dolog természetéből foly s kereskedőink nagyrésze, a liszt s szesz, valamint az ezek előállításához szükséges anyagok, buza, rozs, árpa, kukoricának nagyban adás-vételével, valamint különösen Francia- s Németország úgy Szvájczba szállításával is foglalkozik.

Arad-megye egyrésze hazánk legkitünőbb bortermő vidékeinek egyike lévén, borászata s borkereskedése a legszebb jövőnek néz elébe, s bár e szakban a forgalom, a vasutak drága szállítási-díjai s a vámtetelek magassága miatt eddig leginkább a belföldi fogyasztásra szorítkozik, mindazáltal a magyar-ázi asztali, úgy a paulisi, ménesi s gyoroki testesebb vörös borok, s különösen a híres ménesi asszúbor már külkereslet tárgyát is képezi, s remélhető, hogy a vám s viteldíjak leszállításával, ezen borok kivitele fokozott mérvben emelkedni fog.

A bányai ipar Aradmegyében kizárólag vastermeléssel foglalkozik, melynek főtelepei ezideig a Körös völgyében fekvő b.-sebesi, déznai és zimbrói bányák és ezekkel összekötött olvasztók és öntődék. Hogy ez iparág mindekkorig oly lendületet nem nyert, melyet hegyeink érzegazdagságának okszerű kiaknázása mellett elérni biztosan lehetne: részint a befektetett tőkék elégtelenségének, főleg pedig a munkaerők hiányának tulajdonítható; mindezekhez járul hegyi népünk sajnosan tapasztalt indolentiája, mely különösen az érczek szállításának nehezítésére van befolyással. — Alaposan remélhetjük azonban, hogy a munka szelleme, megyénk csöndes völgyeire is kiterjesztendi áldásthozó szárnyait, s nem sokára a kohók magasra nyúló kéményeinek felszálló füstje, és a gépek zakatolása, figyelmeztetni fognak az emberi ész és erő hatalmas műveire oly helyeken is, melyek eddig csak a félénk őz, vagy bősziült vadkannak szolgáltak nyughelyekül.

Kiváló szerepet játszik Arad kereskedelme keretében a donga s szerszámfa, úgy épület s tűzifa kereskedelem is, melynek képviselői az előbbieket a megye erdősegeiből, az utóbbiakat Aradnak a Maros által Erdélylyel egyenes összeköttetése folytán, Erdély bérceiről szerzik be, honnan évenként mintegy két millió értékű tutaj deszka s tűzifa szállítatik és adatik át a közforgalomnak.

Hogy a kereskedelem és gyáripar emelkedése mellett, a kézműipar hátra nem marad, arról legkiválóbb tanúságot Arad iparosainak kirakatai tesznek: s az aradi cipészek, szabók, asztalosok, lakatosok, kőesiggyártók s a kézművesek számos többi osztályának munkái, sok tekintetben a versenyt a fővárosiaknak e szakokba vágó munkáival is bátran kiállhatják.

A szellemi termékeket a közönség közé két könyvkereskedés és 3 nyomda juttatja, és e nyomdák folytonos elfoglaltsága azon öröndetes jelenségre enged következtetni, hogy az ipar s kereskedelem, közvetve tehát a jólét és vagyonosodásnak emelkedése, az anyagi termelés s fogyasztáson kívül, a szellemi élvezek iránt nagyobb fogékonyságot s ha szabad e téren is nemzetgazdasági kifejezést használunk, nagyobb keresletet és ebből kifolyólag a kínálat gyarapodását is eredményezi.

A kereskedelem s ipar ily fejlődése mellett önként következik, hogy az egyesek forgó tőkéje a szükséglet arányának nem mindig felelhet meg; s bebizonyult tény, hogy mentől gyorsabb valamely város vagy vidék emelkedése ez irányban, ott a hitel, a kereskedelem s ipar e leghatályosabb emeltyűjének annál nagyobb szerep jutott, — sőt nagybbszerű kereskedelem, hitel az ezt közvetítő intézetek létezése nélkül egyáltalán képzelhetlen.

Az aradi kereskedelem ezen létföltétele a helyben létező keresk.- és iparbank, az aradi ipar s népbank, továbbá az első aradi s az arad megyei takarékpénztárak által van biztosítva, melyeknek üzlet forgalma egy évben eddig már összesen nyolczvan millióra rug.

Azon intézetek közül, melyeknek feladata lett kereskedelmi forgalmunk előmozdításában beható részt venni, megemlítendő még a külön szabályzat s békébirósági intézménnyel bíró gabnacsarnok és az aradi Lloyd, melyek elseje mint az eladók s vevők találkozási helye, kizárólag kereskedésnek; másodika a kereskedők üdülése, szellemi szórakozása s társas összejövedele céljára lett alapítva.

Közlekedési eszközeink száma, a terhesebb hajók által is hajókázható Maros-folyó, a tiszavíedeki és erdélyi vasutakon, úgy a forgalomnak a közelmúlt időben átadott arad-temesvávi pályával, — az aradi indóházról a városon keresztül a Maros-partig vezető lóvonatú közúti vaspályával szaporodván, az évről-évre gyaraporodó személy- s teher-forgalom rendkívülig megkönnyítve lett.

A kereskedelem és ipar jövődjé fejlődésének egyik hatályos emeltyűjeül megemlítendő az azon tanintézetek, melyek a kereskedő és iparos ifjak szellemi kiképezését tűzték ki feladatuknak. — Az előbb nevezettek Rotter János nyilvános alreáltanodája, és Hirschl Hermann kereskedelmi magán tanodájában, szakképzett tanárok által vezetettek be a kereskedelmi tudományokba; az utóbbiak pedig a városi elemi iskolák, vasárnapi- és rajztanodában vetik meg alapját azon képzettségnek, mely kellőleg fejlesztve, őket a haza hasznavehető munkás polgáraivá van hivatva tenni.

Arad kereskedelmi- és iparviszonyainak ezen rövid vázlata egyrészt némi tájékozásul szolgálhat azok jelenlegi helyzetéről, másrészt minden elfogulatlan gondolkozóban azon meggyőződést juttathatja érvényre; miszerint, ha a kereskedelem és ipar mindazon tényezői, melyek Aradnak szerencsés földrajzi fekvése, s a természet bőkezűsége által nyújtattak, a termelő emberi erő s ernyedetlen kitartás, úgy szükség esetén a kormány morális vagy anyagi támogatása mellett is kellőleg felhasználtatnak: Arad oly factorként jelentkezend, mely hazánk nemzetgazdasági számtételében az első helyek egyikét elfoglalni leendő hivatva.

A KÖZEGÉSZSÉGI VISZONYOKRÓL.

A közegészségi viszonyok Arad-megyében.

Roth Albert arad-megyei főorvostól.

A közegészségi viszonyok átalában.

Em bereknél. A közegészségi viszonyok az embereknél dacára az éghajlati és a hőmérsékleti ép oly sebes mint tetemes változásoknak, főleg a megye hegyes és erdőkben szűkölködő rónás felében kedvezőtleneknek nem mondhatók, mint az a népsűrűséghez viszonyítva, a gyógykezelt betegek kevés számával igazoltatik.

Köznépünk nagyrészt valódi ellenszenvvel viseltetik a gyógyászat iránt, miért is csak ritkább esetekben, népfajok szerint pedig leginkább a németiség, ezek után a magyarok, s végre a románok által vétetik a gyógyászati segély igénybe.

Minálunk is, mint mindenütt a nemnagyobb műveltségű és nevelésű népeknél, a köznép leginkább csak a se bész et, leggyakrabban pedig a kuru zso l áshoz fordul.

A betegülés okai leginkább a hőmérsékletnek sebes és tetemes változásaiban keresendők, mi által meghülések okoztatván, a betegséges alakok: láznélküli hurutok, és csúzos vagy lázas hurut, csúz vagy igazi lobokban, csorvás vegyüléssel vagy a nélkül jelenkeznek. Ezek után következnek leginkább megterheléstől származó csorvás lázzal (csömör) egybekötött és láznélküli kórok; az időjárás és évszaki lefolyással összeköttetésben levő heveny bőrkütegek és végre semmivel összeköttetésben nem levő erőművi és általános alkati kórok.

A háziállatoknál. A közegészségi viszonyok káziállatainknál még kedvezőbbek, úgy hogy járványokat vagy ragályokat kivéve, nagyobb betegülések alig fordulnak elő a megyében.

Tájkórok:

Az embereknél. Tájkórképen, mióta a főorvosi hivatalt e megyében kezelni szerencsém van⁴ felmerült, és pedig:

1861-ben Nagy-Zerinden, és

1869-ben a radnai és tót-várad kerületben a vérhas.

1861-ben Kis-Jenőben a hólyagos himlő.

1869 és 1870. tavaszán a kanyaró (morbili).

A háziállatoknál. Leginkább tavaszi időszakban, az évszak átmenetekor változó hőmérséklet és buja legelő mellett a vértályog, az egyműnek különböző szerveiben, és a lép fene, majd az egyik, majd a másik állatnemnél (a szárnyasokat se véve ki) kisebb kiterjedésben előfordul; — az üszkösös orbánéz csak sertéseknél; a rüh pedig lovaknál és juhoknál szintén csak tavaszkor tapasztaltatnak.

Járványok.

Az embereknél. Nagyobb kiterjedésű járványok megyénk népességénél voltak:

1831-ben a legnagyobb terjedtségű és öldöklő természetű hány szék elés, (cholera); mely 1849, 1856 és 1866 években kisebb kiterjedésben és kevésbbé öldöklő jelleggel szintén jelentkezett.

1868 1870 és 1871-ben a váltólázak minden neme az egész megyében igen kiterjedten, és belterjileg súlyos jelleggel járványosan uralgott.*)

*) Az 1868-ban uralgott váltóláz-járvány részletesb ismertetését a jelen munkálat szűkebb kerete nem engedi, utalok e tekintetben annak a „Gyógyászat“-ban tölem megjelent leírására.

Házi-állatoknál. 1861. évi szeptember 3-án a megye — aradi járás, központi kerülete Szt. Tamás nevű pusztáján, a zarándi vásárban Erdélyből vett ökrökön a marhavész hosszú szünetelés után kiütött, és e megyéből először jelentetett fel a kormánynak. E járvány azóta majd minden évben több hónapon át, kisebb nagyobb kiterjedésben majd igen öldöklő, majd kevésbé öldöklő jelleggel, nemcsak a megyének, hanem az országnak több részeiben is felmerült.

Más kiterjedtebb járvány nem fordult elő.

Alkati kórok.

Alkati kórokból e megye hegyesfelének délkeleti részében leginkább előfordulnak :

Örökletes bujasenyv. Ezen alkati kór mindennemű bőrküteg és bőrfekélyek, csontdagok és csontszú alakban mutatkozik.

Miután most már az elsődleges bujakórnak szerelése maga a nép által idejekorán igénybe vétetik, azért a fenebb említett alkati kóralakok mindinkább ritkábban fordulnak elő; mely jelenség legvilágosabban azzal igazoltatik, hogy midőn még 1861-ben a másod- és harmadlagos bujakórosok száma több százra rugott, most a kétszázat is alig éri el.

A bujakórnak terjedése népiünkön leginkább a városokba jövő fuvarosok és vásárosok által történik, miért is a csárdákban és vásári sátorokban tartzkodó kéjűk a legszorosabb felügyelet alá volnának veendőek.

Örökletes görvélyes és angolkór mind önállóság, mind bujasenyves vegyülettel.

Ezen kórnak főokát a czélszerűtlen, egészségtelen s tisztátlan lakások, továbbá az elhanyagolt testi tisztaságban, a kevésbé tápláló s végre a kiválólag lisztes étkek élvezetében vélem rejleni.

Az örökletes gümőkór. Ezen kór, mintegy 15—20 év óta az alföldi népnél feltűnően szaporán merül fel és a halálozási százaléknak 0.37 századrészét teszi.

A szerzett gümőkór gyenge testalkatúaknál, izgatásos, hurutos, lobos, elhanyagolt lázakkal — közönségesen egyszerű hurutnak vélt megbetegülésből, de nagyobb számban kanyaróból (morbilli), — legfőképpen pedig a hők-hurutból (tussis convulsiva) veszi eredetét, ha a heveny bőrkütegek lehámlása bíráltilag nincsen bevégezve.

Ásvány-vizek és gyógyfürdők.

Arad-megyének rónásfelében ásványvizek nincsenek, ellenben e megye hegyesfelében nemcsak számtalan patak, hanem ásványvizek is vannak; különösen pedig :

A menyházai ásványviz, fürdőhelyiséggel, melynek minőleges vegyelemzése Dr. Nendtvich Károly, magy. kir. egyet. tanár ur által eszközöltetett. *)

A Pankota mellett létező ásványviz, melynek fakadásából tetemes kiterjedésű tó képződik. Minőleges vegyelemzés ezen forrás vizéről eddig nem eszközöltetett, hanem egyszerűen szaga után ítélve a kén-tartalmuakhoz sorozható, és néphagyomány szerint hajdan a római legiók által fürdőnek használtatott volna. Ezen forrás viz főtulajdona, hogy a legnagyobb hidegek mellett sem fagy be.

A mokrai hegy tövéen találtató szénsavas, vasas ásványviz elégtelen víztartalma miatt gyógykezelésre nem használtathatik.

E megye hegyes felében létező Menyháza ásványvize és fürdőhelyiségen kívül, más meleg- vagy gyógy-fürdő nem létezik.

Az egységségügyi személyzet.

A megyének nagy kiterjedése miatt az egészségügy két koordinált megyei főorvos és kilencz kerületi orvos által kezeltetik; és pedig olyképen, hogy kivéve az aradi járás tótváradai kerületet, melyre magára egy kerületi orvos van, minden más kerületi orvos hatáskörébe két-két kerület tartozik.

*) Ezen fürdőnek leírását Kéry Imre magyar és német nyelven kiadá, mely kiadásból az orvosok és természetvizsgálók aradi nagygyűlésének rendelkezésére említett főorvos ur több példányokat a tagok közt leendő kiosztásra felajánl.

A hivatalos egészségügyi személyzetnek felosztása következő:

I. Az aradi járásban. Arad-város, mint a megye központján van az egyik megyei főorvos és egyik megyei állatorvos.

A központi és pécskai kerületekben: Pécskán lakó kerületi orvos, és az 1870. június 1-től engedélyezett kerületi szülésznő.

Az aradi és radnai kerületekben, Radnán való lakással a radnai kerületi orvos és az 1861-ben engedélyezett ker. szülésznő.

A tótváradi kerületben, Soborsinban való lakással, működik a tótváradi kerületi orvos.

Ezen kerületnek megyei szülésznője nincs.

II. A zarándi járásban. Az eleki és zarándi kerületben, Kis-Jenőn való lakással, működik a ker. orvos, és 1870. június 1-től engedélyezett kerületi szülésznő.

A csermői és miskei kerületekben, Csermőn való lakással, működik a kerületi orvos, és 1861. évben engedélyezett ker. szülésznő.

III. A borosjenői járásban. A borosjenői és világosi járásokra szervezett főorvosi állomáson működik, Boros-Sebesen való lakással, e megyének másik főorvosa és a borossebesi kerületre 1861-ben engedélyezett ker. szülésznő.

A borosjenői kerületben, Boros-Jenőben való lakással a kerületi orvos és a másik megyei állatorvos.

A borosjenői járás butyini és jószáshelyi kerületeiben, Butyinban való lakással, működik a kerületi orvos és az 1870-ben engedélyezett ker. szülésznő.

IV. A világosi járásban. A világosi és ágrisi kerületekben, Pankotán való lakással, működik a kerületi orvos és ker. szülésznő.

A simándi és szt.-annai kerületekben, Simándon való lakással, a kerületi orvos működik és Szent-Annán való lakással az 1870-ben engedélyezett szülésznő.

Van tehát a megyének négy főszolgabírói járása, tizzenhét kerületi szolgabíróssággal, mindenik szolgabíró- és esküdttel ellátva; ahhoz pedig két főorvoson kívül csak kilencz kerületi orvos és nyolcz kerületi szülésznő.

Ezen számok eléggé világosan kitüntetik, hogy e megyének egészségügyi személyzete 271988 lélekhez képest még igen kiegészítetlen, és hogy az egészségügy személyzetének szaporítása kiáltó szükségként mutatkozik.

A megyében működő egészségügyi személyzetnek kimutatása.

	Hivatalos.	Magánzó.	Összesen.
Orvostudor	8.	1.	9.
Sebész s szülész-mester	3.	12.	15.
Állatorvos	2.	5.	7.
Gyógyszerész	—	14.	14.
Szülésznő	8.	20.	28.
Összesen	21.	52.	73.

E kimutatás szerint e megyének 271988 lélekből álló lakossága számához viszonyítva az egészségügyi személyzet számát, esik:

Egy orvostudor	30221 lélekre.
„ sebész és szülésmester	18132 „
„ gyógyszerész	11083 „

És miután a megyében hasznos házi állatokból 420606 drb. van, egy állatorvosra esik 60086 darab házi-állat.

A megye helyhatósági intézkedései az egészségügy rendezése körül.

Miután eddigelé országos egészségügyi törvényeink, s még kevésbé az egészségügynek kezelésére egyöntetű hivatalos utasításaink nem voltak; Aradmegye tekint. bizottsága a megyei főorvosi hivatal javaslatára 1868-ban egy ideiglenes utasítást adott ki a kerületi orvosok teendőire nézve, mely a „Gyógyászat“ szaklapban is egész kiterjedésben közöltetett. 1869-ben pedig a „mérgek mikénti kezelésére“ szabályzatot hozott, mely csakhamar ugyanily érdemű magas kir. belügyminiszteri intézménnyel felváltatott.

KÓRHÁZAK.

Aradmegyének két közkórháza van: Arad-városban a megyei és Boros-Jenőben egy kerületi közkórház.

A megyei közkórház Arad-városban.

Az arad-megyei közkórház pénztőkéjének alapja, 1775. évben jótékony adakozások a hagyományokkal vettett meg, midőn nevezetesen néhai Edelspacher szül. Kacsamagh Teréz 2000, Radovits Klára 1000, s Kászonyi András 1000 v.-forintot adományoztak e célra.

Ugyanakkor Jung aradi polgár azon telket, melyen a kórház jelenleg is áll, egy Aradon építendő kórház javára felajánlotta.

Ez időtől egyes jótékony adakozók bőkezűsége folytán, a kórház alaptőkéje évről-évre öregbedett, úgy hogy ez 1832. évben 40,000 v.-forintot tett.

1832. évben történt, hogy néhai b. Orczy Lőrincz Arad-megye főispánja, a kórház ügyét melegen felkarolván, elhatározta minden erővel oda működni, hogy az, közadakozások útján mielőbb felépítesse. Az 1832. év első negyedében Aradon tartott megyei nagygyűlés alatt, meg is tette indítványát a kórház felépítésére vonatkozólag, mely Fascho József másodalispán által erélyesen támogatván, a kórház felépítése még ez ülésben elhatároztatott, — s ennek fogyanatosítása végett néhai Fascho József másodalispán elnöklése alatt azonnal egy bizottság neveztetett ki.

E bizottság fáradhatlan ügybuzgalmának lehet köszönni, hogy a kórház építése 1833. év márczius 26-ikán megkezdetvén, Arad-megye közönsége részéről jelentékeny adományokkal támogatva, 1837. évben be is végeztetett.*)

A megkezdett építéshez szükségelt pénz beszerzésére Arad-megye nemeskeblű hölgyei is tetemesen közreműködtek. Ugyanis egy női-választmány alakult, melynek tagjai fáradhatlan buzgalommal, diszes kézimunkákat s egyéb adomány-tárgyakat gyűjtöttek össze, s ezek többbizben tartott multságok alkalmával a kórház javára kisorsoltatván, 15,913 v.-forintot jövedelmeztek.**)

Továbbá Vásárhelyi János elsőalispán saját lakásában a kórház javára egy tánczvigalmat rendezett, mely alkalommal 580 v.-forint és 20 kr. jött be.

Hogy a felépített kórház felszerelése is megkezdethessék, a bizottság elhatározta, miszerint a tehetősb megyei birtokosokat betegágyak alapítására felszólítja. Egy ágy alapítványi-tőkéje 1100 pft vagyis 2750 v.-frtban állapittatott meg, úgy hogy ennek kamatai az ápolási költségek fedezésére fordittassanak.***)

*) Ezen első kórházi bizottság tagjai voltak: Fascho József elnök; Atzél József, Bánhidy Antal, Atzél János, Csernovits Péter, Bochandovits Dávid, Lázár Lázár, Brünnek Károly főszámvevő, Glaczi János és József mérnök urak.

**) A kórház felépítéséhez világosvári Bohus János főszolgabíró 30,000 téglát ajándékozott, míg a tégláégetéshez szükségelt fát következők adományozták: u. m. Fascho József 200 ölet, Salbek János 200 ölet, Atzél Antal 100, Bánhidy Antal 100, Glaczi János 100, Langó Ferencz 50, Dániel Ödön 50, Kovács Ignác 50, Bochandovits Dávid 50, Kiss József 50, Dániel Antal 50, összesen 1000 ölet.

***) Ezen női választmány tagjai voltak: Atzél Sándorné szül. Odlik Anna, Atzél Jánosné szül. Bohus Emilia, Bohus Jánosné szül. Szögyényi Antónia, özv. Salbek Györgyné szül. Török Zsófia, Salbek Jakabné szül. br. Bánffy Polixen, özvegy Trajcsik Antalné sz. Bittó Anna és Török Gáborné, sz. Ethre Antonia.

****) Ezen határozat értelmében következők tettek betegágyi-alapítványt:

A megyebeli nemesség 4 ágyat, 11000 frt. Br. Forray Andrásné, szül. Brunsvik Julia 1 ágyat, 2700 frt. Br. Lovász Zsigmondné 2 ágyat, 5500 frt. Br. Lovász Imréné 1 ágyat, 2750 frt. Bánhidy Antal 1 ágyat, 2750 frttal

A kórház alapköve 1833. év július 8-dikán diszes nagy közönség jelenlétében ünnepélyes szertartások mellett beszentelve tétetett le, és pedig a kápolna földalatt levő falában oldalt jobbra helyeztetett el.*)

1836-ban gr. Wenckheim Ferencz a kórházat megtekintvén, a kórház építésköltségeinek fedezésére 5000 forintot adott, és 5500 frttal két betegágyra alapítványt tett.

1837-ben a kórház a teljes felépítés után felbecsültetvén, a becérték tett 138,500, az intézet alaptőkéje pedig 59,125 v.-frtot.

A kórház átadatván ezután rendeltetésének, az élén álló férfiak ügybuzgalma azt a megye és város szegényebb sorsú betegeinek menedékhelyévé tette.

1849-ben az Arad-városra következett vészes napok alatt a kórházat be kellett zárni s a magyar szabadságharc alatt a beteg honvédeknek, majd később 1852-ig osztrák katonáknak elszállásolására használtatott.

Ez évben visszakerült ismét a megyei kormányzat alá, minnek következtében a betegek ellátására haladéktalanul be is rendeztetett.

1859-ben a kórház szervezetében lényeges változás történt, mert a 3763. sz. a. kelt miniszteri rendelet által az országban felállított közkórházak sorába az aradi kórház is felemeltetett, s ez időtől fogva az eddig csupán megyei felügyelet alatt álló kórház a miniszterium alá rendeltetvén, ezóta a költségelőirányzat jóváhagyás végett, a pénztár kezeléséről pedig kimutatás terjesztetik fel évenként a miniszteriumhoz.

A közkórház jelenleg 120 beteg felvételére van berendezve, és pedig a következő osztályok szerint

Férfi betegek osztálya	14	Női osztály	20
Férfi sebészi osztály	20	Női bujakór-osztály	20
Férfi bőrbeteg osztály	4	Női bőrbeteg-osztály	4
Férfi bujakór-osztály két teremmel	17	Fegyenczek osztálya	4
Szemészeti-osztály	4	Elmekóros osztály, 7 külön szoba	7
		3 különszoba két-két ágygyal	6

Összesen 120 ágygyal.

Egy halotti kamra és egy bonczterem.

A betegforgalom s halálozásnak kimutatása az utolsó 10 évről.

É v	Felvétetett	Ebből meghalt	É v	Felvétetett	Ebből meghalt
1861	1186	159	1866	727	79
1862	840	130	1867	835	118
1863	694	56	1868	996	112
1864	680	119	1869	979	99
1865	744	121	1870	1245	108
Tíz év alatt összesen				8926	1101

*) Ez alkalommal Györfy Antal pécskai esperes hatásos egyházi beszédet tartott.

A kápolna 1835. év szeptember 14-én szenteltetett fel, Lonovits József csanádi püspök által.

A kápolna tornyában levő harangok közül a nagyobbbat Purgly Janos, a kisebbet Bujánovits Sándor ajándékozták.

Kimutatása a halálózásnak százalékokban az utolsó 10 évről.

É V	Összes halálózási %	Gümőkórban halálo- zási %, a haldokolva behozottak nélkül	É V	Összes halálózási %	Gümőkórban halálo- zási %, a haldokolva behozottak nélkül
1861	13. ₅	9. ₃	1866	10. ₈	7. ₂
1862	15. ₂	11.	1867	14. ₂	8.
1863	8. ₀₇	4.	1868	11. ₃	7.
1864	17. ₅	10. ₂	1869	10. ₁	6.
1865	16. ₃	11. ₃	1870	8. ₇	5. ₂
Tíz évi halálózás után				12. ₃	8

A fontosabb betegségek felvételi-ingadozása az utolsó 10 év alatt száza-
lèkos kimutatás szerint.

B e t e g s é g	É V									
	1861.	1862.	1863.	1864.	1865.	1866.	1867.	1868.	1869.	1870.
Váltóláz	10. ₄	8. ₇	2.	3. ₅	4.	2.	3.	12.	5.	11.
Tüdőhurut	5. ₄	4. ₅	3. ₂	3. ₄	7. ₅	3. ₅	3. ₄	1. ₈	4.	5. ₂
Tüdőlob	3. ₆	4. ₂	3. ₅	2.	3. ₄	3. ₈	3. ₄	2. ₈	5.	4. ₃
Gümőkór	5. ₄	6.	4. ₃	6.	4. ₄	7. ₅	5.	5.	3.	3. ₂
Gyomor- s bélhurut . .	2.	3. ₅	4. ₂	3.	1.	3. ₃	2. ₇	1. ₅	1.	3.
Elsődleges bujak. fekély .	17. ₄	14. ₃	14. ₃	10.	14. ₅	19. ₅	16. ₈	10. ₆	7. ₉	13. ₇
Másodlagos bujakór . .	3. ₂	2.	2. ₄	2.	4. ₅	2.	2.	6. ₂	7. ₉	3.
Bujak. takár.	12. ₂	10. ₄	8.	8. ₂	6.	10.	7.	4. ₅	5. ₂	8. ₂
Hagymáz	3. ₂	2.	2. ₄	2.	4. ₅	2.	2.	6. ₂	7. ₉	2. ₃
Vizkór	3. ₄	2. ₅	3.	2.	2. ₅	2. ₆	3. ₅	2.	3.	3. ₂
Rák	II.	IV.	III.	II.	V.	IV.	III.	I.	VIII.	III. *)
Sértés	1. ₄	3. ₄	1.	2.	4. ₃	2.	1. ₄	3. ₅	3.	4.
Zúzóadás	3. ₅	1.	1.	1. ₃	2. ₄	2. ₇	2. ₇	1. ₉	2. ₁	3.
Elmekór	2. ₆	2.	2. ₄	2.	1.	2. ₇	2. ₄	1. ₉	2. ₁	2. ₃
Görvély	1. ₆	2.	1.	1. ₄	1. ₂	1. ₆	1. ₄	1. ₂	1.	1.
Nehéz kór	V.	V.	VI.	III.	II.	IV.	II.	1. ₂	1. ₈	1. ₇
Súly	II.	III.	IX.	I.	—	I.	II.	I.	I.	I. *)
Himlő	II.	I.	—	I.	II.	1. ₇	2. ₇	IX.	1. ₂	2. ₃
Csúz	2. ₄	3.	2. ₅	2. ₄	1.	3. ₂	2. ₄	3. ₂	2. ₄	3. ₂
Szemlob	1. ₂	2.	1. ₃	1.	1. ₅	1.	1. ₂	1. ₃	1.	2.

Közli: **Matavovszky Nándor,**

kórh. igazg. fő-orvos.

*) A római számok, számszerinti mennyiséget jelentenek, miután a mennyiség százalékban kitüntetésre igen csekély.

A kerületi közkórház Boros-Jenőben.

E kórház 1856-ban június 20-án az Atzél-család, több más jótévő és 17 község által létesített. Ezek, mint alapítók örök időkre 872 frt kamatnak évenként leendő fizetésére kötelezték magukat, és az intézet „Szegényápoló és kórház” név alatt nyitattott meg.

Az intézet jelenleg évenként 1086 frt biztos jövedelmet adó pénzalappal rendelkezik.

Berendezésére nézve bir egy férfi- és egy női-osztálylyal, összesen 24 ágygyal és 2 külön szobával ellátva, melyekben orvosi és sebési esetek vegyesen vétetnek fel. Van még az épületben egy fürdőszoba és a főépületen kívül egy halottas kamra.

Az intézet személyzete áll: Igazgató főorvos, pénztárnok, 1 ápoló és 1 ápoló-nőből. Igazgattatik a boros-jenői szolgabíró elnöksége alatt álló választmány által.

Az intézetnek saját gyógyszertára nem lévén, a gyógyszerek a városi gyógyszertárból 10% árleengedés mellett vétetnek.

Az élelmezés a választmány által meghatározott ár mellett, egy vállalkozó főzőnő által eszközöltetik. A tápdíjakra nézve az alapító községek betegei naponként 50, a nemalapítóké 60 krért láttatnak el. A külön szobák napi illetéke 1 frt.

A betegmozgalom ez intézetben átlagos számitással évenként 120 betegre megy. 1870-ben e kórházban még 94 honvíd is ápoltatott.

Megemlitendő még, hogy Kéry Imre főorvos a Butyinban építendő kórházra szánt alapítke gyarapítása mellett fáradhatlanul buzgólkodik.

A kis-jenői kórház tőkéje ideiglenesen az aradvárosi közkórház tőkéjéhez csatoltatott.

Arad-városban létezik még:

Darányi János és Herzfeld Sándor társorvosok magán-kórháza.

Darányi J. tudor, mint városi főorvos a szegény nép által gyakran megkerestetvén műtétek végett, 1861-ben részint adakozások segélyével, részint saját költségén 18 ágygyal ellátott magánkórházat szervezett, hová a kereskedelmi testület a beteg-segégeket, — a tisztai vaspálya, továbbá két helybeli szeszgyár és műmalom, — s a czéheknek nagyrésze is betegeit beküldik, kiket ily számmal az intézet nem fogadhatott be; minélfogva 1862-ben Herzfeld S. tudor társaságában az ágyakat 37-re szaporította, s 4 külön szobát rendezett be jobb módú betegek számára. A munka akkép osztatott fel, hogy Darányi tudor a sebési és bujakkóros betegeket, Herzfeld tudor pedig a bel- és női betegeket látja el.

Ezen eleinte csak nagy áldozattal fentartható magán-intézet annyira népszerűvé lett, miszerint jelenleg fenállása a betegek nagy száma által biztosítva van. Minthogy 10 éves fenállásáról, különösen pedig a műteti eredményekről egy beható kimutatás van készülőben, e helyütt elég legyen ennyi megemlitve.

Az aradvárosi izraelita kórház.

Az Aradvárosban 128 évvel ezelőtt alakult izr. betegápolási és temetkezési egylet, létezése óta egy kórházat tart fen, melyben az idevaló és idegen itt megbetegedett, valamint máshonnan ide betegekkül hozott egyének vétetnek fel és ápoltatnak.

A szegény sorsuak ingyen tartatnak el és gyógyittatnak, és távozásukkor az e célra rendelt külön alapból pénzbeli segélyzésben is részesittetnek. A fizetni képesek csekély illetéket fizetnek.

A kórház jelenleg álló épülete 1840-ben emeltetett. Minthogy azonban a város izraelita lakossága igen gyorsan szaporodott, az egylet indittatva érezé magát 1860-ban az épületet megnagyobbitni.

Mióta a kórház ekként teljesen kiépült, 30 ágyra van abban elég hely, valamint mindazon szerekkel és berendezési tárgyakkal is ellátva, melyek ugyanannyi beteg felvételére szükségesek. Rendesen azonban csak 8—12 ágy van elfoglalva.

A kórház az egylet tagjai által fizetett évi illetékekből tartatik fen.

A kezelő és orvosi személyzet mindent elkövet, hogy a kórház a hozzáköthött igényeknek megfelelhessen.

A betegforgalom egy évben átlag 90—100-ra tehető, a fentartási költségek pedig körülbelől 2600 frtra rugnak.

A NÉPESEDÉSI MOZGALOM ARADMEGYÉBEN 1868, 1869 és 1870 ÉVEKRŐL *)

Járások	I. Aradi			II. Borosjenői			III. Világosi			IV. Zarándi			Összesen
Népesség	78.498			35.278			72.275			65.937			271.988
Ezekből A) Születtek.													
Években	1868	1869	1870	1868	1869	1870	1868	1869	1870	1868	1869	1870	—
Fü	2033	1955	1743	1280	1346	1263	1999	2053	1929	1769	1876	1841	
Leány	1865	1821	1654	1188	1187	1165	1866	1929	1805	1748	1726	1714	
Összesen	3898	3776	3397	2468	2533	2428	3865	3982	3734	3517	3602	3555	
Törvényes	3732	3641	3266	2325	2369	2255	3687	3804	3520	3284	3377	3333	
Törvénytelen	166	135	131	143	164	173	178	178	214	233	225	222	
Összesen	3898	3776	3397	2468	2533	2428	3865	3982	3734	3517	3602	3555	
A szülöttek aránya a népességnek létszámához volt													
százalékban	4 ₉	4 ₅	4 ₃	4 ₅	4 ₅	4 ₅	5 ₃	5 ₉	5 ₀	5 ₀	5 ₉	5 ₂	
B) Meghaltak.													
Halva született	—	—	27	—	—	19	—	—	44	—	—	63	
0— 1	—	—	1019	—	—	509	—	—	1056	—	—	1011	
2— 5	1428	1310	455	991	846	352	1670	1468	436	1502	1200	447	
6— 10	149	119	149	153	120	79	159	135	105	116	90	113	
11— 15	67	59	79	52	62	49	65	62	70	54	38	55	
16— 20	104	74	74	39	51	31	77	65	74	86	61	63	
21— 25	86	69	71	48	45	54	68	60	93	68	69	70	
26— 30	110	90	87	71	74	67	95	97	81	82	70	74	
31— 35	95	75	89	53	61	74	64	72	87	51	40	68	
36— 40	88	79	95	82	61	99	103	93	101	46	51	62	
41— 45	74	82	77	79	65	71	94	86	87	63	66	54	
46— 50	91	94	118	83	78	99	100	114	99	61	54	73	
51— 55	60	67	95	51	65	67	70	77	78	52	56	55	
56— 60	88	90	106	91	68	72	94	82	99	57	57	64	
61— 65	96	77	73	70	69	83	68	52	89	79	70	81	
66— 70	73	71	92	53	54	70	66	57	69	53	55	55	
71— 75	51	48	48	36	38	38	27	42	49	34	43	37	
76— 80	31	24	25	27	20	32	19	15	28	27	12	26	
81— 85	16	12	16	15	12	15	11	13	18	12	9	14	
86— 90	12	13	6	4	7	4	8	10	4	11	4	2	
91— 95	—	—	4	—	—	3	—	—	3	—	—	4	
96—100	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	
Összesen	2719	2453	2795	1998	1790	1887	2858	2610	2770	2454	2045	2492	
A halottak aránya a népesség létszámához volt:													
százalékban	3 ₂	3 ₁	3 ₅	3 ₆	3 ₃	3 ₁	3 ₅	3 ₇	3 ₉	3 ₉	3 ₁	3 ₉	
A szülöttek és meghaltak összehasonlításából mutatkozik szám szerint													
Szaporodás	1179	1323	602	470	743	541	1007	1372	1008	1557	2620	1063	
A szaporodás a népesség létszámához viszonyítva mutatkozik:													
százalékban	1 ₇	1 ₄	0 ₈	0 ₉	1 ₂	1 ₄	1 ₈	2 ₂	1 ₁	1 ₁	2 ₈	1 ₃	

Közlük: **Az arad-megyei főorvosok.**

*) Leginkább az 1870. évi népszámlálás adatai után.

KÖZOKTATÁSI VISZONYOK

ARAD-MEGYE és VÁROSBAN.

A közoktatásiviszonyok Arad-megye és városban.

Ha általánosabban akarnók e dolgot tartani, bőven és sötét, vagy kevésbbé fényes keretekbe foglalva, vehetnénk átnézetet az egész országban létező közoktatási viszonyokról; itt azonban azon szűkebb térhez, melyen mozognunk kell, alkalmazkodva, csakis Arad-megyét és várost vesszük elé, és ezeket illetőleg is inkább regisztráló szerepre vállalkozunk: elmondjuk, mily állapotban van Arad-megye és városban a közoktatás anélkül, hogy jobban beereszkednénk a létező hiányok okainak kutatása, vagy az azok elhárítására szolgálható módok fejtegetésébe.

Arad-megyében — kevés kivétellel — a népművelődés majd mindenütt parlagon hever, nagyobbára csakis a jobbmodu községek vannak ellátva oly iskolákkal, melyek a népművelődés mai igényeinek megfelelőhetnek. A törekvés is a hitfelekezeti iskoláknak hitfelekezetnélküliekké való tevésére csak szórványosan fordult eddig elé.

A megye egész területén ugyanis Szt.-Anna városát kivéve, mely az 1868-ik évi XXXVIII.t v.-cikk szentesítése után a közös iskolákat proclamálta és egy igen jeles iskolaszékkal bir, mely jelenleg az idézett törvény szigorú keresztülvitelén működik; másutt még alig lehet komolyabb törekvést tapasztalni, hogy a vallásfelekezeti előítéletek elavultsága szellőztetnék. Emlitnők még Magyar-Pécskát is, mely iskoláit közöseknek jelentette ki ugyan, de másrészt eddig semmi olyan haladást, melyet a törvény és iskolaköteleseinek mennyisége igényel, ki nem tüntet. 700 iskolaköteleseből alig 100 részesül oktatásban, még pedig úgy, hogy a legszükségesebb taneszközökben is hiányt szenvednek.

A népnevelés érdekében alakult a magas kormány felhívása folytán 1867-ben az aradvidéki népnevelési egylet.

Áll az egylet 1336 tagból 1741 frt rendelkezésére álló évi jövedelemmel, melyet a szegényebb sorsú és iparkodó tanulóknak ösztönzésére szokott felhasználni.

Arad-város a közvetlen kezelése alatt álló népiskoláit közöseknek nyilváníttotta s ezeket 1871. évtől mint ilyeneket kezdé kezelni.

Ugyanezen város közönségének gyűlése, anyagi helyzete és a tankötelesek mennyiségére való tekintettel, 1871. évi jul. havában két új 1-ső, két új 2-ik vegyes osztályú népiskolának felállítását, és a leánygyerekek számára a 3-ik és 4-ik osztály berendezését határozta el.

Mínthogy pedig sz. kir. Arad-városnak még egyetlenegy hitfelekezete sem nyilatkozott határozottan a közös iskolák mellett: ez időszerint csakis az eddig fenállott katholikus jellegű tanintézetek változtattak át közösekké.

Azon népiskolák, melyeket sz. kir. Arad-város az 1871. évi tanfolyamtól kezdve mint közöseket kezel:

1. A templomutczai és a pesti-uti 4—4 osztályu főelemi tanodák, egy előkészítő osztálylyal.
- 2 Egy két osztályú leánytanoda.
3. Három külvárosi népiskola, melyeket a gája-külvárosi népiskola kiegészít. Ez iskoláknál alkalmazva van 15 rendes tanító és 4 hitelemző.

Van ezen kívül egy rendes rajziskolája a templomutczai főtanodában; mert a pesti-uti főelemi tanodában a rajztanár csak ideiglenesen alkalmaztatott.

Az 1869/70-ik évi szorgalmi tanfolyam ezen intézetekben 1033, és az 1870/71. tanévben 1044 iskolakötelezettet fogadott be.

A rajzolásban 1869/70-ben 459, és 1870/71. évben 427 taníttatott, és a vasárnapi iskolát 1869/70-ben 370, 1870/71-ben pedig 330 iparos tanonc látogatta.

De mindez vajmi csekélység Arad-városnak 6300 iskolakötelezetteit tekintve, kik közül 2000 az iskolát teljesen nélkülözi.

Az 1868. évi XXXVIII. tv.-czk.-ben kimondott általános iskolakötelezettséget foganatosítani eddigelé nem lehetett.

Tagadhatatlan ugyan, hogy Arad-város lelkesedéssel karolta fel a tanügyi törvényt: de való az is, miszerint az e téren felmerült akadályok sokkal nagyobbak, minthogy ezeket egyszerre leküzdeni lehessen.

Érdekesnek tartjuk itt aradi főelemi tanodák keletkezésének történetére visszatekinteni.

A főelemi tanodáknak alapját Höfflich Kamil minorita-rendű áldozár tévé le, ki elhagyva tábori lelkeszkedését, gr. Falkenstein csanádmegyei püspök beleegyezésével Aradon 1708. évben letelepedett, a tanulni vágyó ifjú-nemzedéket maga köré édesgette és tanítgatta. 1745. évben már többen a minorita-rendű atyák közül elemi tanodát rendezének be és működtek 1788-ig két elemi tanodában, melyek József uralkodó idejében világi tanítók kezeibe adattak.

1822-ben az régi tanoda helyiségén egy emeletes tanoda épült, mely 3 tanosztályra berendezve, a fiúk és leányok igen szaporodó mennyiségéhez alkalmaztatott.

1848-ban ezen iskolák a nagyváradi iskolai-kerületbe kebleztettek be és 1855. évben már négy főtanodai osztály alakítottatott.

A pesti-uti négy osztályú főelemi tanoda 1868-ban jött létre.

Jelenleg e két intézet, melyben képzett egyének viszik a tanítást, vállvetve és vetélkedve törekszik legalább azoknak, kik jószándékból jönnek iskolába, oktatást és nevelést adni.

Mindez azonban csak kezdeményezés, mert Arad a népnevelés iránt tartozó kötelezettségeinek csak akkor felel meg, ha egyrészt annyi és oly elemi iskolákról gondoskodik, hogy valamennyi tanköteles gyerek oktatást nyerhessen; másrészt pedig ha legalább egy polgári iskolát állít fel, mely az ipar és kereskedelem igényeinek teljesen meg fog felelhetni.

Az izraeliták Arad-városban 1832-ik évben vetették meg alapját főtanodájuknak, melynek költségeit a zsinagoga és iskolaalap-ház jövedelmei által biztosították; minthogy kizárólag innen minden jövedelmet levonás nélkül elemi főtanodájuk fentartására fordítanak.

1855-dik évben 4 osztályú leányiskolát alapítottak, mely azonban 1865. évig csak három osztályt tartott fen.

1857-ben a fitanoda egy osztálylyal bővítettett.

1865. évben tanintézetük átalakítottatott és jelenleg következő osztályokból áll:

1. A 4 osztályú fitanoda (főelemi.)

2. „ 2 „ alreáltanoda.

3. „ 4 „ főelemi leánytanoda.

4. „ tornászati intézet, melyben a felsőbb osztályok tanulói a hadi-gyakorlatokban is oktattatnak.

Az egész intézetben működik: 6 főelemi tanító, 2 reáltanító, 2 tanítónő, 1 segédtanítónő, egy tornamester, 1 énekmester.

A tanulók száma:

A főelemi fi- s al-reáltanodában 276

„ „ „ leánytanodában 123

Összesen 399.

Ezen tanintézetek fentartására évenként 10.000 forint fordítatik.

Azon hiányon, hogy a város nem képes minden iskolakötelezettnek elegendő tanodát nyitni, segítenek részben a magánneveldek, melyeknek mennyisége — a főbbeket értve — 17-re tehető.

Nem lenne a magánintézetek ellen okunk észrevételt tenni, ha általában az ezek által igényelt nevelési költségek az itt nyert előnyökkel egyensúlyban lennének; de míg nincsenek jó városi iskolák, a magánintézetekkel úgy ahogy lehet, meg kell elégednünk.

Aradon e 17 főbb magánintézetén kívül még igen sok más, inkább zugneveldek mondható nevelde létezik, melyeknek kikutatása és beszüntetéséről a városi rendőrség útján a megyei iskolatanácsnak kellene gondoskodnia.

Az aradi gymnasium keletkezése és jelenlegi állapotáról a következőket adhatjuk:

Höfflich Kamil minorita-rendű áldozár 1702-ben Ó-Aradon állomásozó Lichtenstein lovasezred tábori-papja látván, hogy a bár csekély számú, de buzgó katolikus hívek lelki vigasztalás és pásztor nélkül vannak, tábori-lelkészi hivataláról lemondott s az azon időbeli csanádi püspök gr. Falkenstein beegyezésével Aradon letelepedvén, saját pénzén kis házat és kápolnát építtetett. Mindkét épület elpusztult 1708-ban, midőn Károlyi Sándor kurucz vezér parancsára Ó-Arad felgyújtott. 1710-ben Höfflich azon helyen, hol most a minoriták zárdája áll, tágasb lakot és kápolnát épített kegyes pártfogók adományaiból. Ezen lakban iskolát is nyitott s a kath. hívek gyermekeit maga vezette be az oktatás legelső elemeibe.

1745-ig a tanítás ezen modorban folyt. Ez évben az elemi oktatás a minorita-atyák által rendszerezített, t. i. a parochia adminisztratora már nem tanított, hanem egy másik minorita küldetett Aradra a rend tartományi-főnöke által, az elemi oktatás vezetésére.

Szintén 1745-ben nyitották meg a minoriták Aradon a gymnasiumot. Engel Antal akkor volt csanádi püspök helybenhagyásával egyelőre a gymn. 1. osztálya, s így tovább a 4-ik osztályig; tanárai a minorita-rendből a tart.-főnök által kinevezve, fizetést nem huztak.

1753-ban, nagy lévén a tanulók száma, szükségesnek látták az atyák a poësis és rhetorikai osztályok megnyitását is; de a 6 osztály a kolostorban meg nem fért, miért is 1400 v.-frton megvette a rend saját pénzén a kolostor szomszédságában fekvő házat Galli nevű polgártól. Ezen ház alakíttatott át gymnasiummá 6 osztálylyal, mely 1762-ig a csanádi püspök felügyelete alatt állott; ekkor Mária Terézia által kir. gymnasiummá nyilváníttatott s a minorita-rendű tanárok most kaptak először fizetést.

1788-ban új tanrendszer hozatott be II. József alatt, s a minoriták leléptek azon pályáról, melyen 1745 óta, a legerősebb gátakon áttörve, haladtak.

1780-ig a minorita-rend által Galli nevű polgártól vásárolt épület használtatott mint gymnasium, minden fizetés nélkül. Midőn azonban összeroskadni készült, visszaadatott a szerzetnek, s 1800-ban lett készen Mendik Alajos buzgalmából a mostani gymnasiumi épület.

31 éven át tanítottak a világi tanárok. 1820-ban visszanyert a minorita-rend egy tanszéket. 1827-ben hármat, 1829-ben négyet birt, végre 1832-ben az egész gymnasiumot minorita-rendűek vezetésére bizá a kormány. 1848-ig háborítatlanul folyt a tanítás, ekkor a nemzeti függetlenségi-harcz viharai 17 hónapig nem engedték működni a minoritákat; 21 ifju a városban elszéledt tanárok magánlakaiban mégis tanult, kikről a hivatalos értesítvény a kormányhoz be is küldetett.

1850-ben a 6 oszt. gymnasium a minorita-kolostorban nyitattott meg, minthogy a rendes épület kórházzal használtatott.

1850-ben a középtanodai tanrendszer alapjaiban megváltoztattott, úgy hogy csak 4 vagy 8 osztályú gymnasium állíttathatott fel. Aradváros polgárai ez ügyet azonnal tárgyalás alá vevén, nagyszerű áldozatot hoztak a nevelésiügynek. Elhatározták, hogy Aradon 8 osztályú teljes gymnasiumot állítsanak, magukra vállalták 12 tanár fizetését, a tanoda felszerelését, s a közkívánat fogatosítására a minoritarend főnökével szerződést is kötöttek, melynek nyomán 1850/51-ben 7 osztály, 1851/52-ben 8 osztály 12 tanár működése mellett megnyitattott. — Ezen 8 osztályu városi gymnasium a nyilvánossági-jogot 1851-iki október 24-én kelt kormányrendeletre nyerte meg.

Tanulók száma a 8 osztályú gymnasiumban volt:

1852-ben	248.	1862	300.
1853	299.	1863	312.
1854	303.	1864	328.
1855	327.	1865	372.
1856	306.	1866	406.
1857	395.	1867	424.
1858	308.	1868	428.
1859	314.	1869	406.
1860	300.	1870	333.
1861	300.		

E gymnasium a város és a környék évről-évre nagyobb és nagyobb mérvben fejlődő igényeinek csak hézagosan felelhet meg, főleg — minthogy a város egymagára nem képes azt, a tetemes költségeket szükségű tanerők és taneszközökkel kellően ellátni.

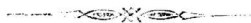
Ezt régebbtől fogva átlátta már nemcsak Arad-város, hanem a megye közönsége is, és már 1869. év elején felterjesztés is történt mind e két részről a kormányhoz egy oly közép-tanintézetnek Aradon leendő felállítására, mely nemcsak a jelen, hanem a jövő előreláthatólag még fokozottabbakká leendő igényeinek is megfelelhessen.

Ekként született meg az arad-városi lyceum eszméje, melynek létesítéséhez Arad-megye a Bibits-féle ösztöndíj-alapból 99 hely után eső, évenként 20790 forintot, Arad-város telket és egyszer-mindenkorra 40000 forintot ajánlott meg, a kormány pedig az épület felemelésének költségeit vállalá el.

Néhai br. Eötvös József nagy buzgalommal karolá fel ez ügyet, s az építési-tervek csakhamar elkészítettén, már 1869. szept. 18-án ő maga az első kapavágással megindítá az építkezést. *) Ez azután 1870-ben oly erélylyel folytattatott, hogy az épület a tél beállta előtt fedél alá kerülhetett; 1871-ben pedig a külső teljes elkészítése- és a belső berendezéshez lehetett fogni, mi szintén oly gyorsan haladt előre, hogy e nagyszerű épület, mely mint ilyen is kiváló díszére szolgáland még a legtávolabb jövőben is városunknak, nemsokára megnyithatja csarnokait a tanuló ifjúság előtt, mely onnan a korkövetelmények színvonalára hozott képzettséggel léphetend át bármely magasabb tanintézet falai közé. **)

*) Arad-város közgyűlése a nagy hazafi iránt érzett hálája jeléül, a lyceumhoz vezető azelőtt „püpek“-utczát „B. Eötvös József-utczá“-nak nevezé el.

**) E tanintézetben leendő elhelyezve az Orczy-család által Arad-városnak nagylelkűen adományozott, 40,000 kötetből álló, könyvtár is.

A SAJTÓHIBÁK KIJAVÍTÁSA

az „Éghajlati és lebézeti észleletek Arad-város és környékéről“ czimü dolgozatban.

(h. = helyett. o. = olvasd.)

39.	lapon	Hévmérséklet	A) 1863. „Összesen“	rovatban	. . .	245·1.	h. o.	245·7.
"	"	"	"	1868. május.	"	30·0.	" "	25·3.
"	"	"	"	1869. "	"	25·0.	" "	35·0.
44	"	"	G)	1866. decz. napi	"	— 46.	" "	— 40.
45	"	"	H)	1862. „éves összegek“	rovatban	. 11 170·5.	" "	11175·0.
"	"	"	"	a) + fokok		1860.	" "	1863.
"	"	"	"	b) " " "		1854.	" "	1864.
"	"	"	"	a) — fokok-nál kihagyatott:	„a legkevesebb volt 1866. és 1863. években.“			
47.	lapon	Légnyomat	B)	1856. ápril	355·97	h. o.	325·97.	
"	"	"	"	1859. márcz.	331·17	" "	331·97.	
"	"	"	"	1860. "	331·17	" "	331·97.	
"	"	"	"	1867. szept.	337·00	" "	331·00.	
48.	"	"	C)	1864. május	332·78	" "	330·65.	
"	"	"	"	1865. "	331·31	" "	332·78.	
49	"	"	D)	1857. január	41·47	" "	11·47.	
52	"	Szélirány	A) A)	1869. szept.	3	" "	13.	
"	"	"	"	Az észak-kelet-északi szélirány jegyzéseiben leggyakoribb volt 1867.				
"	"	"	"	h. o. 1869.				
54	"	"	B) B)	1868. aug.	16.	h. o.	6.	
67	"	"	"	„A csapadékok összegé“-nél pótlendő: junius 48·18. jul. 26·14. aug. 63·06. szept. 39·81. október 27·61 nov. 30·07. deczemb. 49·08. Összesen 396·48.				

Azon kisebb nagyobb, többnyire azonban csakis lényegtelen sajtóhibákért, melyek a mű többi részében előfordulnak, a t. olvasó elnézését kérjük.

TARTALOM.

Történelmi vázlat Arad és vidékének multjából	1
Arad-megye néprajzi viszonyai	21.
Az 1870. évben végezett népszámlálás eredménye Arad-megye és Arad-városban	29.
Éghajlati és lebézeti észleletek sz. kir. Arad-város környékéről	37.
Arad-megye földrajzi viszonyainak ismertetése	73.
Arad-megye talaj-, növény- és állattani, bortermelési és földművelési viszonyainak vázlatos ismertetése	83.
A kereskedelmi- és iparviszonyokról Arad-város és megyében	89.
A közegészségi viszonyokról	105.
A közoktatási viszonyok Arad-megye és városban	115.

